శ్రీ

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధనాటకము.

ఇది

తృతీయాంకము సగము వఱకు

దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., గారిచేతను,

తక్కినది

దాసు శ్రీరాములుగారిచేతను

రచియింపఁబడినది.

కాకినాడ.

శ్రీ సావిత్రీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడియె.

1907.

వెల రు 0-12-0 లు.

పీఠిక

ఈనాటకము క్రోధిసంవత్సర చైత్రమాసములో (1904 యేప్రిల్) నారంభించి దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., రెండంకములును మూడవయంకములో ఇఱుకుగృహంబులుఁ మలినహేయనివాసములు అను వృత్తముసగమువరకును రచియించినపిమ్మట క్రోధిసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధమున (1904 సెప్టెంబరు) రోగపీడితుఁడై యొకసంవత్సరముమాత్రము భూలోకమునందుజీవించి విశ్వావసుసంవత్సర భాద్రపద శుద్ధమున (1905 సెప్టెంబరు) పునరావృత్తి రహితశాశ్వతపదవినొందెను. అంతట అతనితండ్రినగు నేనతనియిష్టమును గైకొనియున్నవాఁడనైనందున ఆపద్యముయొక్క మూడవచరణమును మొదలుచేసుకొని తుదముట్టించితి.

ఇది ఆర్నాల్డుదొరగారి లైట్ ఆఫ్ యేష్యాననుసరించి వ్రాయబడినదిగాని కొన్నిచోటుల రసోచితముగా ఎక్కువచేయబడినది. కొన్ని భాగములు విడువబడినవి.

పదుగురికి తెలియునట్లు తేలికశైలిని వ్రాయబడినది. తప్పులు ఒప్పులు తెప్పలు అయినను సాధారణముగా నాటకము జనానందకరముగా నేయుండునని తలంచెదను. దృశ్యప్రబంధముగాన ప్రయోగకాలమునందు సరసులు రసము గ్రహింపవలయును గాని పఠనీయమని యూరక పఠించినమాత్రముచే నట్టియానందము ననుభవింపవలను గలుఁగదు. ఎట్టులైన సజ్జనులకువందనములుచేసి తప్పులు క్షమింపఁగోరెదను.

విధేయుడు

దాసు శ్రీరాములు.

శ్రీరామసహాయము.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రస్తావన.

సూత్రధారుడు—(వచ్చి).

(సరస్వతీప్రార్థనము)

పాట.

దేవి కటాక్షమునుం దుమమ్మ - దీనపాలిని
 దివ్యభవ్య నవ్యరూప - దీప్తమాలినీ॥ దే॥
సత్యమైన వాక్యమిమ్ము - సర్వసాక్షిణీ
 జ్ఞానానూన మానసాన - సంచారిణీ॥ దే॥
కలావతీ సుందరాంగీ - గద్య సారస్వతీ
 ఘనాఘనాభ వేణివాణి - కలహంసగామినీ॥ దే॥

(గణపతిప్రార్థనము)

పాట.

భజేహం - గజాననమ్
 ప్రణావనమ్ - ఫలాశనమ్॥ భజే॥
పరాత్పరమ్ - గణేశ్వరమ్
 మునీశ్వరమ్ - మహోదరమ్॥ భజే॥
సుధీవరమ్ - గుణాకరమ్
 సుధాంబరమ్ - సుఖస్థిరమ్॥ భజే॥

(పాటలిపత్త్రీముసు కనులనద్దుకొని లోపలయిచ్చి పువ్వులుచేతిలోనుంచుకొని)

(నాంది)

సూత్రి—

సీ॥ ఆద్యంతరహితాబ్జ జాండజాలమునాత్మ
విజ్ఞానదీప్తిచే వెలుఁగఁజేసి
సంఖ్యాతిగతభూత సంచయంబాత్మీయ
కారుణ్యజలధిమగ్నంగఁజేసి
సకలధర్మతమరా చారసంఘమునాత్మ
సంకల్పహోమాగ్ని సంస్కరించి
దుర్జ్ఞేయభవకర్మ దుర్దాంతఫలమాత్మ
దివ్యయోగప్రాప్తిఁదేటపఱచి॥

గీ॥ ధరనహింసయె పరతరధర్మమనుచు
పరమసౌఖ్యంబునిర్వాణ పదవియంచు
తత్త్వమెఱిఁగించు నవమావతారమైన
బుద్ధదేవుండుమిమ్ములఁ బ్రోచుఁగాత॥

(అని పుష్పములసభమీఁదఁజల్లి)

నటీ! యీయాలస్యమేమి? ఇంకబయలుదేరిరమ్ము.

నటి—(వచ్చి)

అయ్యా! వచ్చితి నేమియాజ్ఞ సెలవిందు?

సూత్రి—ఈరాత్రియందు ఒకరసవంతమైన క్రొత్తనాటకము నభినయించవలసి దని యీసభవారు సెలవిచ్చుచున్నారు. కావున నీశరదృతువునధికరించి యొకపాటపాడుము.

నటి—చిత్తము. ఆలాగున నేజరిగించెదను.

పాట.

ఈశరన్మాసముఖము ఎంతయుసుఖమూ
కేశవుండునిదురవిడిచి మేలుకొనియెనూ॥ ఈ

ఆకసంబువిమలమాయె నబ్దరహితమై
పోకమాత్రమిగులఁబండె జొకమీఱనూ॥ ఈ

ఎల్లమొడలరెల్లు పూతలేపుమీ దెనూ
  భిల్లివెదురుపొదలక్రిందఁ బాటఁబాడెనూ॥ ఈ॥
యతికి వాల్గుసెలలని యతిసాంతమాయెనూ
  ప్రతిఘటించియుద్ధమునకు రాజువెడలెనూ॥ ఈ॥
మందయానకంటదాయె మలయవాయువూ
  గంధమొల్లదాయెకస్తురి కనకమాయెనూ॥ ఈ॥

సీ॥ విఱచినవరికంకిఁ గఱచినమోటితోఁ బలుకకరాచిల్కపాఱఁజొచ్చె
కొమ్మమ్మవిలేలేఁ జిగురులేకమదమతి కూయకకోయిలకొమ్మలెక్కె
గగనంబుకైచూచి కార్మొయిల్ గనరాక పురివిప్పకయనెమ్మిపొదలదూరె
కోఁతవేగిరమునఁ గొడవలిచేఁబూని పాడకకాపెతపోడుఁబొచ్చె॥

గీ॥ మన్మథవికారహేతు సామగ్రికెల్ల
నూరుమాయించెఁగాని యీశారదంబు
శుద్ధతత్వప్రసంగాక బుద్ధులకును
జాకచక్యంబుఁగలిగించె సాధువగుచు॥

సూత్రధారమార్యా! ఇంకనేమిసెలవు?

సూత్రి—మఱియిప్పుడే నాటకమునభినయించి యీసభను సంతోషపెట్టఁగలమో యాలోచించుము.

నటి—ఆలోచించవలసినదేమున్నది. మొన్న మొన్ననే విశ్వావసు సంవత్సరంబున దాసు నారాయణరావు పంతులు బి. యె. బి. యల్. గారును వారితండ్రి గారగు దాసు శ్రీరామపండితులవారును రచియించియున్న సంగీతరసతరంగిణి యను బుద్ధనాటకమును మనభరతులందఱును జక్కఁగా నేర్చుకొని యుండిరిగదా! అది యీసభను సంతోషపెట్టునని నేనుతలంచెదను.

సూత్రి—నీయాలోచనము చక్కఁగానున్నది. అట్లేకావించెదముగాని త్వరగాఁ బోదముపద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ప్రస్తావనసరి.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—అరణ్యము.

(దేవదత్తుఁడును సేవకుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.

దేవ—సేవకా! అల్లదే యీ రాయంచపిండును గనుఁగొమ్ము.

ఉ॥ నీలతరాభ్రభాగమున నిద్ధపుకాంతులు గ్రిమ్మరించుచున్
మాలికగట్టి పాఱు సుమమ్ముల భంగిఁ జెలంగి లీలవా
తూలహతిన్ విదల్చుచును దోరపుఁ బక్షము లల్లనల్లనన్
వేలకొలంది నంచలవి పింతగఁ జూడ్కు లవిందొనర్చెడున్॥

సేవకా! వింటను సాయకంబు సంధించి నా బాణవిద్యానైపుణ్యమును గనఁబఱచెదఁగాక.

సేవ—స్వామీ! అమోఘఫలసంధాయకంబగు మీ సాయకంబున కీ చిట్టిపిట్టలేమి లెక్క?

దేవ—సేవకా! అందుకైకాదు. హంసమ్ముల మాంసమ్ము మిగుల రుచ్యమ్మని వాడుకొందురు. కావున నేఁడు వీనిఁబట్టి మాంసంబుఁ జవిఁగొనవలయును.

సేవ—దేవా! అట్లయిన వేగమే బాణమును సంధింపుఁడు.

దేవ—ఇదిగో సాయకము విడుచుచున్నాను. (బాణమును విడిచి పైఁజూచి) ఔరారా! సేవకా! ఈ యంచపిండు పరుగుపరుగున నెగురుచుంటచే నా కోల దగిలిన రాయంచ యా దూరమున నున్న చెట్టుల పట్టున వ్రాలియున్నట్లున్నది. పోయి వెదకి వచ్చెదముగాక రమ్ము.

సేవ—అల్లదిగో వటవృక్షముచాయను గూలెను. వేగమేరండు. (ఇద్దఱు ముందునకు నడుతురు).

(తెరయెత్తగా సర్వార్థసిద్ధుఁడును ఛన్నుఁడును బ్రవేశింతురు).

సర్వా—(హస్తమునఁబక్షితో)

చ॥ కటకటయెట్టికాలమిది గాడిలినెచ్చెలియీపులుంగు నే
కుటిలకిరాతుఁడస్త్రమునఁగూల్చెనొ తన్మృదులాంగకంబులన్
బొటబొటజారునెత్తురులు మోడ్చినచూడ్కులుజాలిగొల్ప నీ
చిటిపొటిమేనుఁజూచినను జిత్తమునీరయిపోవుజల్లునన్॥

మిత్రమా! ఈసుకుమారశరీరంబున నరంబులంటి గ్రుచ్చుకొనిన నూదివంటి యీశరీరంబుఁగనుఁగొమ్ము. (బాణము పెఱికి) అక్కటా! రాజహంసమా! నీవేమిదుష్కృతమొనర్చితివని యాదుష్టుండు నిన్నిట్లుగా శిక్షింపందొడంగె? కానిమ్ము ఛన్నా! నీయొద్దనున్న పానీయమిటు తెమ్ము. కాసంతనీరమ్మొసంగిన నీపక్షిరాజము సేదఁ దీర్చికొనునుగదా!

ఛన్న—రాజకుమారా! ఇదిగోఁ బానీయము. (ఇచ్చుచున్నాఁడు) దేవా! యీపిట్టం బడఁగొట్టినవాఁడెవ్వఁడో యీచాయల నేయుండును. వెదకిచూచెదఁగాక.

(దూరమున నెదురుగా)

సేవ—(దేవదత్తునితో) స్వామీ! అదిగో ముందర నెవ్వఁడో మనపిట్టంబట్టుకొనియున్నవాఁడు. (పాఱఁజూచి) ఔరా యెంతటిమూర్ఖత. స్వామీ! మఱియెవ్వరునుగారు. రాజకుమారుఁడైన సర్వార్థసిద్ధుఁడేసుమా!

దేవ—మూర్ఖా! ఎవ్వరైననేమి? నేనుగొట్టినపిట్టను వేఱొక్కఁడు పట్టుటకేమికతంబు?

సర్వా—

పాట. కన్నడ—ఆదితాళము.

ఎటువలెఁగడఁగితి వింతటిపాపము॥ ఎటు॥
కటకటయెంతటి కఠినతఁబూనితి॥ ఎటు॥
నిసితశరమ్ముల నెత్తురుగురియఁగ
నశనముకొఱకై యంచలఁజంపఁగ॥ ఎటు॥

దేవదత్తా! జాలిమాలి నోరులేని యీపులుఁగు నీయమ్మునన్ నలయించినదిచాలక యీలీలఁ గాలుద్రివ్వి రవ్వచేసెదవేల?

దేవ—రాజకుమారా! వాదులేల? అవును నాకోలతగిలి కూలినరాయంచను నాకిమ్మ నుటయును దోషమేయాయెనా?

గీ॥ ఎగసిమింటనుజరియించు ఖగములందు
నగ వనమ్ములఁజరియించు మృగములందుఁ
దగిలిపట్టినవారి స్వాతంత్ర్యమెందు
దగవుదీనికిసుజనులు తప్పరెందు॥

సర్వా—దేవదత్తా! నీధర్మోపదేశములటుండనిమ్ము. కోమలాంగంబులును, స్వేచ్ఛా ముత్తైన పక్షులును, స్వచ్ఛతరమైన మానసంబునుగల యీమానసౌకంబును నీవేలహింసింపఁదలంచితివో యెఱుఁగఁజాలనుగదా!

దేవ—ఆహా! ఆహారార్థమయ్యెను, వినోదార్థమయ్యెను.

సర్వా—(అధిక్షేపించి) ఆహారార్థమఁట. వినోదార్థమఁట. ఔరా! మాంసాహారుల మానసంబెంతటి హింసకోర్చుచున్నది?

సీ॥ మేపిమచ్చికజేసి మెడద్రిప్పియొకనాఁడు గొంతుఁగోసెడిజంతుహంతయొకఁడు
చిఱుతపాయమునుండి చేతులాఱఁగఁబెంచి కట్టిచంపెడుపాపిష్టిసూత్రియొకఁడు
దారిఁబోవుచునున్న నోరెఱుంగని జీవరాశిహింసించుపలాశియొకఁడు
దైవంబుపేరిట దయమాలిపసుల నోర్యోమ్మసిఖండించెడిమూర్ఖుఁడొకఁడు॥

గీ॥ చండిమగటిమిఁ దమమేనికండకొవ్వఁ
బెంపవేఱొక జీవిని జంపువారు
నిర్దయాత్ములుకఠినులు నీతిదూరు
లఖిలజగదపకారకులైనవారు॥

దేవ—ఔరా! రాజకుమారా! మిన్నుమన్నుఁగానక నన్నీరీతి నెన్నరానిమిన్నతనంబున దూషింపసమకట్టితివి. నీకిదిధర్మంబుకాదు. నారాయంచను నాకొసంగుము.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

విడువిడు రాయంచ విడువవదేలా
అడుగడుగున నిన్నడుగఁగనేలా
వడివడినీరీతి వాదములేలా॥ విడు॥

సర్వా— సరిసరియీయాపిరిసల్పెడు జీవీ
శరమునఁగూల్పనీ కరములెట్లాడేనో

కరుణయొకించుక కలుగకయుండెనో॥ సరి॥

దేవ— వెడవెడబింకము నుడివెదవేలా
పొడిపొడిమాటల బొంకెదవేలా
మిడిమిడినీతుల మీఱెదవేలా॥ విడు॥

సర్వా— కోరకోరయేటికిఁ గోరతనీకేటికి
మురిపెపుటంచల ముట్టఁగనేటికి
పరిపరివిధములఁ బలుకఁగనేటికి॥ విడు॥

తమ్ముఁడా! దేవదత్తా! దయారాహిత్యంబునకును గాఠిన్యంబునకును గ్రౌర్యంబునకును మూలబీజంబై తామసవృత్తికిఁ బ్రధానకారణంబై పలువిధంబులయిన రోగంబులకు సాధనంబైన మాంసభక్షణమును పెద్దలుగర్హింతురుగదా! అట్టిదానిని నీయట్టిజ్ఞానసంపన్నులైన మానవులంగీకరింపఁ బాడియగునే. అవియటుండఁగాఁ దమ్ముఁజూచునందఱి కన్నులకువిందొనర్చుచు నల్లానుముద్దుగ సంచరించుచు మురిపెముగా నెక్కుడల్లార్చుచు వింతవింతగాఁ దలయెత్తుచు నేమేమోయాటలాడుచుఁ బాడుచుఁదనలోఁదానేసంతసించుచు నేపన్నెమును బాపమునెఱుంగక యొరులకించుకయును బాధయొనర్పక మింటినంటిచరియించునోరులేని యీరాయంచనలయింప నీకెట్లుమనసొప్పెనో యెఱుంగఁజాలనుగదా! సూదిమొనవంటి ముఖంబుగల నీశిలీముఖము పూవుమొగ్గవలె సుకుమారమైన యీహంసశరీరంబునఁ జివుక్కునఁ గ్రుచ్చికొనినప్పుడది యెంతగాఁ స్రుక్కెనో, యెట్టిబాధననుభవించెనో? ఆబాణప్రఘాతంబునకుఁ దాళకయెగయ నేరక రాలివలెనింగినుండి భూమికింబడువేళ నెట్లుపరితపించెనో యూహింపఁజాలవైతివిగదా! అనుజా! ప్రాణికోటికెల్లను సుఖదుఃఖానుభవంబులొక్కరీతినెయుండునుగదా! అట్టిప్రాణికోటి ననవసరంబుగాను వినోదార్థమయ్యును హింసించుట స్థూలసూక్ష్మశరీరంబులురెంటికి నపాయకరంబేకాని ప్రయోజనమొక్కింతయు లేదుగదా! మనుష్యశరీరపోషణార్థమై భూతలంబున నానావిధధాన్యంబులును, ఫలంబులును, శాకపదార్థంబులును, జెక్కులుకొల్లలుగనుండఁ గ్రూరకర్మంబగు మాంసభక్షణంబునకు మనుజుఁడాసఁజెందనేల? దేవదత్తా! నాచేఁజిక్కిన యీరాయంచనీకిచ్చునదికాదు. వృథా కలహమేటికి? నాదయిన కారుణ్యబుద్ధిచే దీనినేనార్జించుకొంటిని. మాఱాడక పొమ్ము.

దేవ—ఆహా! ఏమేమి యీరాజపుత్త్రుని వేదాంతము? నానాఁట వెఱ్ఱితనమునఁబడుచున్నదే. అందుచేనొకయుక్తివెదకి వీనియున్మాదముపోఁదోలెదఁగాక.

(ఒకఋషిప్రవేశించును)

పాట. సురటి—ఆదితాళము.

ఋషి— దయాసత్యశౌచంబులే గురుతపఃఫలంబెంచుఁ డిల॥ దయా॥
తత్త్వముశాస్త్రము ధర్మములెల్లన్
ధర్మంబిదియంచున్ గణించున్॥ దయా॥
పరపీడనమే పాపంబనుచున్
ప్రాజ్ఞుఁడుయోజించున్ ద్యజించున్॥ దయా॥

దేవ—(తనలో) ఎవ్వఁడో మునివర్యుఁడిట్లువచ్చుచున్నాఁడు. ఇదిమంచిసమయము గదా! (ప్రకాశముగా) మునివర్యా! నమస్కరించుచున్నాను. వెదకఁబోయిన తీఁగపాదములకుఁ దగిలెనన్నరీతిని మాపుణ్యవశమున మీదర్శనము చేకూఱెను. ఆయెదుటనున్న రాజకుమారునకును నాకును నొకధర్మసందేహము కల్గి యింతవఱకును వాదులాడుచుంటిమి. నాకోలందగిలి నింగినుండి యాతని చేతనువ్రాలిన నారాయంచను నాకొసంగుమనిన నీయకున్నవాఁడు. ఇది యేటితగవు?

సర్వా—కరుణామయా! ఈపులుఁగు తనయొడలినంటిన బాణంబుతోఁగూడి బోటబోట నెత్తురులుగురియుచు నాకరంబుల దైవికంబుగావ్రాలిన, నాబాణము నూడ్చి నాశక్తికొలంది సాయమొసంగి ప్రాణరక్షణము సేయఁజూచుచున్నాఁడను. ఈపక్షిరాజముపై, దీనింజంపిన శత్రువునకుస్వాతంత్ర్యమెట్లుగలదు?

ఋషి—ఓహో! కార్యావసరంబున వేవేగంబోవుచున్న నాకిదియొక పెద్దచిక్కుపెట్టితిరే? రాజకుమారులారా! కానిండు. వినుండు.

గీ॥ బాణహతిఁదీర్చి పోనున్న ప్రాణమిచ్చి
కరుణఁజూపినమాత్రనే కాదుసుమ్మ
దైవికంబుగనొకనికై ధరణిఁగూలె
దేవదత్తార్థమిదికాదె తెలివిలేదె॥

రాజకుమారులారా! నేనింకనిలువఁదడవులేదు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సేవ — రాజకుమారా! ఈయంచ మా దేవదత్తునిదే యనియును నీయది కాదనియును నీ ఋషి చెప్పి పోయె. మా పక్షిని మాకొసంగుము. (లాగి పుచ్చుకొనఁబోవును).

దేవ — ఔను. సేవకా! సరియైనమాట చెప్పితివి. పక్షి నొసంగకున్న నీవే గ్రహింపుము.

ఛన్న — సరిసరి. ఈ ఋషిసత్తముని వాక్యమును యదార్థముగా గ్రహింపనేరక దేవదత్తాఖ్యుని పలికినంతనే నీదే యనుకొంటివి కాఁబోలును.

సర్వా — ఆహా! యేమి యీ వినోదము! కారుణ్యబుద్ధి కనపఱచుటం జేసియును దేవుఁడే నాచేతం బడునట్లు చేయుటచే దేవదత్తంబగుటను, ఈపక్షి నాదేయని ఋషి వక్కాణించెం గాని నీ పేరు దేవదత్తుఁడనియు నది నీ సొమ్మనియు నతఁడె తెఁగి చెప్పినది కాదు. కావున నీమానసౌకంబు నీకియ్యం బనిలేదు.

దేవ — (కోపముతో) సేవకా! వీనితో వాదంబదియేమి? వీని స్వభావమిదివఱకే యెఱింగియుంటిమి. నానాఁటను నాస్తికము ప్రబలమగుచున్నది. తొందఱముదిరి యానరి వెల్లినయ్యె. వీనిం గూర్చి వీనితండ్రి కడ నెఱింగింపవలసిన విషయము చాలఁగానున్నది. పోదము. రమ్ము.

(అని సేవకునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సర్వా — అవురా! కాలగతి! ఎంతవిపరీతముగానున్నది? మదమాత్సర్యాది దుర్గుణ సమేతులై క్రూరులును, హింసాపరాయణులునగు మానవులకన్నులకు దయాసత్యాదిసాత్విక గుణంబులధర్మంబులుగానే తోఁచునుగదా!

గీ॥ పదుగురాచరించు పాపమే ధర్మంబు
నీతిఁగలుపఁబోవ నిందయగును
కామిలోపహతుల కన్నులకఖిలంబు
లేనిపసిమివన్నెఁ గానిపించు॥

(అని ఛన్ననితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ద్వితీయరంగము—రాజసదనము.

(శుద్ధోదనుఁడు మంత్రి దేవదత్తుఁడు మిత్రాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

శుద్ధో—దేవదత్తా! నీవుపల్కినరీతియెల్ల నాహృదయంబునకు నిక్కువముగా నెకనప్పట్టుచున్నది. చూడఁజూడ నాకొమరునిచర్యలెల్ల నాశ్చర్యము నేకల్గించుచున్నవి.

సీ॥ శాత్రవసంహారపాత్రంబులైనట్టి క్షాత్రవిద్యలబుద్ధి సలుపఁడౌర
రాజ్యతంత్రక్రియా ప్రాజ్యమార్గములందు ప్రాజ్ఞుఁడైబుద్ధి కన్పఱచఁడౌర
రమ్యహర్మ్యసతీరాదికామ్యార్థవితతిపై సౌఖ్యానుభవబుద్ధిఁ జూపఁడౌర
శృంగారవైభవా సంగప్రియాలాప భంగుల్లసితబుద్ధిఁ బడయఁడౌర

గీ॥ పలుకఁబలుకుచు వేఱొండు తలఁచునౌర
విజనతలమున నేమొ భాషించునౌర
తోడివారలజత గూడ వాడునౌర
జేలవలెనుండు నెఱుఁగంగఁ జాలనౌర॥

దేవ—మహాప్రభూ! ఆపక్షినిదనయొడిలోనిడుకొని యాతఁడొందినదుఃఖమింతని వర్ణింపఁజాలనుగదా! ఇట్టిమూర్ఖతగల రాజకుమారుఁడెట్లు నీరాజ్యంబుపరిపాలించునో చెప్పఁజాలను. నోరెత్తిన నాతోడయుద్ధమునకు సిద్ధమాయెను. వీని నేమిసేయఁదలంచితివో నీవే యోజించవలయును.

శుద్ధో—ఆచార్యవర్యా! నాసుతునిజననంబు మహత్తరంబయినదనియును, నతఁడు నిరుపమశుభలక్షణలక్షితుఁడనియును, నఖండతేజోధనుఁడనియును సప్తద్వీపసంయుతంబగు భూతలంబేలు చక్రవర్తియైనఁగావలయుననియు లేకున్న నసమానతపోబలార్జిత తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుండైనట్టి ధర్మసంస్థాపకుఁడైనను గావల

యుననియు నసితుండనుయోగిపుంగవుండు నాఁడువచియించియుండె. సిద్ధార్థుఁడనియతనికిఁ బెద్దలుసార్థకనామధేయ మొసంగియుండిరి. ఈతనిలక్షణంబులెల్లఁ జూడఁజూడ వైరాగ్యసూచకంబులుగానున్నయవి. నాయట్టి చక్రవర్తికింబుత్త్రుఁడై మహారాజ్యవైభవంబు లనుభవింపుచు జననీజనకులను మిత్రామాత్యవర్గంబునుఁగడఁద్రోసి పూవుగాకమున్నె పురువుబుట్టినచందంబున సన్న్యసించెనేని నాకయ్యది యెంతటివంతకలిగించునో నానోటనుచ్చరింపఁజాలనుగదా! కావున మీరెల్లరునవహితమనస్కులై పూర్ణపర్యాలోచనము చేసి నాప్రియపుత్త్రుని రాజ్యవ్యవహారపరతంత్రుఁ జేయు నుపాయంబు సెప్ప వేఁడెదను.

మిత్రా— (ఆలోచించి) రాజా! భయంబునొందకుము.

ఉ॥ సన్న్యసనంబుగొప్పయని సంసరణంబుననున్నయట్టి సా
మాన్యులు నైజధర్మములు మానినిర్గతశాపులేమొ స
న్మాన్యుఁడు శాక్యవంశజుఁడు మానధనుండు భవత్సుతుండు రా
జన్యకులోక్తధర్మముల సారమెఱుంగనివాఁడె చింతిలన్॥

రాజేంద్రా! దైవజ్ఞులవాక్యంబు లొక్కొకయెడ నమోఘంబులుగాఁ జూపట్టినను వేఱొక్కయెడ నిష్ఫలంబులుగాకపోవు. కావున సత్యవస్తుఫలసంధాయకంబగు దైవజ్ఞవాక్యంబునకుగాను నీవింతవలవంత నొందింపనలేమ. దైవవిధానంబెట్లున్నను పౌరుషప్రయత్నంబెల్లెడ నావశ్యకంబును గర్తవ్యంబును నగుటం జేసి నీకొమరుని బ్రాపంచికసౌఖ్యంబుల మార్గంబునం బెట్టుట మాకెల్లరకును విధి. కావున నట్టియుపాయము నాలోచింప మనమంత్రివర్యుఁడే యర్హుఁడని యోచించెదను.

దేవ— మహాప్రభూ! మహాయోగులన నైజము భోగులనజేసి వేదాంతుల యుదంతంబులను గంతలుకట్టి కన్నులుమూసి మహర్షుల మనస్స్థైర్యంబును వెన్నవలెఁ గఱఁగించి పరమహంసలయంతఃకరణంబుల నుయ్యేలలూగించి పరివ్రాజకులఁ బరిపరివిధములఁ బరిభ్రమింపఁజేసి యాచార్యపురుషులనెల్ల జారులంగావించి కాషాయవసనదండకమండలువుల వేసంబులనిపించి, సోకినమాత్రనవలపించి, యలయించి, సోలించి, సొక్కించి, తాలిమిఁదూలించి, కాలుఁగదలనీక బంధించి వైవఁజాలునట్టి లీలాదృష్టిపాతములుగల జగజ్జీగిప్రాయంపు వాలుగంటుల క్రీఁగంటిచూపులకుఁ జిక్కనియతీతులగు మానవులెవ్వరేని కనుఁగొనియుం

టివే? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండైయున్న వాఁడు. ఆతని కొక గుణవతియుఁ గోమలాకృతియునగు యువతి నారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి యెట్లు సమకూర్పఁగలము?

మంత్రి—రాజా! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించిరమించుచున్నఁడటన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదౌ భళీ!
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులేసుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చ మెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్రములలో స్త్రీ పురుషులెల్లరును గలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిప్రసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీ పురుషుల నెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ పైపు మనసునిల్చునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రి—మంత్రీ! నీబుద్ధి బృహస్పతికిని లేదుగదా!

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిలనెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రనెబం
ధనములఁజిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులుమూసికొనన్
మునియునిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

టివే? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవిఱెుఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండై యున్నవాఁడు. అతని కొక గుణవతియుఁ గోమలాకృతియునగు యువతి నారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి యెట్లు సమకూర్పఁగలము?

మంత్రి—రాజా! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించి రమించుచున్నాఁడటన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగ రానిదౌ భళీ!
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులే సుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చ మెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్రములలో స్త్రీపురుషులెల్లరు నుగలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిపరిసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమై యున్నదిగదా! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీపురుషులనెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ పైపు మనసునిల్చునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రా—మంత్రీ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా!

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిల నెవ్వఁడు కామవశుండగు మాత్రనె బం
ధనములఁ జిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁ గన్నులు మూసికొనన్
మునియు నిజ్ఞానము పూనెనటందురు బొందను గూలుచు భూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

మదర్రి—అతికించుకున్నాయి. తీయడంయెట్లా. యేడుపు పోనిస్తూ.

భదర్రి—వుమ్మిరాచి తియ్యరాదు. చదుబుకొన్న భార్యమ్మర్లుకూడా వుమ్మిరాచి వుత్తరాలతికిస్తూవుండారు.

మదర్రి—ఆజిగు రేమిటనుకున్నావు. కోడిగుడ్డుసొన. అయితే సర్వార్థవుత్తరాలెవ్వట్లాయిప్పకుండా యీసంగల్పుతారంట నిజమేనా?

భదర్రి—యీసంగల్పితే నాకిసోడేసస్తాడుగాని అందులో యాముండదోసూతూ: యిందులో యీసంలేదులే.

మదర్రి—(విప్పిచూచి) "మీపుత్రమిత్రకళత్రసహితముగావిచ్చేసి" అందరినీరమ్మన్న చూటేరా.

భదర్రి—అయితే సాధారణంగా శుభలేకల్లో "సకుటుంబసపరివారసహితంగా" అని వార్రిస్తారు. వీరిట్లారాశారేమిరా?

మదర్రి—ఇదిగో యీమధ్యరాజాగారి పురోహితుఁడు మిత్రయ్యగారికిన్నీ వారోసదువుకున్నాయనంట ఆయనకిన్ని దెబ్బలాటొచ్చింది. ఆసుబలేకల్లో రాసేది సుద్దబూతంట. తెలిసిందా.

భదర్రి—సరిలే. పేర్లుమాత్రింబాగా గ్యాపకంబెట్టుకో మరిల్సిమోకు. పోదాంరా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థరంగము—ఉద్యానవనము.

(సర్వార్థసిద్ధుఁడును, ధన్నుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.)

సర్వా—ధన్నా! నేఁడు నామానసమునకింతటి యుత్సాహముకలుగుటకేమి కారణము?

సీ॥ పేద పెద్దయటంచు భేదంబులరయక బంధువులర్వాదుసంభ్రవమొయేమొ?
అన్యోన్యసంప్రీతి కాకరంబగునట్టి కూటంబుసమకూడుకూర్మియేమొ?
దుఃఖంబులను బారఁదోలి సౌఖ్యము గ్రోలు సఖులఁగాంచెడిసంతసంబొయేమొ?
పూవుఁదోఁటలఁగమ్మతావులీనెడు మేలుతీవచెట్టులఁగాంచుతృప్తియేమొ?

గీ॥ పూర్వభవకృతసంస్కార బుద్ధియేమొ
యూహసేయంగరాని యుత్సాహమొదవె

మానసంబునకొకరీతి మార్పుకలిగెఁ
జిన్నెలివియెట్టిఫలము సూచించునొక్కొ॥

ఛన్న—రాజకుమారా! ఈయుత్సాహము శుభమునే సూచించునుగదా! అదిగో! రాజబంధువులందఱును విచ్చేయుచున్నారు. శుద్ధోదనమహారాజును గౌతమీదేవియును వచ్చియున్నారు.

(మంత్రి బంధువులు మొదలగువారితో శుద్ధోదన గౌతములు ప్రవేశించుచున్నారు.)

గౌత—నాథా! మనయుద్యులకొమరుఁడగు సర్వార్థసిద్ధునిగూర్చి జనులాడికొనుపల్కులు విశ్వసనీయములుకావుసుమీ! ఆతనిమొగమెట్లువికసించుచున్నదో వీక్షింపుము.

పంచచామరము.

మొగంబునంగణింపరాని ముల్కనవ్వులూరగా
సగంబువాంచియున్న కన్ను జాణయంచుఁదెల్పఁగా
వగల్నిగుడ్పగాఁబటారు వన్నెమేల్మిమేనితో
మృగాంకబింబమోయనంగ మించియేగుదెంచెడిన్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! నేఁడీతనిముఖవికాసము నాకునువింతగనేయున్నది. ఇట్లుండుట మనయదృష్టమే. వేగమేయాతనింబిలిచి యిచ్చటికివిచ్చేసియున్న రాజశేఖరుల సన్మానించెదముగాక. (ముందునడచి సర్వార్థసిద్ధునిజూచి) కుమారా! సిద్ధార్థా! నాకోరికకు మారుసెప్పకవిచ్చేసియున్న రాజన్యవరులనుచితరీతినిమన్ననజేయుము.

ఉ॥ మన్ననఁజేసియన్యులను మాన్యులుగారెతలంపసజ్జనుల్
మన్ననుమిన్నుగానక ప్రమత్తులుగారెగణింపదుర్జనుల్
కొన్నెలఁగాంచిసంతసిలి కోర్కెలుఁజకోరముసన్న వెన్నెలన్
గన్నులునెత్తిఁబెట్టుకొని కాంచదుఘూకములోకబాంధవున్॥

సర్వా—తండ్రీ! నీయాజ్ఞశిరసావహించెద.

పాట. శంకరాభరణము—ఏక.

ఎంతయుసంతసముందుచున్ దయసేయన్ వేడెద - భూవరులనువినుము॥ ఎ॥
ఇంతులుబాలురునెల్లరుగూడన్

ఇంతయుసందియమందకయెందుక్
వింతలెల్లఁగడువేడ్కఁ జనింపక్
విలసిలుమనసుల వేమరుఁగనుఁగొన॥ సై॥

రాజులు—నయవిశారదులును నీతిపారగులును రాజకులాగ్రగణ్యులు నైన మీయట్టి వారలకీమర్యాదలు సహజములే కదా! రాజా! మాకెల్లరకును నేఁడెంత యును లేదు. అందఱము నాసీనుల మైతిమి. (అనికూర్చుండురు.)

మంత్రి—మహాప్రభూ! విచ్చేసియున్న పెద్దలకెల్లరకు శ్రవణానందకరంబుగాఁ గన్యకామణులు, గానరసామృతము గ్రోల నిచ్చవుట్టుచున్నది కదా!

శుద్ధో—అట్లయిన సిద్ధార్థా! నీస్థానమును నీవు గ్రహింపుము. కన్యలారా! కిన్నరలంబోలు మీమృదుకంఠనాళంబులతో గానంబుచేసి యెల్లర నానందింపఁజేయుఁడు.

కన్యకలు—(వరుసగానిల్చి)

పాట. యమున—ఏకతాళము.

మంగళమోహనశౌరీ - మంజులకంజవిహారీ
రంజితగోకులనారీ - భంజితనిర్జరవైరీ
నందసుతామురహారీ - బంధురమురళీధారీ
బృందావనసంచారీ - మందరభూధరధారీ॥

మంత్రి—బాలికలారా! గంధర్వకాంతలకును సందరానిస్థాయిప్రచారము చేసి మీరుపాడినపాటలకీసభికులహృదయంబు లానందపారవశ్యంబు నొందియున్నవి. రాజకుమారా! వీరలకింక యథావిధిఁ బారితోషికములీయ వేఁడెదను.

సర్వా—మంత్రీ! అట్లేకావించెదఁగాక. (కన్నెలతో) కన్యకలారా! మీరెల్లరు నొక్కరొక్కరుగా నేతెంచి మీరుచదివినపాత్రంబులఁగల క్రొత్తపద్యము లెవ్వరైన మీయిచ్చవచ్చినవానింబఠించి బహుమానంబులఁగైకొనుఁడు.

కన్య—గీ॥ సింగమునకునోట శిరముఁబెట్టఁగవచ్చుఁ
ద్రాచుబాముకోఱఁ దాకవచ్చుఁ
గఱకుటమ్ముపైనఁ గన్ను మోపఁగవచ్చుఁ
జెడిపతోడిచెల్మిసేయఁగరాదు॥

సర్వా—బాలికామణీ! ఈయంగుళీయకముఁ గొమ్ము.

కన్య ౧—మహాప్రసాదము (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౨—గీ॥ దొండపండుఁగోరుఁ దోరంపుకీరంబు
అంబుజంబుఁగోరు హంసయొండు
కుసుమరసముఁగ్రోలఁ గోరుఁదుమ్మెద యొఁడు
వారివారి మనములు వేఱుగావె॥

సర్వా—యువతీమణీ! ఈరత్నకంకణమును గొనుము (అని యిచ్చును).

కన్య ౨—(స్వీకరించి) మహాప్రసాదము (అని స్థానమును జేరును).

కన్య ౩—గీ॥ పూపజాబిలివలె మోముగల్గినగాని
వారిజాక్షి కీరవాణియైన
కొలముగొప్పదైన కోరెనసిరులున్న
గానములేకయున్న వనితకాదు॥

సర్వా—పాలతీ, యీముత్యాలసరము గైకొనుము (అని యిచ్చును).

కన్య ౩—చిత్తము దేవా! (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౪—గీ॥ కార్యశూన్యమెంచువాఁడు శౌర్యవంతుఁడుగాఁడు
ధీవిశాలుఁడెపుడుఁ దెలిసెనఁడు
జ్ఞానియైనవాని జనులెఱుంగఁగలేరు
నివురుగప్పియున్న నిప్పసుమ్ము॥

సర్వా—వధూమణీ! నీవాక్యములు కడుహృద్యములు. ఈరత్నహారముఁ గైకొమ్ము (అని యిచ్చుచున్నాఁడు).

కన్య ౪—మహాప్రసాదము (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

సర్వా—ఇతరబాలికలారా! మీమీ బహుమానములు స్వీకరింపుఁడు॥

ఇతరకన్యలు—మహాప్రసాదము. ధన్యులమైతిమి దేవా! (అని పుచ్చుకొని స్థానముఁ జేరుదురు).

యశోధర—(చేతులు హృదయమున నుంచి కను లెత్తి చూచి)

గీ॥ పొంగుచున్న ప్రేమపొరలిపైఁబడుగాని
దాచియుంచ నెరితరముగాదు
వెల్లిఁబరిసి యేఱ్లు విచ్చలవిడి పారు
కడలిఁ జేరి నిలుచుఁగలక విడుచు॥

సర్వా—(తనలో) ఔరా! ఈనిర్మలాంగిసౌగుణ్యమేమి? ఈలెక్కలేనిచక్కఁదనము, ఈకన్నియ మున్నెన్నఁడోనన్నెఱింగియున్న చందమునఁ గన్నులతో సన్నఁజేయుచున్నట్లున్నది. (పాఱఁజూచి) కానిమ్ము. (వెదకిచూచి దగిన యాభరణముఁగానక).

ఉత్సాహ॥ జనమనోహరాంగినీదు చక్కదనము నెంచినన్
ఘనమనీష నెంచిచూడఁ గాన్కయే మొసంగినన్
దనివిఁదీరదామి నేమొ దైనికంబుగానిటన్
గనులకొక్క భూషణంబు గానరాకయుండెడిన్॥

ఔరా! యిప్పుడొక్క భూషణమైనను లేకయుండెఁగదా!

యశో—కం॥ భూషణము కాదు గౌరవ
భాషణము లెవిలువలేని పసదనములగున్
యోషాహృదయాకర్షణ
భూషణభాషణము లేల బుధజనవర్యా॥

సర్వా—(తనలో యశోధరనుజూచి) భళీ యీయెన్నరానిమిన్నదనము. ఇట్టియంగసౌభాగ్యమెందుగనంగొనగలము?

సీ॥ మేనిపెల్లుబుకుంపు మించిచెంతలముంచి పాలసంద్రమురీతిఁబరిఢవిల్ల
లేమతీరగుమోము లేఁతవెన్నెలఁగాయు బాలచంద్రునిభాతిభాసిలంగ
కొమ్మవాతెఱమీఁది కమ్మపల్కులపొల్పు లమృతధారలఁజిమ్ములాడుచుండ
తరళాక్షికనుచూపు కిరణంబులుడివోని వజ్రకాంతులవైభవంబుసూప॥

గీ॥ భువనమోహనరూపంబుఁ బూనిభువిన
లంకరించెదుశృంగార లక్ష్మియనఁగ
నెదురనిల్చినయీకన్నె నెన్నరాని
సంతసమునించెనామదిసంచలించె॥

(అని తనమెడలోనున్న హారమొసంగఁదలఁచి) మనోహారిణీ! అచ్చమైన యీపచ్చలహారము నీయిచ్చసమకూర్చుగాత. (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

యశో—(గ్రహించి స్థానముచేరును).

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నీకుమారశేఖరుని ముఖవిలాసమునుజూచితివే చక్కఁదనాలయొక్కయగు నిక్కన్నియ యున్న తెఱంగునుగనుంగొనుము.

ఉ॥ మున్నొకవేళ నెక్కుడొడఁ బూర్ణపు నేస్తము సల్పినట్టి యీ
కన్నియతోడ నీసుతుఁడు గన్నులు కన్నులఁ జేర్చి పల్కుచో
స్విన్న సుధాకర ప్రతిభఁ జేకొనె మోము కళావికీర్ణమై
వెన్నెలఁ గాచె లేనగవు వెల్గుల పేరిటఁ బేర్మి నెంచుచున్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! పరమేశ్వరుని కరుణాలవంబు మనపైనుండెనేయని విశ్వసింపుము. సర్వార్థసిద్ధునకును యశోధరకును బరస్పరానురాగము దయించె ననుకొనుటకు సందియంబేల? కానిమ్ము. ఇంతటనీ సామాజికుల నెల్లర వారివారి నెలవులకు వీడ్కొల్పి యా వెన్కనీ ప్రసంగము ననుందుముగాక: (సర్వార్థసిద్ధుని జూచి) కుమారా! విచ్చేసియున్న బంధుమిత్ర బృందమ్ములకు విందొనర్ప నానావిధ ఫలంబులును భక్ష్యంబులును నావలి దెసన మర్పఁబడియున్నవి. కావున నెల్లరు నటుబోవలయును. బంధులారా! మిత్రులారా! మీరెల్లరు నట్లు విచ్చేయ వేఁడుచున్నాఁడను.

మంత్రి—సేవకులారా! సర్వము సిద్ధముగానున్నదికదా!

సేవ—దేవా! సర్వము నీవఱకే యమర్చబడియుండెను.

దేవదత్తుఁడు—(కోపములో) ఔరా యీ రాజపుత్రుని కపటవేదాంతము. ఇల్లేక చాజనుల చిత్తములను విత్తములను హరింపవలయును. (అని గగ్గున వెడలిపోవును)

శుద్ధో—బంధువులారా! మిత్రులారా!

అందఱు—శాక్యవంశభూషణా! జయమగుఁగాక.

పాట. కనడా.

రాజచంద్ర భూజనేంద్ర సుధీజనాగ్రణీ
తేజోరాజితధీరపరాక్రమ దివ్యకృపాబలధీ
రాజులశాక్యులరాజపదంబున రమ క్రీడించుచు మించుమన్
వాజిహస్తిచయవాహనాది బహువైభవములు వెలసిల్లన్
బహుతరఘనతరపటుతరగురుతరధరణీధరవర శ్రీ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది

ప్రథమాంకము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము—పురవీథి.

(ఛన్నుఁడును దేవదత్తుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. అఠాణా—ఏక.

దేవద—
తగదు తగదిక తగదు నీకిది
తరవుగాదని తగ నెఱుంగుము
మగువపైనిటు మరులుగొలుపఁగ॥ తగ॥
వలదు వలదిటు వలదు గరువము
తులువతనమునఁ బలుకులాడఁగ
బలము దెలియక చలము బూనుట॥ తగ॥

ఛన్నా! యీకన్యకై మీ రాజకుమారుని బరితపించకుమనియడుగుము. నిరర్థకమైన యాసచెందవలదని వక్కాణింపుము. ఆసుప్రబుద్ధుఁడైనను తన కూఁతునీతనికొసంగనతని సామర్థ్యమునలేదుసుమీ! శాక్యులలో ధనుర్విద్యా నైపుణ్యములేనివానికిఁ గూఁతునొసంగినవెలిపెట్టుదురు. వేయేల? స్వయంవర ప్రకటనంబుసేసి యోధకలానైపుణిసరసి యందుమెప్పువడసినవానికేగాని యా న్యులకాకన్యను సుప్రసిద్ధుఁడీజాలఁడు. మీ రాజకుమారుఁడో యడవులలోఁ గందమూలములభక్షించి తపమాచరించుకొనవలసినవాఁడయ్యెను. ఎందునసో యానారీమణిపై పిచ్చిమోహమువహించియున్నవాఁడు. వలదనివారింపుము. ఈదేవదత్తున కారమణీలలామంబు హస్తగతంబైయున్నదని యెఱుంగుము.

ఛన్న—ఆకామిని కామించియున్న కాముకసముంగాక యన్యులకాకన్యనెట్లులభిం చఁగలదు.

దేవ—కామినులమోహమనఁగ నేమోయెఱుంగుదువే?

ఉ॥ చందురుశీతరశ్మి మెయిజల్లునవారిబుహిమాంబుశీకరం
బెందునిజంబులేక మిడియెండనుఁబుట్టెడి యెండమావు రే
లందునఁబొంఘులక్ వెసనలంచెదుదొంగ వెలుంగుదానికై
డెందముగాసిపెట్టుకొని డీలుపడందగు నేబుధాళికిన్॥

ఛన్న—అట్లైన నాచిన్నది నీకుమాత్రమునిశ్చయమెట్లు?

దేవ—ధనుష్కలాకలాపంబెల్ల విలాసంబుగానవలోకించునాకుంగాక యన్యులకాక న్యదక్కునా?

(ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు).

బ్రాహ్మ ౧—(కోపముతో, తొందరతో) ఆరే యేనాఁడూలేనిది యీనాఁడురమ్మంటే వస్సుందయ్యా! యేకులంలోమర్యాద ఆకులంలోందే. "అష్టవర్షాభవేత్కన్యా" అన్నాఁడు. గనుక యెనిమిదేండ్లువచ్చేసరికి ఆఁడుపిల్లకు మనలో వివాహంఅయితీరవలె. ముక్కుపచ్చలారని మూడేండ్లకూనను మూడువేలుపుచ్చుకొని ముసలివానికి అంటగట్టించావు. ఏదీ ఆపనిచేయమని ఆరాజులతో చెప్పు, చెప్పుతీసుకొనితన్నుతారు. స్వయంవరంలేకుండా పెళ్లిచెయ్యమంటావేమిషి? యేదీయేగృహస్థుయింట్లోనైనా భోగంమేళం సంభావనాలేకుండా పెండ్లిచేయించు. చూస్తాం. పెళ్లికట్నాలుమానిపించు పెద్దలంతాచేరి ఆవరుసనుసభలుచేస్తారే.

బ్రాహ్మ ౨—అదికాదయ్యా! స్వయంవరం అంటే భాగానేవుంఛుంధిగాని కోరినవారినిపెండ్లాడడానికి ముందుగావచ్చినవాళ్లందరికీ దెబ్బలాటపెట్టడంవస్తుందయ్యా.

ఛన్న—దేవదత్తా! యీబ్రాహ్మణులెవ్వరో స్వయంవరమనుచున్నారు. ఏస్వయంవరమో అడిగిచూచెదను. బ్రాహ్మణులారా! స్వయంవరమనుచుంటిరెవ్వరిదయ్యా!

బ్రాహ్మ ౧—సుప్రబుద్ధమహారాజు ముద్దులకూఁతురు యశోధరకు.

దేవ—(తనలో) యశోధరకు. అవురా! ఈనామధేయము నావీనులకెంతరుచ్యముగానున్నది? (ప్రకాశముగా) విప్రులారా! ఎప్పుడుజరుగఁగలదు?

బ్రాహ్మ ౨—ఎప్పుడోనా వచ్చేబృహస్పతివారమువాఁడు. ఇవిగో రాజులకందఱికిని శుభలేఖలిచ్చినారు. మహారాజా మీరెవ్వరో తెలియదు. మావాఁడు వర్తికొంతికాయ. తెలిసికొంత తెలియకకొంత ప్రేలుతూవస్తూవున్నాఁడు హెచ్చుతగ్గులుక్షమించండి మహారాజా!

దేవ—విప్రులారా! ఆసుప్రబుద్ధమహీపతి తనకూఁతునెవ్వనికొసంగఁ దలంచియున్నాఁడో యెఱుంగుదురా?

బ్రాహ్మ ౧—(రెండవవానితో) ఓయేయి వీరెవ్వరో రాజబంధువులు. జాగ్రత్త. నోరుగాచిమాట్లాడు. మహారాజా! ఎందుకు. అడుగుఛారూ. కూఁతురుకీ తండ్రికీ యెట్లావుండాలో అట్లావుంది. ఆచిన్న దానికేమో రాజుగారి కొడుకు మీఁదవున్న దప. తండ్రికేమో మరెవ్వరిమీఁదనోవున్న దంఛారు.

దేవ—ఘన్నా! విన్నావుకదా! మరెవ్వరోయనఁగా నీదేవదత్తుఁడేయని యెఱుంగుము.

చెన్న—దేవదత్తా! దంభప్రలాపములేల? స్వయంవరమునాఁడుగదా యెవ్వరిశక్తి సామర్థ్యములెట్టివో తేటపడును. నాకికసెలవిమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

బ్రాహ్మ ౧—అయ్యా! మీరెవ్వరోయెఱుఁగమని మనవిచేస్తే సెలవివ్వకపోతిరి. మాటలధోరణిచూస్తే అందుకోసమే తంటాలుపడుతూవున్నట్టుతోస్తుంది. ఎవ్వరైనాసరే మామీఁదమాత్రం సంపూర్ణానుగ్రహంమాత్రంవుంఛాలే మహారాజా!

దేవ—(తనలో) ఔరా! యీవిప్రులఛాందసవృత్తి. (ప్రకాశముగా) బ్రాహ్మణులారా! మేముకోరినకార్యము ఫలించినవెనుక నడుగవలసినదానినిప్పుడే వేగిరపడియడిగెదరేల? ఇదియేమియవివేకము.

బ్రాహ్మ ౨—ఒరేయ్. నీకుబుద్ధిలేదూ. ఆయనకే యేమీలేదు నీకేముందిరా. ఆలూలేదు చూలూలేదు కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్టున్నది. అయ్యా! తమసంగతికాదు. తమమాట అనుకోవద్దు.

బ్రాహ్మ ౧—లేదుమహారాజాలేదు మీరనుకొన్నదికాదిది. అదికాదు. తప్పుమాటాడితిమి క్షమించండి. మహారాజా! సెలవిప్పించండిపోతాము.

(అని ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు).

దేవ—ఆహా! యీబ్రాహ్మణులు క్షమార్పణముగోరువారవలెవచ్చి పరమనికృష్టవాక్యములాడిపోయినారు. అయిననేమి.

గీ॥ సందియపుమాటలెవ్వరేమందురేని
పట్టువీడుటసరిగాదు పతువుగాదు
సుప్రబుద్ధుఁడు నావంకఁ జూచుచుండఁ
గన్యకామణిచిత్తంబుకరుగకున్నె॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ద్వితీయరంగము—ఉద్యానభవనము.

(కమలయు, కాంతిమతియు, యశోధరయు బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. జంఝూటి—ఏక.

యశో— చిత్తము దాఁచఁగఁజాలా—చాలా॥ చిత్త॥
చిత్తజాఁడీగతి చిత్తము నేచఁగ
చింతలవంతలనింతల జీవింతునా॥ చిత్త॥
మనసునఁగోరిన మనసిజాకారుని
మామగమానఁగలేనుగా మనలేనుగా॥ చిత్త॥
వినఁజాలవీనుల జనవునిపల్కుల
వేఁడుగఁగోరఁగ నేరఁగా మనసారఁగా॥ చిత్త॥

చెలులారా! దైవమునన్నీ యెనలేని యాపదలపాల్సేయ నేటికి? ఎన్నఁడు నే పూరుషునిపైని బ్రసరింప నేరని నామానసము నాఁడారాజకుమారుని మంగళాకృతి నాకంటికొనచూపులనంటెనంత నే పూవుమొగ్గవిచ్చినచందంబున వికలంబుగా నేటికి? కానిమ్ము. నాఁడేయాసకలగుణాభిరాముఁడా మనోహరమూర్తి నాపైఁదనకుజనియించినమరులు కమ్మతేనియలుఁబొఱఁబమ్మ తనమన్నన మాటలఁచే సన్న చేయ నేటికి? ఇన్నియును గుఱుతెఱింగియును నాజనకుండును నాపురపౌరగ్రగణ్యుండు మహారాజకుమారుండని లేశమైనగౌరవముల జూపక యీరీతినిబట్టుపట్టియుండ నే నేమి సేయుదానను.

కమల—కాంతిమతీ! ఈబాలికామణికేడివచ్చినను విపరీతముగదా! నిన్నమొన్నటి దాఁకఁ బెండ్లియనుమాట కొనపెదవినుచ్చరించినమాత్రనే నిన్నును నన్నును మిఱ్ఱింగఁజూచుచుండెను. ఆయుద్యానోత్సవము ఉద్యానోత్సవముగాక ఉద్వాహోత్సవమాయెఁగదా! ఆనాఁడావన్నెకాఁడు తనతోడనిచ్చుదీర నిచ్చకములాడెనఁట. కనుసన్నలుచేసినాఁడఁట. ఈకన్నియయుఁ జిత్తమంతయును వెన్నవలెఁగఱఁగిపోయెనఁట. ఇంతమాత్రాన కనపడినవారిపలుకులన్నియు ములుకులాయెనఁట. ఈతన్వికినీవేమారుచెప్పుము. నావలనఁగాదుసుమా!

కాంతి—యశోధరా! మహారాజకుమారుఁడని గుణరహితుని బెండ్లియాడఁదలఁచితివే?

యశో—చెలులారా! ఏమీ మీమాషత?

సీ॥ మర్యాదసహజమా మానవంతునితోడ జానకీవిభుఁడుసమానుఁడేమొ ?
శౌర్యమాతనిసొమ్ము క్షాత్త్రవిద్యలలోనఁ బరశురామునిఁబోల్పవచ్చునేమొ ?
సలలితాకృతిమహా బలపరాక్రమశాలి బలరాముఁడీడుగావచ్చునేమొ ?
కరుణాంబురాశియా ఘనమనోహరమూర్తి యదుకులాగ్రణిసాటియౌనో యేమొ ?
గీ॥ శాంతకారుణ్యరసమగ్న శౌర్యయుతుఁడు
పరిబలగాంభీర్యచాతుర్య భాషణుండు
సమరసస్ఫూర్తి సజ్జన చక్రవర్తి
బుధజనస్తుతసత్కీర్తి పుణ్యమూర్తి॥

ఇట్టిపరమపావనమూర్తిగుణంబుల గుఱుతెఱుంగక తగనిమాటలుపలుకుట యుచితమా !

కమల—కాంతిమతీ ! తామునిఁగినదిగంగ తావలచినదిరంభ యను సామెతమన మెఱుంగమా ? ఆదేవదత్తునిపొందు పసివానికిని ముసలివానికిని దెలిసియున్నది. ఈలతకూనకింతటి భ్రాంతియేల ?

కాంతి—కమలా ! అన్నియుఁ దెలిసి యద్వైతమునఁబడుచున్న యీపడఁతితోనేమి చెప్పుటకునుదోఁచకున్నదికదా ! (యశోధరతో) యశోధరావినుము.

పాట. బేహాగ్—అట.

కన్న జనకునిమనసు గాసిపెట్టెదవే
మన్ననసేయకమాటలాడెదవే॥ కన్న॥
కమల— పిన్న పెద్దలమాటచిన్నబుచ్చెదవే
విన్నవారలలోన వెలితినొందెదవే॥ పిన్న॥
యశో— రాచకన్నియనిట్లువేచఁగఁదగునే
యేచరితమునన్నైననిదిగననగునే॥ రాచ॥
కాంతి— గొనముదెలియని వానిగోరఁగనగునే
యొనరలేనిసాహసమిటుబూననగునే॥ కన్న॥
కమల— మునువెన్కఁజూడక మూర్ఖింపఁదగునే
జనవాక్యమొక్కింతమనసుననిడవే॥ పిన్న॥
యశో— పాల్నీరువెదలింపబక్కములకగునే
పసగలరాయంచ పొసఁగించవలదే॥ రాచ॥

కమల—యశోధరా! మగవారిమాయమాటల కీకెతిమోసపోవుటచెల్లునే. మఱియు కెతైయైన యారాజకుమారుని యాదేవదత్తునిగూడ మారుమాటాడనిచ్చిరయుం డునే. ఇట్టిపూరుషులకెల్ల మాయయేపుట్టినయిల్లుగదా!

యశో—చెలీ! అనుమహాపూరుషుని మాయగాఁడనివచింప నీకునోరెట్లాడెను.

కాంతి—అట్లుగాకున్న నీపైనెక్కుడైన మోహముపూనియున్న వాఁడని నీకెట్లుతెలి సెను?

యశో—చెలులారా! ప్రాణసఖులుగావున మీతోఁడఁజెప్పెదనాలకింపుడు.

సీ॥ గండుతుమ్మెదరేపు నిండుకన్నులచూపు లేఁదమ్మిరెమ్మఁలీలఁజూపె
పండువెన్నెలగేరు పలుతీరుచిఱునవ్వు చెక్కుఁగులాబీలచెమరునించె
తేనెవానలనించు తేటమాటలచేత వలపువాకలనిండివరదలయ్యె
తొలకరికోలనితో దొరయుప్రేమఁడిదేలి యాత్మహంసంబునుయ్యేలలూగ

గీ॥ మనసుమనసునఁజేరె నిర్మలినభంగి
దనువులీరెండువేఱను తలఁపువీడె
పరిగణింపఁగనేర నాభావగతిని
క్షణపునేస్తముతోల్లింటి జన్మఫలము॥

కాంతి—చెలీ! యీలేమకింక మనముచెప్పియొప్పింపఁజాలము. అమఁదిమివిధాత తన ముదితనమ్మనూప నీసతీమణినిసృజియించె. కాకున్న నీకెట్టివేదాంతమె ట్లు గానలవడును? కమలా! ఈమగువ వలచిన మగవానిమగటిమిరోఱుఁగుదువే?

కమల—ఎఱుఁగకుండుటయేమి? అకూరుఁడీగనైనఁ జంపరాదనిన నీనారీమణి చీమ నైన ముట్టరాదనుప్రతివచించును. సరిసమానమైన దాంపత్యముగదా!

యశో—చెలులారా! మీరునన్నెన్ని కేరడములాడిన నాడుదురుగాక. యీసుగు ణమూర్తిని నిరసనములాడిన నూర్వజాలనుసుఁడీ (తెరలోపల).

అమ్మాయీ! యశోధరా!

కాంతి—మీఅమ్మగారు పిల్చుచున్నది. పురమునవెలుపలనున్న వ్యాయామరంగ మునకు నీవును రావలయుననికాఁబోలును.

కమల—చెలీ! రాజన్యులెల్లరును నేఁడుతమతమబలాలు ప్రకటించుకొనియెదరు. మిక్కిలి వినోదముగదా! చూచెదముపోదమురమ్మ.

యశో—సఖులారా! నేనచ్చటికివచ్చునదిలేదు. నేయింటికిని సిద్ధార్థుఁడేజయము నొందునుగాక.

కాంతి—యశోధరా! నిశ్చయముగానే నీమనోవల్లభుఁడు జయముఁనొందినయెడల మాకేమిబహుమానమిచ్చెదవు?

యశో—గీ॥ ప్రియుఁడునిశ్చయముగ జయముసొందినవార్త
వింటినేనినాఁడు వినుఁడలర
నకియనాఁడునాఁడు సఖుఁడొసంగినరత్న
హారమొసఁగుదాన నడుగనేల?॥

కమల—కాంతిమతీ! కాంచితివే యీయింతికీవార్త యెంతటిసంతసముపుట్టించగలదో. యశోధరా! నీహృదయమునెఱుఁగఁగోరి కాంతిమతియిట్లువచించుచునుగాని నీహృదయప్రియుఁడు నీపై ప్రేమచే నీకిచ్చినహారమును మేమపేక్షింతుమా?

(మరలతెరలోపల)

కాంతిమతీ! కమలా!

కమల—అదిగో! గుణవతీదేవిగారు పిలిచుచున్నారు పోదమురండు.

యశో—చెలులారా! మీరలువేగమేపోయి నేరాఁజాలనని జననితో వచింపుఁడు.

కమలా, కాంతి—అట్లేకానిమ్ము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు).

పాట.

యశో— ఏ—మి—సేయుదునో—యీవిధి—ఏమగునో—యెఱుఁగ,
నేమనినామది సెంతునో—ఏమగునోయెఱుఁగనీయది॥ ఏమి॥
(అని నిష్క్రమించుచున్నది).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు, భుక్కుండుఁడు ప్రవేశము).

దేవ—చూడ నేతెంచినరాజులకందరికి నిందపతుపాత్రమా! సర్వార్థా నీధార్ష్ట్యము చాలింపుము.

శా॥ వ్యర్థాలాపముదంభముక్షేమముదుర్వ్యాపారనైపుణ్యమీ
యర్థంబులొక్కరగావు చూపఁదలఁచిదార్ఢ్యంబులైతోఁచవే
సార్థక్యంబుపహించెనందుమదిలో సర్వార్థసిద్ధామన
స్వార్థంబూనివరింపనేటికిక నీపాణిగ్రహ్యములే మానమా॥

ధనుర్విద్యాకౌశలంబు లేశంబును లేకయున్నను తనచేతికార్ముకంబు మంచిదై యుంటచే నంతవరకైనఁ గంతులువైచె. అట్లుగాకున్న నేమగునో అశ్వారోహణమున నోనందరాజా! నీవెక్కినవాజికంటె నారాజతనయుని తేజీ తేజుమీరి యుండలేదా. అన్నియును దెలిసియు వచ్చినరాజులు పక్షపాతము పూనుటకు గారణము నీవెఱుంగుదువుగదా.

నంద—ఆసుప్రబుద్ధుని చెల్లెలు మంజులాదేవి అన్నిటికిని నెఱజాణగదా. దేనికైనను ముందుగా తలయూచి చిఱునవ్వునవ్వుటయును వచ్చియున్న రాజుల మొగంబుల నెగదిగఁజూచి కనుగీటి చప్పటులుగొట్టుటయు, వీరందరును, ఆతలిరుబోణి సేవరించుటకే తెంచినట్లు ఆమెవలలోఁబడి సిద్ధార్థుని మెచ్చుకొనుటయు నెంతవినోదముగానున్నది!

భుక్కుం—మీపరాజయమునకు మాత్రము వేఱుకారణమేమిఁకలేదు.

దేవ—ఏమిభుక్కుండా! అట్లాడుచున్నావు.

భుక్కుం—సీ॥ గెలుతుమైతూపుల గజిత్రపైచూపుల పాలించితిరి రాజచంద్రులార
మేలైనరథముల మీమనోరథముల నెడలించితిరి మహావీరులార
మురువైనమీసల మరునిపేరాసల దిద్దియుంటిరి మేరుధీరులార
తురగంపుదాటుల గరువంపునీటుల చూపఁబూనిరి దొడ్డశూరులార
గీ॥ వచ్చియుండినకార్యంబు వాసిదక్క
మెచ్చులాడుల మెప్పించు నిచ్చ హెచ్చె
డెందములు మీకు జిందరవందరయ్యె
చపలచిత్తుల కేరీతి జయముగలుగు॥

ఆమంజులాదేవి చిఱునగవు వ్రాలినవిజితుమొగ్గల మీకేమైన మాటగట్టుకొంటిరా ఆపాలత్రిపలుకులకు ఒక్కనచక్కని పలుకుల నేమైనఁజెప్పఁజాలితిరే.

నంద—భుక్కుండా! నీపరిహాసమిఁకఁజాలదు ఇదే తెలిసికొనుము. తట్టుతుదిక్కఁ జెవిం కొక్కటి నిలచేయున్నది. అందు ఈనందుఁడు జయంబునొందకయున్న మీరీసందునెందును గానకుం జేయుఁడు.

భుక్కుం—అయ్యో నీమాటయనెట్టిదో మేమెఱుంగము.

నందు—ఎట్టిదని యెంచుచుంటిరి.

భుక్కుం—నీటిమూటతో టీసాటి.

నంద—అపజయమునకంటె నీవుకల్గించుపరాభవము హృదయభేదిగానున్నదికదా?

ఆఁడువానిని చూచుటతోడనా. మేము ఓడిపోయినది. భుక్కుండా! కాను న్న దాని నాలోచింపుము. వేయిమందిజవ్వనుల నవ్వుమొగములుశంక లేక నా వంకఁజూచుచున్నను నాధీరతనుంకింపఁజాలవని నమ్ముము.

భుక్కుం—వేయిమంది మందగమనలుగావలెగా.

గీ॥ కాంత్రిమతిదాసిదాని శ్రీఁగంటిమాపు
బండివలెనాటలాడించు బల్లిదులను
పలుకనేటికినీమనో భావములను
మంచునీరెండవలెఁగరగించుగాదె॥

దేవ—ఛీఛీ! భుక్కుండా. దాసిచేతనా నాకుపరాభవము. స్వయంవరమునఁ గృతార్థులమై యావెన్కమాపరిభావంబులఁ బరిశంసించుకొనవలయునుగాక. నందరాజా! పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము).

భుక్కుం—వీరికిప్పుడుబాగుగా పురిపెక్కినది. భళి. వీరిదేహములే వీరికిఁదెలియక యున్నవి.

పాట. మోహన—త్రిపుట.

మీరెకోపము యారెనుల్లవ దూరెనెమ్మదిజారెగా
కోరికలుమిత్రిమీరగను పలుమారుదలపునఁజేరెగా
సఱగునా బరగున అ నరుగునా తెఱగున అ
పనువుదోరగెను గరువమెసఁగెను చురితమెసఁగెను శిరమున॥ మీరె॥

(నిష్క్రమణము).

చతుర్థరంగము—స్వయంవరభవనము.

(శుద్ధోదనుఁడు, సుప్రబుద్ధుడు, దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు,
భుక్కుండుడు, అర్జునుఁడు, సర్వార్థసిద్ధుడు, ఛన్నుఁడు,
మిత్రాచార్యుడు, మంత్రి, యశోధర, కాంత్రిమతి,
కమల, గౌతమీదేవి, గుణవతీదేవి, ప్రవేశము).

సుప్ర—రాజచంద్రులారా! ఇంకొకవిషయముమాత్రము పరీక్షకుమిగిలియున్నదికదా.

ఉ॥ సాలముజూడుఁడల్లదెలి శాలముమూలముదీనినెవ్వరే
వాలుననొక్కవ్రేటునన వారితభంగిఁగడంగిరెండుగా
లీలవెత్రుంపఁగావలయు లేశముఖండముఁనట్టునిట్టుగా
దూలగరాదుశౌర్యగుణ ధూర్వహులార బలంబుచూపుఁడీ॥

భుక్కం—భళీ! ఇదేటివింతపరీక్ష.

క॥ చెట్టులుగొట్టెడువానికిఁ
బట్టినొసంగాదనటంచుఁ బల్కితివిదియే
పట్టునమెత్తుముశూరులు
వట్టిదియాఘనతమాకు వద్దున్నృపాలా॥

రాజా మాకీస్వయంవరమక్కరలేదు.

కాంతి—గీ॥ ఆడతేకయున్న నోడుమద్దెలగాదె
చేతఁగాకయున్న రోతగాదె
పండులందకున్న బండ్లుబులియుగాదె
మాటలేలధీరమాన్యులార॥

అర్జు—ఈపరీక్షలకుంగల ఫలమీవరకేమాకుఁదెలిసియున్నది. ఈవరకుసడచిన అశ్వారోహణము ధనుస్సంధానము గదాచాలనము మొదలుగాఁగల పనులందీరాజన్యలెల్లరు ఎంతటిన్యాయబుద్ధిఁగనపరచిరో. ఇందును అంతేఅగును కానిండు. ఈవృక్షము నిప్పుడెతెగనరికెదఁగాక (కత్తియెత్తి చెట్టునుగొట్టి చేయినొచ్చి కూలఁబడి)

గీ॥ కేలుదద్దరిల్లె వ్రేలునొచ్చెనుగాని
చెట్టువీసమైనఁజెదరదాయె

భుక్కం—(కత్తియెత్తిచూచి)

గీ॥ మొక్కవోయెఁగత్తి మొనయుఁదునిగిపోయె
నిలువనేలనిచట నేలఁగూలి॥

అర్జు—(దిగ్గునలేచి నిష్క్రమణము)

అందరును—(చప్పటులు)

నందు—జయాపజయంబు లొక్కరిసొమ్ములుగావు, ఓడిపోయినవారు పారిపోవలనా. ఈయశోధరపాత్రము రాజకన్యయై, ఇతరులుకాకపోయిరా.

భుక్కం—గీ॥ పరుగుబెట్టలేక పైబలాదూరని
పల్లువిప్పవిధముగాదె ప్రబలులార

నందు—(తలయూచి) అట్లనా.

గీ॥ మేలమాడవలెను మెప్పులీవలయునో
కార్యసాధనమున గానుపించు॥

(కత్తియెత్తి కొట్టనేరక) ఔరా! అయఃపిండముకంటెను గాఢతరమైనచేవ గలిగిన యీవృక్షమొక్కండును ఖండింపఁజాలఁడు రాజన్యులారా! మానవ బలంబున కసాధ్యంబయిన ఈకార్యమింకొకరు నెరవేర్చిరఁగదా మమ్ముఁజిద స్కరింపవలయును. చూచెదఁగాక. (కూర్చుండును).

భుక్కుం—అవును నేజెప్పియుండలేదా. ఈపనిమానవులకసాధ్యమని. ఆయాసపడి తిరి. విశ్రమింపుఁడు.

దేవ—సుప్రబుద్ధమహీపాలా! ఆలకింపుము.

క॥ శూరుల నేకులుగలరీ
ధారుణినీయట్టిప్రబల ధర్మస్థిజ్జుల్
పౌరుషమునెంతుఁరంత్రియ
నారీమణియిచ్చఁగొనరు న్యాయముగలదే॥

కావున నీపుత్త్రికమనంబున నన్యునిఁదలపోయుచుండెనని యూహించి యీవె న్కనీశపథంబునకు వెనుకదీసెదవేమో.

యశో—చెలీ! నామానసమిప్పుడెంతే భీతిల్లుచున్నది. ఈదేవదత్తుఁడీకార్యము నిర్వ హించెనా నాకింకేమిశరణము. దైవము నేనమ్మియున్నదానఁగదా.

కాంతి—యశోధరా! భీతినొందకుము.

క॥ మాటలుకోటలుదాటును
పాటవమాసున్నయట్టి బంటులకెల్లన్
బోటిరొనీవాంఛలకే
నాటికిభంగంబురాదు నమ్ముసుశీలా॥

(ముందుకువచ్చి దేవదత్తునితో)

అయ్యా నీకేమిసంశయము, నిక్కముగా నీయశోధర యశోధరుడైన శూరవ రు న్వేవరించుఁగాని యన్యులదలంపదు.

సుప్ర—దేవదత్తా! కాంతిమతి యదార్థమువచించినది.

దేవ—(తనలో) ఔరా! యింకనీమాటకుసందేహముపలదు, ఈకాంతిమతి తక్కుఁగల రాజన్యులనెల్లనేమో యాక్షేపించుచువచ్చె నాయెడలనో మిగులగౌరముగా

ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. అదిగాక ॥నీయశోధరయన్నది॥ నాయశోధరే అగునని కాఁబోలు. నాకేదక్కునని యర్థముతోనన్నదిసుమా, అయిన నీకాంతిమతి యింకేమిచింతించుచున్నదో చూచెదఁగాక (కాంతిమతినిజూచును కాంతిమతియుఁ దిరిగిచూచును) చిఱునవ్వుజూడ నాయెడనభిమానమునే సూచించుచున్నది. ఇదిగో రాజన్యులారా! వృక్షకాండంబు ఖండించువాఁడను (కత్తినెత్తికొట్టబోవుచు కాంతిమతినేచూచును చేయివదలికత్తిపడును).

భుక్కం—భళీ సభ్యులారా! రెండుఖండములయ్యె నింకేమికావలయును.

కాంతి—(ఆశ్చర్యముతో) ఏవీ రెండుఖండములు.

భుక్కం—దేవదత్తుని మనఃకాండము ముక్కలై తునియలై శకలములై భగ్నమైపోయినను భగ్నముకానిరీతినే కనుపించుచున్నది.

ఆనందు—(నవ్వి) చాలు. చాలు. దేవదత్తా. నీభుజబలము తెలిసినది. విశ్రమింపుము.

దేవ—(కోపముతో) ఏమి యీపరిహాసము.

గీ॥ కత్తి నెత్తి వృక్షకాండ మేయఁగ లేదు
కేలుసడలి నేఁగూలెగత్తి
పరువులెక్కఁగొనక పరిహసించితిరేని
మొక్కవాఁడె వెడలిపోవువాఁడ॥

(నిష్క్రమణము)

సర్వా—(మెల్లనలేచి మిత్రాచార్యునిఁజూచి) గురుదేవా.

ఉ॥ పిన్నతనంబునం గఱచి విద్యలఁ బెద్దలయొద్ద నాఁడు నే
నన్నిటఁ గాల్చియుంటి భవదంఘ్రిసరోజరజోజవంబునన్
బోరిన్నతభూజమున్ బ్రబలభూపతిముఖ్యులు మెచ్చ రెండుగా
గ్రిన్ననదుంపమద్భుజ బలంబు ఘృణంబునొసంగ వేగురూ॥

(నమస్కరించును)

మిత్రా—(చేయెత్తి) సిద్ధార్థా సార్థక నామధేయుఁడవుగమ్ము.

సర్వా—(కత్తినెత్తి వృక్షమునుజూచి)

చ॥ జలజభవాండభాండమున సర్వచరాచరభూతకోటిలో
వెలసిసమస్తలోకములఁ బెంపభరింపహరింప నేమహా
బలము మొదల్తుదల్ కనక భాసిలునట్టిమహాబలంబు ని
శ్చలితమనస్కతన్ దలతు సారభుజద్వయశక్తియుక్తికై॥

ఇదిగో వృక్షకాండము రెండుఖండములుగావలయు.

(కత్తితో నరకును)

అందఱు—భళీ సిద్ధార్థా భళీ.

సుప్రి—(యశోధర చేయిపట్టుకొని)

గీ॥ క్షత్రివంశమునను ఖ్యాతిఁగూర్చినయట్టి
ఘనుఁడు శాక్యశీతకరుఁడు నేడు
క్షాత్రవిద్యలందు జయమొందెనుగాన
పెండ్లియాడుమమ్మ ప్రేమమీఱ॥

యశో—(సిద్ధార్థునికంఠమునఁ బుష్పమాలికను వైచును)

కాంతిమతి, కమల—

పాట. మోహన—ఏక.

జయముజయము శాక్యభూషణ శత్రుసంహరణా
శత్రుసంహరణా సర్వభూభరణా॥

(యవనిక పడును)

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము—ఉద్యానభవనము.

కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము.

కాంతి—చెలీ! నేడుమనపరిజనులు, సంపంగిపూబోదలకును సన్నజాజులకును నవరించిన బోదియలంజూచి మావిగున్నలనడుమనున్న నడుభావికెత్తియున్న జలయంత్రమును వెడలిపైకెగయు నీటితుంపురుల రమ్యతనుగాంచుచు నచ్చటచ్చట నీచిన్నియరటాకుదొన్నె నిండబువ్వులేరితెచ్చునప్పటికే సంజపడి ప్రొద్దుగ్రుంకెను. ఇంకనీవీకుసుమసరములగ్రుచ్చి యశోధరకెప్పుడిచ్చివచ్చెదవు.

కమల—కాంతిమతీ! నీకింత వేగిర మేటికి. ఆడుచు పాడుచు నిమిషములోఁగ్రుచ్చెదను. ఇంతలో నీవీణఁగైకొని యొక్క గీతము బాడరాదా.

కాంతి—(పూవులు కమలచేతికిచ్చి వీణఁగైకొని)

కమలా! అట్లనేకానిమ్ము. ఇదిగో నాకుందోచినట్లు పాడుచుండెదగాని జాలముచేయక పూవులుగ్రుచ్చుము.

పాట. తోడి—ఉరోసంయోమట్టు.

సఖీమణీ చాలునెయా—జాలమేలా తాళజాలా
అకటా మరులుదాపజాల నలరుతూపులకాగజాల
నంగజాబారికి నిలువజాల నలసిసొలసియుంటిబాల
జాలమేల తాళజాల॥ సఖీమణీ॥

యశో—(వచ్చి) చెలులారా! నేడింకను పూవులుగ్రుచ్చుచునేయుంటిరే, యెన్ని సరములుగ్రుచ్చిరో చూడనిండు.

కమల—అవును నీజీవితేశ్వరుండే తెంచువేళయయ్యెనని మాకును దెలిసియేయున్నది. ఇవిగో గ్రుచ్చినసరములు. (సరములిచ్చును).

యశో—ఓహో నేడుమూడుసరములు రచించితిరి.

కాంతి—అవునే కమలా రెండుసరేకాని. మూడవదెందుకే.

కమల—మన యశోధరకడుపునం గనబోవుబిడ్డనికి.

యశో—పుట్టనిబిడ్డలకు పేరులుపెట్టెదని నిన్నందఱునెఱిగేయున్నారులే. ఎప్పుడు నింతేనీవు.

కమల—ఎవ్వరినైజముల నెవ్వరుమాన్పగలరు.

కాంతి—కమలా! వేగమేపోయి తీవపందిటిలోని గోర్వంకలకును కీరములకును ఫలంబులొసంగి మన యశోధరకును మఱికొన్ని కొనివచ్చెదముగాకరమ్ము.

కమల—పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(ప్రవేశించి ఆలోచించి)

ఔరా! నాజనకునకెంతవృథాభ్రాంతి ఎట్టితెలియనితనము. ఈశృంగారవనములా నామనోబలమునరికట్టునవి. ఈశిలాప్రాకారములా నాహృదయమును బంధించునవి. యింతమాత్రానసే శృంగారసాగరమున మునింగి మోహబంధములం జిక్కికట్టుబడియుందునని తలపోసెంగాబోలును.

సీ॥ మణిమందిరంబులా మనసునాకర్షింపకడలేని బ్రహ్మాండగణముగాక
నేత్రావియలరులా చిత్తంబుమఱపింప తత్త్వమార్గానుచింతనముగాక
తలిరుటలశయ్యలా తాపంబులహరింప వైరాగ్యకృతదయావార్థిగాక
సతులసావాసమా సౌఖ్యంబుసమకూర్ప నిత్యయోగాభ్యాసనియతిగాక॥

గీ॥ పూర్వభవసమార్జిత మోహబుద్ధిచేత
దగిలితిని గాక యిట్టి బంధనములందు
వడిగఁబోవలె నిఁక గాలవశముచేత
జ్ఞానమార్జింపబోధింప జనులకెల్ల॥

అట్లయ్యును నామనోరథము నెరవేర్చుకొను నుపాయము గానకుండుటచే నామానసమెంతయును తహతహపడుచున్నదిగదా. ఏదియెట్లున్నను నాకీ యుద్యానభవన నివాసము కారాగృహవాసమట్లున్నదే. ఔరా! నాసోదరులతాపత్రియముమాన్ప నేనాడుసమకట్టువాఁడను.

సీ॥ సగులార మత్సహోదరులార మీ వెతల్ గనుఁగొనఁజూడని వాఁడఁగాన జుండి
బున్నులార భరితదుర్విధులార మీపనుల్ గాంచియుండనివాఁడఁగానుఁజుండి
ఘనులార సంపూర్ణధనులార మీచిత్తగతు లెఱుంగని వాఁడఁగానుఁజుండి
గురులార వంచనాపరులార మీ మూషకకర్మజూడని వాఁడఁగానుఁజుండి॥
గీ॥ జ్ఞానపదులార నిరుపేదసాదలార
కష్టమెరుగనివాఁడను గానుజుండి
యజ్ఞపశులార మీబాధలడఁగుజుండి
వేచియుండుడి నేడింక వేళగాదు.

ఔరా! నాకిప్పుడు మనోవిశ్రాంతిగల్గునా ఎట్లయిన నొక్కింతఁ ఉపవనం దిరంబునకేగి విశ్రమించెదఁగాక. (లోపలికిఁజని)
యశోధరా, ప్రాణేశ్వరీ, నాకై వేచియుంటివే.

యశో—నాథా! వేచియుండ నేటికి నీవెందుండిననేమి, భవదీయనిర్మల కోమలహృదయ సుధాకరకరంబులు మామకమానసోత్పలంబును దాకుచునేయుండును గదా.

సిద్ధా—ప్రాణేశ్వరీ! అట్లైకదా నీయంతరంగమునకు గుదురునేకూరవలయును. జీవితేశ్వరీ! నేఁడేమోనాకు మనోవిశ్రాంతికలుగదయ్యె. ఒక్కింత విశ్రమించెదఁ క్షమింపుము.

యశో—అదియెంతపవలన నయ్యెండును.

పాట. బేహాగ్.

కలిగనేలోపమునావలనను నీకు॥ గలి॥
తెలుపవె నాథా॥ గలి॥

సిద్ధా—కులసతిలోపముల దలపఁదగునే॥ కుల॥
కూడునె బాలా॥ కుల॥
యశో—పరిజను లెవ్వరే పసుపులవిసరో॥ కలి॥
పసుపులవిసరో॥ కలి॥
సిద్ధా—పుడమతగల్గిన పరిజనులేలా॥ పరిజనులేలా॥
యశో—ఎవ్వరివెతల నెపుఁదలచితివో॥ ఎపుఁదలచితివో॥
సిద్ధా—సకలసబాధల బాపుదురెవరూ॥ బాపుదురెవరూ॥
ప్రాణేశ్వరీ! నీవును నాతోడనే యీయాయాసపడనేటికి పానీయమొక్కింతయొసంగి నిదురింపుము.

యశో—కాంతిమతీ! చలువపందిటిలో నిసుకతిన్నియపై శీతలపాత్రములోనున్న పానీయమిటు గొనిరమ్మ.

కమల—కాంతిమతి (ప్రవేశింతురు).

యశో—కమలా! యీ చల్లనివేళ వల్లకిమీటుచు పాటఁబాడరాదా.

కమల—అట్లేకానించెదను.

కాంతి—(ఉదకము తెచ్చి యిచ్చి పోవును).

యశో—(పవళించును).

సిద్ధా—(కూర్చుండును).

కాంతి—(వీణగైకొని).

పాట. తోడి.

గండుగోయిలకూతలకు పండువెన్నెలపూతలకు
నిండుతుమ్మెదమ్రోతలకు నిలువజాలా పలుకవేలా
జాలమేలా తాళజాలా సఖీమణీ॥

యశోధర నిదిరించియుండును నేనునుబోయి నిదురింతుగాక.

(నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—ఔరా! నాకీరాత్రి యెట్లునిదురవచ్చును. నిరర్ధకుఁడనై, నిర్వ్యాపారుఁడనై తుచ్ఛహీనమానవుండునుంబోలె, యువతీజనలోలుఁడనై మందురలో బంధింపంబడిన సైంధవంబువలె నీమందిరంబునఁ జిక్కువడియుండనేల. ఈభూతలంబున జన్మంబునొంది భూతలంబెల్ల నేయేకతిఁ నడచుచున్నదో జీవకోటికి సుఖదుఃఖానుభవంబు లెట్లుగానున్నవో తిలకించు భాగ్యమైనను లేకయుండెఁగ

డా. ఆహా ప్రపంచస్వభావంబును సృష్టివిలాసంబును గణియించుట యెంతటి భాగ్యము.

పాట. మాయామాళవగౌళ.

ఎంతనితలంతు నీవింతప్రపంచము ఇంతని తెలుపఁగ నెవ్వనితరము
భ్రాంతమనస్కులై బంధనసంసక్తులై శాంతరహితులై చింతనసలుపరు
స్థూలములెన్నియొ, సూక్ష్మములెన్నియొ, కాలములెన్నియొ గోళములె
న్నియొ ॥ఎంత॥ ఔరా! చాలిచాలని యీమనుష్యశరీరంబుతో
ఎంతదూరము చరింపఁగలను॥

ఈదేహమునకు రెక్కలుండిన నొక్కసారిగా హిమవచ్ఛిఖరంబు నధిరోహించి యోజనసహస్రపర్యంతంబు నవలోకించి యుందునుగదా! సూచీముఖంబులవంటి చూపులైనగలిగియుండెనా నెందేమి యిమిడియున్నదియు బరీక్షించుదునే. ఇచ్ఛామాత్రంబున నెందెందుఁబోవలయునన్న, అందందుఁబోవుటకే మనుజకోటికేల స్వాతంత్ర్యములేకయుండె. కానిమ్ము శక్తికిమీరిన కోరికలుకోరిన ప్రయోజనమేమి. రేపు నామిత్రుఁడగు ధన్వునివెంటఁగొని చేతనైనంతవరకు పట్టణంబంతట నొకసారివిహరించివచ్చెదఁగాక (ముందుకు వచ్చి) తెల్లవారవచ్చె యశోధరను మేలుకొల్పెదగాక.

యశోధరా! వెడలుచున్నవాఁడ లెమ్ము.

యశో—(హఠాత్తులేచి) నాధా! యెచ్చటికి వెడలెదవు.

సిద్ధా—ఎచ్చటికినిలేదు. సూర్యోదయంబాయెగావున మేలుకొల్పితిని.

యశో—అప్పుడే సూర్యోదయమాయెనా.

సిద్ధా—అల్లదిగో దిక్కులువీక్షింపుము.

సీ॥ అజ్ఞానిమానసాహంకారమట్లుగా నాకసంబునదమంబణఁగిపోయె
స్వల్పవిద్యాకలాచాతుర్యమట్లుగా దారకాకాంతులుతరగి పోయె
ప్రాకృతజనమనో భావంబుతెఱఁగున దిఙ్మండలంబెల్ల తెల్లవోయె
సాధుసజ్జనమనః సంరంభమునుబోలె శుకపిక రావంబుప్రకటమయ్యె॥

గీ॥ జ్ఞానతేజోమహోదయంబైనయట్లు
భానుడుదయించెబూర్వ దిగ్భాగమందు
లోకముల నెల్లరక్షింపలోలనేత్ర
మేలుకొనుమింక యేశంక మేలుగనుము॥

యశో—నాథా! యిదేవచ్చుచున్నాను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—పురవీథి.

(ఇద్దఱు మాదిగవాండ్రు డప్పులతో ప్రవేశింతురు).

పాట.

కొట్టన్న మెడతా, సజ్జన్న మెత్తా, కోరినసొమ్ములెత్తా
కోరినసొమ్ములెత్తా - మేలైనజల్తారుసీరలెత్తా॥ కొ॥
సుట్టిల్లుగత్తా, సున్నాలు మెత్తా, సుట్టాలనెల్లగొత్తా
నాసామీ, సుట్టాలనెల్లగొత్తా, నాసామీ సొమ్మంతాఁగూడ మెత్తా॥ కొ॥
పడ్డోటిగొంటూ, పాడిసేయుమంటూ, పాలన్నీ తాగుమంటానే
యేపాటిద్దు, పాటుబడవద్దంటానే॥ కొ॥

భటు—(ప్రవేశించును).
ఏమిరా! వళ్లూపైదెలియకుండా, పొగరుబోతు కూతలుపాడుకుంటూ మరీ వెళ్లుతున్నావు.

మాది—(తనలో) ఈడబ్బసిగదరగ, అప్పుడే వత్తావుండాడ్రి (ప్రకాశము) ఏమియ్యా నిన్నసాయంత్రిపేలగత్తేశూకేసి చక్కాపోత్రివే, మళ్లీతెల్లారి నాకనీకోసంగూకుండి కూకుండి కాళ్లడిపోయినాయి, మరదేం చాటింపో నాకత్తమే కాలేదుగందా. ఎట్టా అనుకున్నావయ్యామరి.

భటు—నీకుచెప్పి చాటింపువేయించడానికే కాదూవచ్చింది.

మాది ౧—అచలు చంగతేంటయ్యా మరి తలతోకలేకండా మాత్రిరంచెప్పకయ్యా.

భటు—మనరాజుగారి కుమారుడుగారు పట్టణంలో రేపుషికారుతిరుగుతారు అయితే అందరూ యిళ్లుపరిశుభ్రించేసుకుని తోరణాలుకట్టుకొని అందముగావుండేటట్టుచేసుకోవలెననిన్నీ, కుంటివాండ్రు గుడ్డివాండ్లు కుష్ఠురోగులు ముసలివాండ్రు ముతకవాండ్రు ముష్టివాండ్రు అంగహీనులు కురూపులు. వీథులలో నడవకూడదనిన్నీ అట్లావెళ్లితే శిక్షింపబడుదురు అనిన్నీ చాటింపుచెయ్యవలెను

మాది ౧—చరే నువ్వాన్నా మాటలన్నీ చాలాసేపు మణుసులో గునించుకోండి యేయ్యడాన్కి యీలులేదుగాని యీచాటింపుకర్తం యేంటయ్యా అంటే చెప్పవేమి?

భటు—అర్థమేమిటెరా కుంటివాడు గుడ్డివాడు ముసలివాడూ అంటే నీకు తెలియదా.

మాది ౧—ఓయినాయనా అదిగాదయ్యా అచలు యీచాటింపుయెయ్యడానికి యేమేతువో శప్పవయ్యా.

భటు—మరేమియునులేదు. పరిశుభ్రముగా పట్టం కనపడవలయునని, అంతయుశృంగారముగానుండవలయునని.

మాది ౧—నిచింగా రందగలడా చింగారాలు మొంగారాలు అట్టామెట్టయ్యా, అదిగో నేనోటడుగుతాను, మరిదొరోరితో సెప్పవుగంద.

భటు—చెప్పను చెప్పరా.

మాది ౧—మరిగత్తే, రాజాగారి కుమారుడికి మత్రిశలనం. మరి అదేటో యెరిగ్రి యేమొదాంతంవుండెదంట అందుకోసంగానే పెళ్లిజేసి తోట్లోనేవుంచుతావుండారంట, కుంటోడూ గుడ్డోడు కనపడితే మళ్లీ రేచిక్కెక్కుతుందంటారు నిజమేనా.

భటు—అదియేమో మనకుదెలియదు. అయినా చాలా తెలిసినవాడనుకుంటారు. అవన్నీ నీకెందుకు చాటింపెయ్యరా.

మాది ౧—అయ్యా యియ్యాల యిప్పుడేమద్ద్యాన్నం అయ్యింది నేనొక్కణ్ణి యేమొక్కడేసి చత్తామావోణ్ణి కూడామెట్టి యియ్యాల జోడుటమ్‌టమాలు యెళ్లితేగాని వూరంతా చాటింపు అవ్వద్దంటయ్యా.

భటు—అట్లేకానియ్యి.

మాది ౧—వోళ్లోళ్లు యీమ లెంటెల్లగూడదో చెప్పవయ్యాభాభూ.

భటు—కుంటివాండ్రు, గుడ్డివాండ్రు, కష్టరోగులు, అంగహీనులు, కురూపులు, ముష్టివాళ్లు.

మాది ౧—అయితే యిక పేదాసాదాబతికే యెత్తులేదు. యీళ్లందఱికీ బుఱ్ఱతెగుతాదన్నమాటే. కానీలే. అవ్వూసునాకెందుకుగాని ఆశివరిమాటలురెండు మాతరంనోట దిరగవయ్యా.

భటు—అంగహీనులు, కురూపులు పోనీలే. తక్కినవిచెప్పు.

మాది ౧—(దెప్పగొట్టి) అదిగో మళ్లీ అడగవద్దు. తెలదనొద్దు. రేపటిరోజున రాజా

గారి కుమారుఁడు యీదు లెంట మరితిరుగుతాడు గన్క కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు, ఆపైనేంటిబాబూ మరచిపోయాను.

భటు—ముసలివాండ్రు (చెప్పబోవుచు).

మాది—ఆఁ! తెల్సెతే యిదొకదండకంలా గొత్తదిమరిగత్తే. కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు ముసలోళ్లు ముదకోళ్లు ముష్టివోళ్లు యీదు లెంట నడవగూడదు. అగపడాగూడదు. అట్టాయెత్తె, బంట్రోతుల్ని యీపులుబద్దలేసి బుఁ(బ్ర)లుఁదీయుమంటారు హాఁ.

భటు—ఛీ వెదవా! యేమికూస్తావురా.

మాది ౧—సరీగానే యేద్తారావయ్యా.

(నిష్క్రమణము).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(సిద్ధార్థుఁడు, ఛన్నుఁడు, పరివేశము).

సిద్ధా—ఛన్నా! సుందరవస్తు సందర్శనమునగల్గు నానందమనుభవనీయమేకదా. యీపుర రామణీయకమును గనుగొన్న నెన్ని ధర్మములనెఱుంగవచ్చును. మనుష్యశక్తి నేకదా యీవిశాలంబైన సాలంబును గ్రిహమార్గనిరోధకంబులగు నీప్రాసాదంబులును అనల్పశిల్పకలాకల్పనా విలాసవినిర్మితధర్మహర్మ్యంబులును కల్పింపబడియున్నవి: పట్టిచూడ మానవశక్తి కసాధ్యమైన దేమైనయుండునా యనిపించుచున్నవికదా. లౌకికబంధంబులంజిక్కియున్న సామాన్యమానవులే తమప్రాకృతశక్తిచే నిట్టికార్యములు నెరవేర్చుచుండ, జీవికిసహజమైన స్వాతంత్ర్యంబునకు నిరోధంబులేకున్న యోగవిద్యాబలంబుచే నెట్టికార్యంబులు సాధింపరాదు. యోగమహిమచే విశ్వామిత్రుడు బ్రిహ్మసృష్టికి మాఱుసృష్టిచేయగలిగె (ఛన్నా ఆదెసకుఁబోదము రమ్ము ముందుకునడిచి) ఈ భాగంబుననున్న మార్గంబులెంతచక్కఁగానున్నవి.

ఛన్న—రాజకుమారా! యీదెసనంతట నెచ్చోటజూచినఁ దోటలను గోటలనట్టనడుమఁ గట్టబడి చుట్టునున్న చెట్టులకొమ్మల బచ్చనిపచ్చియాకులనుండి సగము సగముకన్పించు సంచితభవనసంఘములును భవనపంక్తుల ముంగిళ్లనుండి

బయలు వెడలి సంజసికారునకేగు అరబ్బీ పారసీ గుఱ్ఱంబులఁబూన్చిన మే
శకటసముదయంబును శకటసముదయ సంఘట్టనలచేతను పథిక జనకోలాహ
బులచేతను నిండియున్న ఘంటాపథంబులును నేత్రానందకరములైయున్న
కదా. ఈఘంటాపథములెంతటి నేర్పరితనమును వెల్లడించుచున్నవో కన
గొనుము. నట్టనడుమశకటంబుపోవుటకై తాఁజేటివీవుచందంబున మృచ్ఛి
యోగంబుగల మార్గంబేర్పఱుపఁబడియె. ఇరుప్రక్కలలో నొకప్రక్క
క్రాంతయున్నతంబుగా పాదచారులగు పథికులకుపయోగకరంబుగా కాలిత్రో
వనవరింపఁబడియుండె. ఆరెండవదెసనో, అశ్వారూఢులై స్వారి సేయుచున్న
కులతురంగంబులు బరుగులెత్త మెత్తనిచెత్తచిదుకులతో గప్పియున్న పల్ల
బాటయును గన్పించుచున్నవి చూచితివే.

సిద్ధా—ఛన్నా! యెంతవైచిత్ర్యమిందు గన్పించుచున్నదో యంతటను వైపరీత్యము
గన్పట్టుచున్నదికదా.

సీ॥ స్వర్ణసౌధములందు సంచరించెడువారు పేదసాదకుముష్టిబెట్టరారు
హయయోధములఁబూన్చి యరదమెక్కెడువారు కుంటిగ్రుడ్డికి మేలు గూర్పఁజాలరు
రమ్యోపవనవిహారములుసల్పెడువారు కష్టనిష్ఠురములఁగాంచలేరు
భోగభాగ్యములందు ప్రొద్దుబుచ్చెడువారు మంచిచెడుగులగుర్తింపలేరు॥

గీ॥ కాలగతియెట్టిపటిలతఁ గాంచెనకట
కలిమితావునధర్మంబు గలుగదయ్యె
బలిమిగలవారియెడజాలి గలుగదయ్యె
స్వప్రయోజనపరులయో సర్వజనులు॥

(వేశ్యలమేళముతో, అలంకృతులగు కొందరుపురజనులు ప్రవేశము):

పాట. యదుకులకాంభోజి—త్రిపుట.

వేశ్య— సయ్యాటలేయాడ—సమయమిదేచూడ వయ్యారివగకాఁడా
చయ్యనబంగారూమేడా జాణలువీణబాడ
ఉయ్యాలయూగియాడ ఓరోరీనీతోఁగూడ॥ సయ్యా
ఉదుటిగుబ్బలరొమ్ము ఒత్తినీయధరమ్ము
బడసెదపానకమ్ము, ఓరోరీరారమ్ము॥ సయ్యా
కలువరేకులరెమ్ము, కన్నులదానజుమ్ము
చలమేలానీదుమోము, చందమామందులెమ్ము॥ సయ్యా

ఛన్న—రాజకుమారా! యీచోటు మిక్కిలి రమ్యముగానున్నది. కొంచెము నిల చెదమా సరసవాక్కులు వినవచ్చుచున్నవి.

సర్వా—అదియేమో, యీకోలాహలము బొత్తిగా నామనస్సు నాకర్షించుటలేదు. ఆదెస సందుగొందుల నేమున్నదో పరికించెదముగాక రమ్ము.

ఛన్న—రాజకుమారా! సందుగొందులలోఁ గనువిందు సేయు నదేమున్నది. కొంచెముసేపు ఇచ్చటనే నిల్చిన బాగుగానుండును.

సర్వా—అట్లుకాదు. ఈసందుదారినే పోదము.

ఛన్న—ఆజ్ఞప్రకారమే జరిగించెద, దయచేయుండు.

సిద్ధా—(ముందుకునడిచి)

చ॥ ఇఱుకుగృహంబులుఁ మలినహేయనివాసము లెందుగాంచినఁ
ముఱికితనంబువాకిళుల మూర్కొనరాని జలప్రవాహముల్
(దుఃఖము, నారాయణరావు కవిత్వమిచ్చటికిసరి).
మఱిమఱికొక్కుకన్నములు మన్నునుమిన్ను నమూగుదోమలుఁ
బొఱిపోఱిబారుపుర్వులును పుంజులజెట్టులుగల్గుచోటులఁ॥

ఆహా! యెంత చీదరగానున్నవి యీచోటులు.

(జాతరకుబోవు ఘటధరుఁడగు పంటకాపువచ్చును).

సర్వా—కుంభధరుఁడై పాటబాడుకొనుచుం బోవుచున్న వీఁడెవ్వఁడో.

ఛన్న—సీ॥ చల్దిపెరుగుబువ్వ చట్టిలోనిడి
గాముగంగగొల్చెడి పంటకాపువాఁడు॥

పాట.

పంటకాపు—గంగానమ్మా - మంగాళామమ్మా
వంగోలుబాలమ్మా - శింగారామమ్మా॥ గం॥
బెజవాడలోనున్న - కైరైనదుర్గమ్మ
వ్రజనీమాంకాళమ్మా - ఓ అంకాలమ్మా॥ గం॥
పోదిలెముత్యాలమ్మా - పొట్లూరిసోమమ్మా
ఈతముక్కలజాలా - ఓ యింద్రజాలా॥ గం॥
అల్లూరులుగులమ్మా - నెల్లూరిశింగమ్మా
శెల్లింతూని మొకమ్మా - శివమాడవమ్మా॥ గం॥

(నిష్క్రమణము).

సిద్ధా—ఛన్నా! అదియేమో ఆవంకం జూడుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! అదేకొల్లాంకమ్మ యను గ్రామదేవతను జాతరజరుగుచు న్నది.

సీ॥ కొల్లాంకశక్తికి గొఱ్ఱెవేటనుఁబట్టి
కొత్తరిల్విరిసుమ్మ గొల్లలెల్ల॥

సిద్ధా—ఆహా! ఆజంతువు చచ్చునా?

ఛన్న—అంతేపనిజరిగినది. రాజకుమారా.

సిద్ధా—(కన్నులుమూసికొని బట్ట ముఖమునకడ్డముపెట్టుకొని)
(జాతరవాండ్రుకత్తుల గొల్లలు యిద్దఱు).

పాట

గొల్ల ౧— కొల్లాంకనుగొల్చుదామ్ - గొఱ్ఱెపోతునుదెచ్చుదామ్
కొల్లబండీమీదమెట్టి - గుచ్చుదాండీ, మనముగుచ్చుదాండీ॥ కొ॥
గొల్లలంతాగూడుదామ్ - కోలాటమేసుదామ్
గొల్లుగొల్లుమందామ్ - కల్లుదాగుదాండీ, మనము కల్లుదాగుదాండీ॥ కొ॥
సారాయీదాగుదామ్ - సాకలోనొక్క గొడ్డామ్
జోరూగాకాటన్న - సుద్దూలాడ్డాండీ, మనము సుద్దూలాడ్డాండీ॥ కొ॥

పాట

గొల్ల ౨— పంబలోడా బాగావాసరా, మేమూడ్తామ్॥ పం॥
ముత్యాలమ్మ పాటబాడరా, మేమూడ్తామ్॥ పం॥

(గొల్లలు నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(పరితపించుచు) ఆహా! ఎంతపాపము, వీరల విహృదయములా, నల్లశిలలా, ఛీ యీ ప్రపంచమెంత దురితభూయిష్ఠము. సరిగాని దూరముగా మాంసఖండంబులు వ్రేలాడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్న దదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! అది మాంసవిక్రయార్థమేర్పడిన యంగళ్లు.

సిద్ధా—అబ్బా! ఘోరము, ఎన్ని జంతువులు నిష్ప్రాణము, వధింపఁబడినవో, అయ్యో. కాని, ఆకత్తిపైకత్తి యిరుసుగోడలసందున నొకడు దెబ్బకొట్టుచున్నాడే అదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! బాగుగా క్రొవ్వుబట్టబెంచిన యావుపెయ్యను; కదలమెదలలేని యిరుకుసందునఁద్రోలి తనగుండ్రకత్తిచే మెడనఱుకుచున్నాడు.

సిద్ధా—అబ్బబ్బా! యేమిఘోరము. యేమిఘోరము. వీండ్రు మనుష్యులేనా జూడలేకయున్నాడనే. సరే యీవైపుగాజూడుము. ఒకపల్లకిమీద ఒక ఆడుశిసువును బండుకొనబెట్టినాడు ఒక పురుషుఁడు కుచ్చుబెట్టుకొని కూర్చుండియున్నాడు. ఇదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఒక యేఁడాదిబిడ్డను ఒక దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణుడు నాలుగువేలు పుచ్చుకొని డెబ్బది యేండ్లుగల ఒక శ్రీమంతుఁడైన ముసలి బ్రాహ్మణునకిచ్చి వివాహముచేసినారు. ఆవివాహమహోత్సవము.

సిద్ధా—ఏమి యనుభవించుట కాబ్రాహ్మణుడు వివాహమాడుచున్నాఁడో.

ఛన్న—ఆబ్రాహ్మణుఁడిదివఱకైదు వివాహములు చేసుకున్నాడు. అన్నియు గతించినవి. పౌండరీకమింకను చేయలేదట. అదిపూర్తి చేసుకొనవలె, నని అర్థము వెచ్చముచేసి యేడాదిపిల్లను వివాహము చేసుకొనుచున్నాడు. ఏమాత్రమైన భార్యపేరుకు ఉన్నంజాలునట. యాగముచేయవచ్చునట.

సర్వా—ఆహా! యేమివెఱ్ఱి, యేమివింత, ఎంతదుఃఖము. ఛీ! ఛీ! అదేమిటి. ఆ ముండిగోడదాపు. పదియారేండ్ల యీడుగల యొకస్త్రీని తనయెదుట గూర్చుండమనుచున్నాడేమి.

ఛన్న—ఆచిన్నది, అయ్యా బ్రాహ్మణస్త్రీ. అయిదేఁడ్లకే పెండ్లియయినది. యేనిమిదేఁడ్లకు వైధవ్యమువచ్చినది. తలవెండ్రుకలుండరాదట. అలా ఉన్నయెడల వెనిమిటికి నరకమువచ్చునట ఇది శాస్త్రముట. అందుకని, ఆచిన్నది నెలనెలకు మంగలిచేత క్షౌరముచేయించుకొనును.

సర్వా—ఓహో యిదియన్నింటికంటెను విచిత్రము దుఃఖకరముగాను ఉన్నదే. ఆహా! నేనిచ్చట నెయ్యదిచూచినను దుఃఖకరంబుగానే తోచుచున్నయది గదా.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

ఈపురమెల్ల - హింసామయము
  ఎట్లుచూచినను నీచాలయము॥ ఈ॥
కాపురములు - మానుటపరసుఖము
  కానలందు దిరుగుటేనయము॥ ఈ॥
గోవృతల - బగులగొట్టెడివారు

తాపులఁగల్గు డాగెడివారు॥ ఈశ॥
మాదేఁద్ల - యామబడుదును బట్టి
ముసలివానికంటఁ గట్టెడివారు॥ ఈశ॥
వాఁడుబోవదాని - తలగొరిగించి
మోసుచేసి ముండాఁజేయువారు॥ ఈశ॥

ఛీ! ఛీ! ఛీ! యింక నేమిచింత లీపట్టణమునఁజూడఁగలనో పట్టణవాసమునకంటె నరణ్యవాసము ఆనందదాయకమని తలంచెద. ఎందుజూచినను హింస నిర్దయ కాఠిన్యము మాత్సర్యము లోభము మదము మోహము మాత్సర్యము కామము క్రోధము అసత్యము అశౌచము అజ్ఞానము నివియే కానవచ్చుచున్నవి కాని లేశమైనను పరోపకారాది సద్గుణములు ఎంతదరిద్రునియందును గానరావే. దరిద్య్రమెచ్చినకొలది లోభమెచ్చుచున్నది క్రోధమెచ్చుచున్నది మదమాత్సర్యములెచ్చుచున్నవి. మౌఢ్యమెచ్చినకొలఁది నానావిధములగు అపరాధంబులు హెచ్చుచున్నయవి. వేదశాస్త్రంబుల కపార్థంబులు సేయు పండితులును అపార్థంబులనునమ్మి ప్రవర్తించు రాజన్య వైశ్యశూద్రజనంబులును నెల్లయెడల తండోపతండంబులుగా నిండియుండి దీనిని నివర్తింపఁజేయు మార్గమాలోచించువాఁడెవ్వఁడు. ఎప్పుడు స్వార్థపరాయణత్వమను ఢాకినిచే నొడలెరుంగని యీమనుజులలో నెవ్వఁడు పరోపకారప్రవృత్తముచేయును.

(ఇంతలో వంగివంగినడచుచు నొకబోడిముసలి విధవవచ్చును).

ఛన్నా! ఆవచ్చుచున్న బోడియాఁడుదానింజూచితివా. ఎవ్వరో.

ముసలమ్మ—నా. నా. నా. యనా (అని చలికిలబడి కఱ్ఱక్రిందబడవైచి),

సిద్ధా—అవ్వగారూ యేమోచెప్పదలచినట్లున్నారు. చెప్పుడు.

పాట

ఒళ్లంతమొండాయెను నాపళ్లుజారిపోయె ఓర్పుతగ్గిపోయెనూ, ఓ రామ, ఓయప్ప
వెన్నువంగిపోయె వేసటలుమెండాయె కన్నులూగనరావుగా॥ ఓరామ॥
వినరావుమాటలూ తినలేను సెనగలూ వింతగాతలనెరసెనూ॥ ఓరామ॥

పాట మరియొకటి.

ఆశలేమనమాయె గోవిందా రామ
ఆశలే మెండాయె గోవిందా రామ

తట్టెలోనూ మెదుకు గోవిందారామ
పెట్టమాకోడలూ గోవిందారామ
పొద్దుబోవగానె గోవిందారామ
పొట్టకేచింతాయె గోవిందారామ
కుడిచికూర్చుంటేను గోవిందారామ
కోడలూకొట్టునూ గోవిందారామ
తిరిగీతిరిగీనేను గోవిందారామ
తిరిపెమెత్తాలేను గోవిందారామ
ఎన్నాళ్లుబ్రతికినా గోవిందారామ
ఏమిసామ్రాజ్యము గోవిందారామ॥

ఛన్న — రాజకుమారా!

చ॥ ముసలితనంబు నెమ్మొగము మొత్తి రదంబులనూడఁగొట్టి బల్
కసినిజభాగ్యముల్గొనగ గబ్బితనంబిక చాలునంచు నీ
రసమునగందరస్థితి పరాయణతంజనుమాడ్కి పొక్కిటన్
మెసలుచనుల్ దగున్ పథము నెట్టెడి నిమ్మదిబోడి నేమనన్॥

సిద్ధా — (కొంచెమునవ్వి ఆలోచించి తలయూచి).

ఉ॥ ఎన్ని దినంబులీజగము నేలినమేరువు వెండికొండలోఁ
గొన్న సమస్తదేశ జనకోటులదాసముచేతఁదన్వినన్
మన్ననఁబొందినన్ ముదిమిమానదుచావును మానదయ్యయో
వన్నెయువాసియుంబలిమి వ్యర్థముతానుశరీరమేల ఛీ॥

(అని ఆముసలిబోడికొక వరహాయిచ్చును).

ముస — (అదిపుచ్చుకొని నిష్క్రమణము)

సిద్ధా — ఛన్నా! ఆదిక్కున కంకగృధ్రాదులాడుచున్న యవి దుర్గంధధూమంబులెగయుచున్న యవి. అవియేమైయుండును.

ఛన్న — సీ॥ మృతులైనమనుజుల మెడనిడికొనివల్లకాటికిఁగొంపోయి కాల్తురచట॥ అది మృతశరీరంబుల దహనంబుసేయువల్లకాడు ఆశవంబులు దహింపఁబడి బూడిదయగుచున్నది. అచ్చటనె గ్రద్దలు మొదలగునవి యాడుచుండును.

పాట. ముఖారి.

సిద్ధా — అయ్యోయీదేహ మేలను అగ్ని గాలను

నుయ్యో గొయ్యో పొయ్యో చచ్చు॥ అయ్యో॥
తెగులు నెగులో సెగలో చచ్చు॥ అయ్యో॥
త్రాడో కోడో కాడో చచ్చు॥ అయ్యో॥
అపుడో ఇపుడో యెపుడో చచ్చు॥ అయ్యో॥

ఛన్నా! ప్రొద్దుగ్రుంకవచ్చినది యిక మనము గృహముఁ ప్రవేశింతమా.

ఛన్న — గీ॥ చూడఁజూడంగ డెందానశోక మొదవు
యెంచియివియెల్ల తలఁపుననుంచబోకు
పరమకారుణ్య రసపూరభరగభీర
మేదినీవల్లభ కుమార మేరుధీర॥

రాజకుమారా! చిత్తము గృహమునకుం బ్రవేశింతము.

చతుర్థతరంగము—అరణ్యము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

ఛన్న—రాజకుమారా! పురంబుపరీక్షించితిరి నేఁడరణ్యంబునంగల వినోదంబులు జూడంగోరితిరి గావున ఇచ్చటికిం గొనివచ్చితి. ఇది తుహినాచలమహారణ్యము చూడుండు. అల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన మొల్లఁపులతాబంధంబులచే గట్టుబడిన యీపొన్న మావి మద్దిపనస గున్నలును పద్దిమావి పనసగున్నల నిండునీడం బదిలంబుగా బెకిగి పచ్చనియాకులచే గ్రమ్ముకొనంబడి రేలుబవల్లు దెలియక యంధకారబంధురంబులై దుష్ప్రవేశ్యంబులగు పొదరిండ్లును పొదరిండ్లఁజుట్టుకొని యందంబుగా మిగుల సన్నంబులగు పోగులతో సహజవిద్యానైపుణ్యంబున గూండ్లల్లు సాలెపురుగులును సాలెపురుగులంబట్టంగమకించుచు పాదంబులనెగదిగనిడుచు నిక్కిచూచు తొండలును తొండలుబెదర నలఘుజవంబులం బారుపందేళ్లును పందేళ్లను వెంబడించుచు పరుపిడివచ్చు వేపిజాగిలంబులు వేపిజాగిలంబుల జాడలరయుచు నురులు వలలు చిక్కంబులు భుజంబులందగిలించుకొని మిట్టిమిట్టిచూచుచువచ్చు వేఁటకాండ్రును వేఁటకాండ్రవలలందగిలి కాళ్లాడకగొట్టుకొను మృగశాబంబులును శాబంబులవిడనాడనోపక నంతంత దూరంబున బెదరి బెదరి చూచుచు మేనులుముడుచుచు మెల్లనరచుపాడి లేడి

కోడములను లేడికోడములంబట్ట నుంకించుచు నేలంబాదంబులాని మెల్లమెల్ల బారిసుచువచ్చు సింహంబులును సివంగిపిండునారయుచు గిఱురించిదుమికి మెడల మీదంబడు రేమలును రేచులనెత్తులవాఱిలి నెత్తురులుపీల్చు పెద్దపులుగులును పులుగుల తోకలంబట్టి రక్తపానంబుసేయు జోరీగలును జోరీగల రెక్కలసందునవిల్చి గిలిగింతకొలిపి విసుకంజేయు చిట్టీగతండంబులునుం గలిగి నానావిధ జంతుజాలంబులను వృక్షసముదాయంబులను ధాతుపాషాణలోహాది శిలామయదరిక్యంబులను నిలయంబైన యీవనంబు దేవతాఋషి సంచారయోగ్యంబై చెన్నలరుచున్నయది. ఆయావిశేషంబులు గనుము రాజకుమారా!

సిద్ధా—ఆహా! యేమి ప్రపంచమర్యాదలు మనమేమిచేయఁగలము. సర్వజంతువులు భయాన్వితములైయున్నవి. కాని, వానివాని స్వభావవిధులెట్లుగానున్నను దయలేక మనుజులు వీనిని హింసించుట మిగుల శోచనీయముగదా.

సీ॥ ఈఁగకేభయమని యెన్నఁగరాదునూ కప్పనోటనుబడి ముప్పెఱుంగు
కప్పకేభయమని చెప్పంగరాదునూ యెలుకనోటనుబడి పొలియుసుమ్ము
యెలుకకేభయమని తలపంగరాదునూ పామునోటనుబడి ప్రాణమెడలు
పామునకేపాటి భయమనియనరాదు నెమలినోటనుబడి నీల్గుజుమ్ము॥
గీ॥ నెమలికేభయమనుచు గణింపరాదు
చెంచువిలుకానిచేతిలో చేటుమూడు
చెంచునకుభయమేమని యెంచరాదు
క్రొత్తవాగులనీటితో గోడుగుడుచు॥

ఏమీ! యిచ్చట ముత్యములు విశేషముగా రాలియున్నవి.

ఛన్న— సీ॥ ఖరతరహరినఖ క్రకచవిచ్ఛిన్న సామజ కుంభజంబులీమౌక్తికములు.

సర్వా—ఆహా! సింహములు పగలగొట్టగా పగిలిన యేనుగుకుంభములలోనుండి రాలినవాయివి. యేమి ప్రపంచవైచిత్రి. వధయే ప్రధానమైనట్లున్నదే. సరే కాని, నిడుదలై మెడతలారి రక్తమాంసంబు వెండిపెగిపడి తలలనంటి పొదలలోనిండియున్న యిన్ని శృంగంబులెచ్చటివి.

ఛన్న— సీ॥ దారుణశార్దూల దంష్ట్రావిఖండిత మృగశిరోగతములీశృంగతతులు.
ఆహా! బెబ్బులులు కోరలతో కొఱుకగా తెగిన లేళ్లతలలయొక్క కొమ్ములాయివి. ఎన్ని నిరపరాధములగు సారంగములు వధింపబడినవో, భువననాటకమిట్లుగానున్నదిగదా. అదిసరే, యిదేమిటి, యీప్రక్కజూచితివా కస్తూ

రిత్రిన్ని యలు గానవచ్చుచున్న వే.

ఛన్ను — సీ॥ భిల్లులైనవబాణ భిన్న జంతువిశేష సంజాతమృగనాభిసంచయములు.

సిద్ధా—ఆహా! చెంచువాండ్రు కొట్టినకస్తూరీమృగములనుండి వెడలినదా యీకస్తూరి యేమిచిత్రము. జగంబున జంతువులు మానవులకెంత యుపకారులుగానున్న యవి. చూచితివా ఛన్నా! ఉపకారుల కపకారములే సేయుట మనుజులకు స్వభావధర్మముకాదని నేనుతలంచెదను. అట్లు అపకారముచేయుచుండు బుద్ధిస్వార్థపరాణత్వమువహించి తమయాశం గ్రమక్రమంగబెంచుకొని మాయా మోహాపరవశులై దుష్టకిరాతాదులు తెచ్చిపెట్టుకొనినదియే సందేహములేదు సుమా. అదియేమి ఆవైపుచూడుము గుఱ్ఱములు దుఃఖములతోఁగూడిన సకిలింపులు సేయుచున్నవి.

ఛన్ను — సీ॥ ఆరణ్యకులులా యఘోరశృంగావిద్ధ ఘోటకశ్రేణికాఘోషణములుఁ

సిద్ధా— మెట్టున జగమంతయు దుఃఖమయమే. ఇవి కారుదున్నలకు భయపడిన గుఱ్ఱముల దుఃఖారావములా. అవుగాని ఈదాదాపుల చిటచిట పెటపెట హాళీ హాళీ పెళపెళ ధ్వనులు వినవచ్చుచున్న వేమి.

గీ॥ చటులపర్వతపన్న గజాలవక్త్ర
సంప్రవిష్టవివిధ జంతుచయముపొట్ట
దట్టిమురుగక యవిపెద్దచెట్టుమట్టి
పట్టుకొని పెట్టుపెళపెళార్భటులుసుమ్మ॥

ఏమీయిది. కొండపాములు పెద్దజంతువులను మ్రింగి అవి యరుగుటకు చెట్లను జుట్టుకొనునప్పుడు పుట్టిన ధ్వనులా యివి. అయ్యో యెంతబాధ.

పాట. వరాళి.

ఎంతబాధా - యెంతబాధా
జంతుతతికి - జగమునందు॥ ఎం॥
చీమలెన్ని, జెఱ్ఱులెన్ని, దోమలెన్ని, తొండలెన్ని,
పాములెన్ని, పందులెన్ని, పాడుజేయు పాడైపోవ॥ ఎం॥
క్రూరులైన వేటకాండ్రు - కొట్టిన జీవులనా
హారమునకనినరు లానందమునొందుదురు॥ ఎం॥
జాలిలేక రాతిగుండె - జాలరులుచేపలను
గోలపెట్టి చంపివండి, మేలనిభుజియింతురయ్యో॥ ఎం॥

ఎద్దులను మెయ్యాలను - యెనుములను దున్నలను
గద్దరితనానజంపి, ముద్దగావండించి తిందు॥ ఎం॥
భూమిలోన బుట్టిపెరిగి - ఆయుకవిసి ఆశబెంచి
యేమిసుఖము ననుభవించు, నెడ్డెమనుజుఁడు హింసజేసి॥ ఎం॥

(ఒక యతిప్రవేశము).

ఛన్నా! యెవ్వరోవచ్చుచున్నారు చూడు.

ఛన్న—యతివలె నున్నాఁడు రాజకుమారా!

సిద్ధా—అవును (యతింజూచి) ఎవ్వరయ్యామీరు స్వామీ.

యతి—నేను విరక్తుఁడనైన యతిని. సంసారత్యాగముచేసి తపంబున ముక్తిఁబడయుదునని యీహిమాలయ ప్రాంతారణ్యము ధ్యానంబునకు యోగ్యంబనితలంచి జనసంచారములేని యీపట్టున నిలచియున్నాఁడను.

పాట. ధన్యాసి.

యతిని నేను రాజకుమారా॥ యతి॥
వితతసంసార పత్రితుఁడ గాన॥ యతి॥
తలనుబోడిసేసి, బిరాన తల్లిదండ్రిబాసి
కలితమోక్షమార్గము చింతించు॥ యతి॥
కావిగడ్డగట్టి బుజాన, గంతబొంతబెట్టి
ఏవేళ నేని బ్రహ్మైవాహమస్మియను॥ యతి॥

సిద్ధా—స్వామీ! మీతలంపుమంచిదేకాని కావిగడ్డలును గంతబొంతలును బోడితలయు మోక్షమిచ్చునని మీరెట్లుతలంచితిరి.

యతి—వీనివలన మోక్షార్థియను గుఱుతుగనపడుచుటతక్క యితరఫలంబుకానరాదు. కాని మోక్షప్రతిబంధకంబు మాత్రము కాదని మహామహులు చెప్పుదురు.

సిద్ధా—మీకాహార మెట్లుగా సిద్ధించును.

యతి—ఆహా! యీయరణ్యములో ఆకులెన్ని కలవు. పూవులెన్ని కలవు. కాయలెన్ని కలవు. ఫలములెన్ని కలవు. స్వచ్ఛముగజలంబులతో నిండిన నీకొలకులెన్ని కలవు. కర్మవశంబున పురగ్రామవాస ప్రాప్తియగునేని భిక్షాపాత్రమే గతి. శయనంబునకంటివా నీలశిలామయవేదికలెన్ని, గుహలెన్ని కలవు. అదిగో మెత్తని చెత్త చూడుము.

సిద్ధా—శయ్యకా స్వామీ.

యతి—శయ్యోపధానంబుల కంతకంటె నేమికావలయును. ఇదిగో సారకాయబుఱ్ఱ.
ఇదిగో నారికేళ భిక్షాపాత్రము. ఇదో త్రోలు. ఇంక నేమికావలయునయ్యా.
సిద్ధా—మీకు వివాహమైనదా, తలిదండ్రులున్నా రా స్వామీ. వారంగీకరించిరా.
(మెల్లగా) ఎట్లురాగల్గిరి.

పాట. ధన్యాసి.

యతి— తలిదండ్రులనెడ బాసితి తరణోపాయమె చూచితి
దొంగనైతి దొడ్డిజేరితి గోడదూకితి త్రోవఁబట్టితి॥ తలి॥
పెద్దలందరు పెళ్లి పెళ్లనగానే, వద్దంటి మెడకు
మొద్దంటి వీపు గుద్దంటి సుఖము వద్దంటి॥ తలి॥
కల్లకాపురము ఒల్లనంటి, కావిపుట్టమే కట్టుకొంటి
ఇల్లేలా పెళ్లేలా పిల్లలేలా జెల్లలేలా॥ తలి॥

క॥ పెండ్లాము కాలిసంకెలి
పెండ్లామే మెడనుగట్టు పెనుబండయగున్
పెండ్లాము పెద్దదెయ్యము
పెండ్లామనుమాట శ్రవణపీడాశరమా॥

గీ॥ అల్పుడైన నితరు నాశ్రయింపక పోదు
అధికుడైన నగలకాస హెచ్చు
పాటియైన కాలిసంకెలి గానుండు
ఆలుగాదు నల్లతేలుసుమ్మ॥

సర్వా—స్వామీ నమస్కరించుచున్నాను.
యతి—నిర్వాణ్. నిర్వాణ్.
సర్వా—సెలవిండుస్వామీ గృహంబుజేరెదము.
ఛన్నా! పోదమా.
ఛన్న—చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమణము).

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము — కేళికామందిరము.

(ఎత్తైనహంసతూలికా తల్పముమీద నిద్రించుచున్న సిద్ధార్థుడు.
ప్రక్కను సగము వేచియున్న యశోధర. వాకిట శయనించి
నిద్రించు కాంతిమతి. కమల ప్రవేశము).

యశో—(జాలి నిద్రపోవు దీనధ్వని).
ప్రాణనాధా ప్రాణనాధా ప్రాణనాధా లేవరూ. లేవరూ. ఇదిగో లేవరూ. అయ్యో నాజీవితేశ్వరుడు సుఖనిద్రలోనున్నాడే. నేనెట్లులేపుదును. లేపకున్న నాదుఃఖంబునిలుచునట్లులేదే (ఏడ్చుచు) నామనోహరా! నామదనమోహనాకారా. రాజకుమారా నిన్ను సుఖనిద్రనుండి లేపవలసివచ్చినందుకుంగూడ దుఃఖమువచ్చుచున్నదే (వెక్కి వెక్కి) ఎంతసేపు నేనిట్లుబాగిలెద. లేవరూ లేవరూ.

సిద్ధా—(దిగ్గునలేచి) ఏమిప్రాణేశ్వరీయిది. ఇట్లు వెక్కి వెక్కి యేడ్చెదవేమి. జడిసికొంటివా నాప్రక్కనే పండియున్న నీకింతదుఃఖమేల ఉరుకో (సందిటజేర్చుకుని ఉరడించుచు) ఏలదుఃఖించెదవు, కారణముచెప్పరాదా. నేనుంటిగదా నీభయము నిప్పుడే తీర్చెదగదా.

సీ॥ కలువరేకులవంటి కన్నులువాడగా కలికి యాకన్నీళ్లుగారనేల
కోయలధ్వనివంటి గొంతుబొంగురువోవ నతివ నీవీరీతినడలనేల
చిగురుటాకులవంటి చేతులుకసుగంద వెసమాటిమాటికింబిసుకనేల
నెలకూనవంటి నీనెన్నొసల్పసదూల నూర్చుచుజేతులుజేర్చనేల॥
గీ॥ తలనుజుట్టినపూవుల తావింబట్టి
తుమ్మెదో వేణిమొయిలని నెమ్మియొక్క
సొగసుమోవినిపండని శుకమొకఱచె
గాకమఱియేమిదుఃఖైక కారణంబు॥

యశో—కాదునాధా, కాదునాధా!

సిద్ధా—ముగ్ధా! అట్లుగాదేని మరియేమిబాధకలిగినద్ది చెప్పరాదా? నన్నుంగూడ దుఃఖపెట్టుట ధర్మమా!

యశో—(మిక్కిలి దుఃఖముతో) నాథా నాకొక పాడుకలవచ్చినది.

సిద్ధా—ఏమికలఅది. అంతమాత్రముచే నింతదుఃఖింపవలయునా, ముగ్ధవుగాక.

పాట. శ్రీరంజని.

కలగంటినీ, చెప్పలేనునే, కడుచెడ్డని కడుచెడ్డది॥ స్వామీ కొన్ని నెలలనుండి నాకేమో దేహములో నెకతీరుగానున్న యది. అప్పుడప్పుడు పైత్యాధిక్యముచే జ్వరము తగులుచు తలనొచ్చినట్లుండి ఆకలి త్రిన్న గాకాక నిదుర తప్పవమై యుంచున్నది. అయినను నానవమున్మథాకారా ప్రాణేశ్వరా! నీయందుగల ప్రేమాతిశయముచే నినుంబాయలేక అయల్పనిద్రతోనె ఆయాసమె ఉంగక సంతోషముతో సేకశయ్యనే పండుకొనుచుంటి.

సిద్ధా—ఓహో యింతమాత్రమునకేనా యీనెగులు. వెఱ్ఱిదానవు. ముగ్ధవునీ వెఱుంగవైతివి. ప్రాజ్ఞస్త్రీలనగులేదా!

యశో—(సిగ్గుతోను దుఃఖముతోను సత్తుమ) (మెల్లగా) గర్భచిహ్నములుసిరి.

సిద్ధా—సరే తెలసెగా. ఇంక నేలదుఃఖించెదవు. సంతోషమేకదా.

యశో—(పెనిమిటింగట్టిగాం బట్టుకొని ప్రక్కంగాంగౌంగలించి) కాదు ప్రాణనాధా కాదు.

సిద్ధా—ఏమిటి మరిచెప్పరాదా!

పాట

మొదటిభాగమూ ముందుఁజెప్పెద
వెడదకొమ్ములవెల్ల యెద్దుఁగంటి॥ కల॥
వెల్లయెద్దుదా వీధిలోఁదిరుగా
కల్లగాదెవాసు కట్టలేరైరే॥ కల॥
పట్టియెద్దును కట్టలేకున్న
నట్టెపోవుభాగ్య మని నింగిపల్కె॥ కల॥
అట్టెనేనుబోయి పట్టితిగదే
ఆయెనేమినాపు నాగకదాటెగా॥ కల॥

(ఊరకుండును)

సిద్ధా—సరే యిది మొదటి భాగమంటివి, యిందులోనేమి చెరుపునులేదే. రెండవ దేమిటి చెప్పుము.

యశో—చెప్పలేను ప్రాణనాథా!

పాట

పురములోన నల్వురు దేవతల్ తరలివచ్చిరి ధ్వజమునిల్పిరి॥ కల॥

(ఊరకున్నది).

సిద్ధా—ఇందులో మాత్రమేమున్నది.

పాట

ధ్వజదుకూలము వ్యాప్తమైనది, విజయాంకుర వితతిదోచెనా॥ కల॥

సిద్ధా—జేష్ ఇంక నేమి. వృషభము పారిపోయినను విజయము చేజిక్కినదే దీనికేల దుఃఖించెదవు చక్కనిచుక్కా!

యశో—ఇంతియ కాదు వినుండు చెప్పెద జీవితేశ్వరా.

సిద్ధా—ఏమిటది వినునది. ముద్దరాలవుగదా. అది యింతకంటె జయప్రదంబుగానుండునని చెప్పంబోయెదవా.

యశో—అట్లుకాదు హృదయేశ్వరా, నేను వచింపలేను. వచింపలేను. నోరురాదు.

పాట. కనడా.

నుడువ, లేను, నోరు - రాదూ
కడపటి, పాడుస్వప్నమూ - తడబడునాల్కా దైవమా దైవమా॥

నాధా! యేమిచెప్పను అయ్యో, అయ్యో (వెక్కుచునుండి)
కాలముచేరువకువచ్చినది. కాలముచేరువకువచ్చినది అనుమాటలు వింటిని. నా ప్రాణనాధా! యేమిచేయుదు.
అంతట నేలేచి నీప్రక్కంజూచితి ప్రియవల్లభా ఆదేమో నీవుగానరావైతివి నీనిలువుటంగియు, నీతలక్రింది దిండును మాత్రముగానవచ్చినవి. వినునాయకా.

పాట. ముఖారి.

మునుపు నీవు నాకిచ్చిన, ఘనశోభా కలితమాల
పెనుబాముగా నాకుదోచె, దైవమా దైవమా॥
ముసుపై-ట్టి నాచేతుల, మురుగులు జారిపోయెను
పసుపుగూలె పరబాగూలె, దైవమా దైవమా॥

అంతట మునుపటి యాబోతురంకె వినవచ్చినది కాలముచేరువకువచ్చెనను ఆకాశవాక్యము తిరుగా వినవచ్చినది. ఇంతకీడుకల నేనుగాంచి యెట్లుతాళుదు, మనయీకపురిలో నేమియపాయము మూడునోగదా. అయ్యయ్యో. ఏమిగతి?

సీ॥ ఎల్లరాజ్యంబులు నేలుటనాకేల నీరేడుదీవులు నీవకావె
అన్నపానాది సౌఖ్యంబులేమిటికి నాజీవితంబెల్లను నీవకావె
ఆలయారామ విహారంబులేలనా నిత్యవినోదంబు నీవకావె
స్నానపూజావ్రత దానంబులేలనా యిహపరసౌఖ్యంబు లీవకావె॥
గీ॥ నమ్మినీచెట్టఁబట్టిన నాటనుండి
పూర్వభవములనెన్నింటి బోసఁగియున్న
స్నేహబంధంబులెండైన దేహములకు
సంచితాద్వైతసుఖమబ్బె నాత్మనాకు॥

పాట. తోడి.

చిన్ననాడెనీ - చెట్టబట్టితి, వన్నెవాసిగల వారిల్లుబట్టితి
మిన్నసైయందరి - మించిజీవించితి॥ చిన్న॥
పాడుస్వప్నము - నేడుతాపతించె, వీడకమనకేమి కీడువామాడునో॥

సిద్ధా—(యశోధర కన్నీరుదుడుచుచు) నాబంగారుబొమ్మా, నాముద్దులగుమ్మా నాయలుగొమ్మా నీవేల యిట్లుచింతించెదవు.

పాట. హనుమతోడి.

ఎందుకే, దుఃఖము - తొందరపడి మదిగుందించుటకెకాని॥ ఎం॥
ఈకలలో కిడేమున్నదే - నీకొకచక్కని నిసువుగలుగుగాని॥ ఎం॥

ప్రాణేశ్వరీ నీయందు నాకుగల స్నేహము నిత్యమనినమ్ముము. అది భూతభవిష్యద్వర్తమానములయందు సర్వదా నాయాత్మనంటియుండునదియే. నేను పరోపకార పారీణుఁడనై జనులదుఃఖములను సహింపఁజాలని దయామయుడనై నామాటలయందు జనులకభిరుచి కలుగఁజేయువాఁడనై జ్ఞానసంపాదనముచేయఁగలవాఁడనైతినేని, యెంతజ్ఞాన ధనమార్జించెదనో అంతవట్టు ఓకుమారజననీ నాకుంగలదానిలో నీకును భాగముగలదని నమ్ముము నాయంతరంగంబున నిన్నెన్నడును విడువను. ఒకవేళ శరీరంబులకు వియోగంబుగలుగనగుకొ.

సీ॥ పట్టణంబులనున్నఁ బల్లెలలోనున్న వెలఁదిరోనిన్నాత్మ విడువజుమ్మి
సభలలోనున్న నాశ్రమములలోనున్న పడతిరోనిన్నాత్మఁబాయఁజుమ్ము
పర్వతంబులనున్న బాధోధిలోనున్న చేడెరోనిన్నాత్మ వీడజుమ్మి
వాగులదరినున్న వనములలోనున్న సుదతిలోనిన్నాత్మ వదలఁజుమ్మి

గీ॥ నాదుముద్దులమూటవు నాసుధార
సంపుటూటవు నావిలాసముల పేట
పాలకింపుము నామాట యతివనాదు
చెక్కిలిని ముద్దు పెట్టుమీయొక్కసారి॥

యశో—(సిద్ధార్థుని ముద్దుపెట్టుకొని నిద్రించును).

సిద్ధా—ఇదేకడసారిముద్దు (దుఃఖించుచు మెల్లగాతనచేతితో యశోధరనుబండుకొనిచ్చి తలగడచాటుబెట్టును).

యశో—(కలవరింపులు) ప్రాణనాయకా, ఎందుబోయెదు (కొంచెమాగి) అయ్యో! అయ్యో! మంచము తిరుగుచున్నదే. కాంతిమతీ (కొంచెము ఆగి) ఎద్దు తప్పించుకొని పోయినదే కమలా (కొంచెము ఆగి) కంకణమూడిపోయినదే కాంతిమతీ (కొంచెమాగి) ఆజండామీది అక్షరములుచూడు కమలా.

తెరలో—కాలము సమీపించినది. కాలము సమీపించినది. తడవుసేయరాదు.

సిద్ధా—(పైనజూచి మెల్లగాలేచి. ఓ యేమియిది చంద్రుడు కర్కటస్థుడై-ట్లున్నదే.

తెరలో— ఉ॥ రాజులరాజవై జగము రాజిలఁజేయుము జ్ఞానవృద్ధిమై
తేజరిలంగఁజేయుము సుధీవరసంస్తుతియేటికిన్బరి
వ్రాజకమౌళివై గృహముబాయుము సత్యదయామయుండవై
యోజఁబరోపకార మతినుండుము చెందుముధర్మ్మతంబులన్॥

లెమ్ము లెమ్ము. ఇదేసమయము.

సిద్ధా—(చెవియిచ్చివిని, పాన్పుడిగ్గి యశోధరమోముపంక దృష్టియిడి. కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాతెరముద్దుబెట్టుకొని).

పాట. (శ్రీ)రాగము.

సెలవీవే వాతెరా - సెలవీవే వాతెరా
ఇలువెడలి వనములకేగెద॥ సెల॥
పలుసారులు మిక్కిలి వలపెక్కిన
పలుసారులునిను బాధించితి॥ సెల॥
దొండపండునీ తోసరియనుచును
పండితులాడుట బద్ధమే॥ సెల॥

ఓ నాప్రియురాలి కేంమోహ్మవీ, అమృతరసమునూరుబావీ నాకు సెలవిమ్ము (యే డ్చుచు) నామనంబున నహింసపరమధర్మంబని యెఱింగియు ఎల్లధర్మంబులం దును దయ యనునది పరమధర్మంబని యెఱిఁగియు నిన్ను విడిచిపోవుచున్నా ను. స్త్రవమండలీ మదనమోహా పరవశుండనై నిన్ను మాటిమాటికి నిసితదా త్రింబులవంటి నానఖంబులచే మాటిమాటికి బాధపెట్టితిఁగదా క్షమింపుము.

పాట. కనడా.

నీలవేణీ ఆసతీవే - నీకునాకు ఋణముదీరె॥ నీల॥
మఱతునే యెన్నటికైన - మానినీ నీతోడిచెలిమి॥ నీల॥
ఈజన్మములోననిక - నెన్న డుముద్దిడబోను॥ నీల॥
మనువుమనము కలసియున్న - ముచ్చటలు నేడుబోయె॥ నీల॥

ఈగడియతో ఋణముచెల్లినది, ప్రాణసఖీ. ప్రాణసఖీ. (ముందుకునడిచి మఱలివచ్చి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు మంచము చుట్టును ముమ్మాఱుదిరిగి).

గీ॥ అంగనానిన్నుఁబాసినే నడవులకును
బోవుచున్నాఁడ నీదొంగప్రొద్దునందు
నిర్దయుండనైతి జ్ఞానంబునేగడించి
దయజగంబున వెలయింపఁదలచుకతన॥

గీ॥ జలము వెలికిఁదోడి జలముఁబూరింపంగ
జనుడునూయిద్రవ్వి జనులదప్పి
దీర్పఁదలచినట్టు లోర్చితినీయందు
నిర్దయుండనగుచు నిర్గమింప॥

(ముందుకునడచి మరలివచ్చి)

సీ॥ సెలవిచ్చిపంపుఁడీ జిలిబిలిపలుకుల చెలియపెంచిన ముద్దుచిలుకలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చిన్నారినడలప్రొ యాలుపెంచిన రాజహంసలార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ చెలువంపుఁగీల్జడ పొలఁతిపెంచిన కుంచెపులుఁగులార
సెలవిచ్చిపంపుఁడీ కులుకువాల్చూపుల చానపెంచిన లేడికూనలార

గీ॥ సెలవునాకిచ్చిపంపుఁడీ మొలకనవ్వు
బోటిపెంచిన మల్లెపూఁబోదులార
కొమ్మపైనున్న నాపేరిముగుంటజెట్టి
గంటవాయించి పోయెదఁగానలకును॥

(తనమొగముచే యశోధరపాదములను స్పృశించి)

సిద్ధార్థ నిష్క్రమణము.

(తెరమూయఁబడును)

ద్వితీయరంగము—అశ్వశాలాబహిఃప్రదేశము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఇదిగో ఛన్నుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు. ఛన్నా! (లేపి) కంటకము నాయితము సేయుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఎన్నఁడును లేనివింత యేమియిది. ఈఅర్ధరాత్రియున గుఱ్ఱమునుగట్టుమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు. చిత్రముగానున్నది.

సిద్ధా—నేను సంసారత్యాగముచేసినాఁడను నేటనుండి సిద్ధుఁడనై నానాదేశపర్వతారణ్యంబులం బ్రవర్తించునట్టి గట్టియిచ్చపొడమినది. కావున మారుమాటాడక తుదిలేనిప్రశ్నంబులచే ప్రొద్దుపుచ్చక గుఱ్ఱము నాయితముచేసి నీవును నావెంటరమ్ము వేగిఁమపోవలయు

ఛన్న—ఏమి రాజకుమారా! నీయానతినుల్లంఘించుటకు నాకు రాజాజ్ఞలేదు సత్యమే అయినను నీఐశ్వర్యమును నీయఖండరాజ్యపదవియు నీపిన్నవయస్సును నీచక్కఁదనమును నీభోగంబును నీభాగ్యంబును నీగుణగణాఢ్యతయుంజూచి నీపూనినయత్నంబు సరిగాదని నామనంబునకుం దోచుచున్నయది గావున నాగొడవకొంచెము వీనులంజొన్పందగునని ప్రార్థించుచున్నాఁడను.

పాట. ముఖారి.

ఇదిమంచిదేనా ఏమి సిద్ధార్థా - సదనమువిడనాడి సన్యాసివగుట॥ ఇది॥
చక్కనిసతిని సద్గుణవతిని - పొక్కించివిడనాడి బోడివైచనుట॥ ఇది॥
నినుగన్నయయ్యా ఘనుడుగదయ్యా - ఎనలేదివిడనాడి వనముఁజేరుట॥ ఇది॥
నీసవతితల్లి నెనయలవల్లి - మోసానవిడనాడి మోక్షార్థివగుట॥ ఇది॥
ఈమంత్రివరుల ఈవేదవిదుల - ఇందఱివిడనాడి యెందేనిజనుట॥ ఇది॥
ఈదాసజనము ఈదాసీజనము - ఏలకవిడనాడి త్రోలుగప్పుట॥ ఇది॥
ఈహవేలీలు ఈబంగళాలు - ఎక్కడవిడనాడి యెక్కడవైచనుట॥ ఇది॥

సిద్ధా—ఓసీ ఛన్నా! ప్రజ్ఞానార్థినైపోవునాకు ఈప్రపంచప్రవృత్తిప్రజ్ఞకా అజ్ఞానుల కట్లుగా నేతోచుచు జ్ఞానదయాసత్యశౌచంబులకంటె గృహారామక్షేత్రాదులు యోగ్యతరములని యెవ్వండువాదించంగలండు, ఛీ యినియన్నియు నాకును చింపవు నిరంతర దుఃఖహేతువులగు వీనినన్నింటిని నాకేలచెప్పెదవు త్వరగా నశ్వము నాయితముచేయుము.

ఉ॥ ఎవ్వఁడు జ్ఞానవంతుఁ డతఁడేసుఖి యెవ్వఁడు సత్యవంతుఁడై
యివ్వసుధం జరించు నతఁడే ఘనుఁ డెవ్వఁడు దాదయామయుం
డవ్విమలాత్ముఁడే యశము నందును శౌచపరుండు లోకమం
దెవ్వఁడు హింసకుం దొలఁగి యేగునతండె ముముక్షు వెన్నఁగన్॥

పరోపకారశూన్యుండనై హింసకు వెనుకఁదీయక క్రూరదండనంబులను వైద్దనై యపరిశుద్ధమనస్కుండనై కాంతావిలాసకందుకంబనై రాజ్యంబు సేయుట కంటె నిశ్చలజ్ఞానధ్యానపరాయణుండనై సర్వసమత్వంబువహించి యాశాపిశాచంబును మారణహోమంబున వేల్చి కరతలభిక్షుయు తరుతలవాసంబునుఁజే యబూనుటను నిందించుచున్నావుగదా! ఛన్నా! మారుమాటాడకుము.

ఛన్న—(కన్నీరువెట్టుచు నశ్వమునలంకరించి తెచ్చిముందునిల్పుచు)
ఇదిగో రాజకుమారా మనకంటకాశ్వము.

సిద్ధా—(గుఱ్ఱమునుజూచి)

పాట. పీలు.

వగచెద జవనఘోటకమా కంటకమా వాసవునుచ్చైశ్శ్రవము నీకుసమమా॥ వగ॥
ప్రకటవైఖరినీ సకిలించెదేమీ అకటా నేమరలిరా ననినమ్మిచాలా॥ వగ॥
శుభలక్షణములా శోభిల్లునీవు ప్రభహెచ్చవేవేగ పరువిడిచనుమా॥ వగ॥

(ఇద్దఱు గుఱ్ఱములతో నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము.—హిమాలయప్రాంతారణ్యము.

(గుఱ్ఱమునుదువ్వుచు సిద్ధార్థుడు ప్రక్కను ఛన్నుఁడు ప్రవేశము)

సిద్ధా—నాప్రియమగు జవనాశ్వమా నీవెంతయాయాసమును పొందితివి యెంతదూర

ముసడిచితివి కానీ నేను నిన్ను మఱువను నాపూర్వికమనుజ మాతృలకు మేలు చేయుటకేకాదు సకలజంతువుల ప్రయోజనమయ్యెనుసుమా నిన్ను నేనిదే విడచు ట. ఇఁకనిన్ను నేనెక్కడఁబోవుచుదిలేను సుమా (కన్నీళ్లు పెట్టుకొంచు)
ఛన్నా! యిటువినుమా.

సీ॥ పెక్కేండ్లు చెరలోనఁ జిక్కి సుఖిక్కినవాఁడు పేదాసతో నిల్లు చేరినట్లు
ఘోరదీర్ఘవ్యాధిగుంది లేచినవాఁడు కడఁగి విఘ్నులవెంటనడచినట్లు
కామినీగ్రహముచేఁ గడునిద్వ్యబడి శుద్ధకాయుఁడై జనులలోఁగలసినట్లు
సంచారినఁబడి యీదిచావు కష్టించుక చక్కని రేవున కెక్కినట్లు।

గీ॥ క్షామపీడితమైన దేశము విడచుచు
వాఁడు చేతనాలదీవికి వచ్చినట్లు
వికృతసంసారబాధను విడిచి నేను
సుకృతమయమగు మార్గంబు సొచ్చినాఁడ॥

ఛన్నా! యీచేతనాలముకుటము ఈబంగారుకడియములు ఈముత్యాలహారము లు బనారస్ అంగీలు అన్నియు నాకు మిగులబాధకంములుగానున్నవిగదా. వీనిని నేను మోయలేకయున్నానోయీ యివియన్నియు నీ చేతికిచ్చెదను కొనిపొమ్ము. (అవియన్నియు తీసినల్లరాతిమీదనుంచుచు)

పాట. ఖమాచ్.

ఛన్న — ఇవియేలా నేడిటు నాకివియేలా కరవవిడచి నే కదలగజాలా॥ ఇవి॥
పురమునకు నేనిపు డరుగగజాలా భూవరుకిది జెప్పగలనా॥ ఇవి॥
చలము నా నీవిటు సన్యసించుటా కలలోనైనా కానలైతి। ఇవి॥

రాజకుమారా నిన్ను నేవిడిచి పోలేను. ఇట్లుగానీవు పలుకుదువని కలనైన నెఱుగనైతిగదా. అంతదయాపరుఁడైన మహా యిటువంటిపలుకులు వింటినిగదా! హా దైవమా.

బుద్ధు — నాకు రాజశబ్దము తగదు నీవిక నన్నట్లుపిలువకుము. నామాటవిని యీయాభరణాదులను కంటకాశ్వమును గొని మీపురమునకుఁబొమ్ము.

ఛన్న — మాపురమని సెలవిచ్చుచున్నారేమి వింతగానున్నది.

బుద్ధు — నాకిఁక కాపురమేలేదు గాన నట్లంటిని.

ఛన్న — అట్లైన కపిలవస్తుపురమును ఇఁక దేవరవారు మాడనేచూడరా!

బుద్ధు — మాడకరేమి రాకపోదుమా?

ఛన్న — రాజకుమారా! మీతండ్రి నీవెక్కడనున్నాడవని యడిగిన నేమిచెప్పుదు.

బుద్ధు — సీ॥ అరివర్గము జయింప నాత్మలోదల పోసి యడవిదారులఁబట్టి యరిగెననుము
దుష్టమానవకోటి ధూర్తవర్తనమాన్ప దేశదేశంబులఁదిరుగుననుము
జ్ఞానదయావృద్ధిగల్గించుకోఁగోరి భూమిసంచారంబుపూనెననుము
జంతుహింసనుమాన్ప సమకట్టియిల్లిల్లు శోధింపఁబల్లెలఁజూచుననుము
గీ॥ మంచివిద్యనుదానభ్యసించుననుము
చెడుపనులుకలలోనైనఁ జేయఁడనుము
లోపమేమతనిదెయెల్లలోకమనుము
మగలమీపురికరుదెంచుమానఁడనుము॥

(తెరలో)

ఓహోధర్మజ్ఞా ఓహోసుగతా ఓధర్మరాజా మాయాదేవీతనూజా. అదిగో నీపార్శ్వంబుననున్న శ్వేతశిలపై నీకనుగుణమగు కావివస్త్రంబులును దండంబును కమండలువు సిద్ధముగానున్నవి త్వరగాగైకొనుము బుద్ధుఁడవై లోకంబున జ్ఞానబీజంబునాటుము అప్రతిహతమైన నీవాక్కు సర్వజన శ్లాఘనీయము గుగాక.

బుద్ధు — (ప్రక్కగాబోయి బట్టలుధరించును దండకమండలు భిక్షాపాత్రలుగ్రహించును)

ఛన్న — (కంటకమును దోలుకొని యాభరణసహితుఁడైపోవును. తెరదింపఁబడును)

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థతరంగము — పర్వతప్రదేశము.

(బుద్ధుడు యతివేషముతో పద్మాసనస్థుఁడై యోగధ్యానపరుఁడై ఆసీనుడైయుండును. నిమిషమాత్రము నిశ్శబ్దము)

(శబరుఁడును, శబరియు నిప్పుపూబుంగతోవత్తురు)

పాట

శబర — దసురోదరా బూకూ నల్లాయ నెల్లాలు
దైమంటెపయిక్కమనరో॥ రామియ్యా॥
దైమంటెప యిక్కమనరో॥ రామియ్యా॥

ఖోసల్లెఖన్నాది - రామన్న రాజునో
ఖరిగిత్తవొంటివాడో - రామియ్యా॥
సూమింధ్రఖన్నదో - సాతురుఘ్నుఁసుమన్న
జోడుగుళ్లంటివోళ్లో - రామియ్యా॥
ఖైఖమ్మఖన్నదీ - బరతన్న రాజునోగంగి
గోవంటివాడో - రామియ్యా॥

శబరి—నేను మాత్తాను యిశాౖధోరా.

శబరు—మాధే నేన్కూడా నీధోమాద్ధాణ్.

ఇద్దరు—(చేతులు యెదురుగాపట్టుకొని)

శబరి—ఆఖూాలభుంగాలా యిప్పుప్వెట్టి
ఆభుంగమీాధాను యీాతాకువెట్టి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥

శబరు—ఈధాకుమీాధాను టేకాకువేసి
గుడిసెలోకిపోాయి గుసగుసలాడి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥

శబరి—తాటేళ్లత్రిగ్గోను కోడ్ఖిల్లసెట్టి
మంధాపుకోట్లోను గొబ్బిగింజలోసి
ధాయితక్క - ధాయితక్క - ధాయితక్కలే॥

శబరు—ఏంధో అదేంధో యెద్ధాలేంధి.

శబరి—అబ్బోదెయ్యాము సూధూ సూషు.

శబరు—(చూచి బుద్ధసమీాపముచేరి)
యారయ్యభాభో మారిసల్లెపుంఁకవే సెప్పయ్యమోఖుతాణ్, నా పెట్టామిల్లజడు సుకుంధాది.

బుద్ధ—(లేచి) కోయదొరా. నేను యతిని బుద్ధుడను.

శబరు—భాబూాబాద్ధనూ రాజవరయ్యా. బుద్ధయ్యదొంగోరు.

బుద్ధ—(శబరుని సమీాపించి)

పాట. శ్రీరాగము.

ముద్దుతమ్మాడారార ముచ్చటాడరా
సద్దుజేయంబోకుమంచి సుద్ధిజెప్పెద వోరా

శబరు—సుద్దులు జెపుధావు భాభూ చెప్పావు యింథామ్.

బుద్ధు—సందేహమేమీ నేను చెప్పునవి యన్నియు సుద్దులే నోయీ.

పాట

వద్దుకోపము నీకు కద్దు మోక్షము
నిద్దమైన మనసుగల్గి నిర్దయజూపకురా ఓరా

శబరు—భాభూ దొడ్డదొరవయ్యా మామేలుమాటలు సెప్తవుండవు.

శబరి—ఓరి శప్పనియ్యావు సెప్తడాని యింకామాడ్తక యింథయి పాడుథారా.

పాట

బుద్ధు— మాయజగమునమ్మబోకురా మంచిబుద్ధిగలిగిమనర॥ మా॥
చేయకురాజంతుహింస - చెరుపు చెరుపు చెరుపు చెరుపు॥ మా॥

శబరు—ఏమయ్యా భాభూ అట్టసెప్తవు. మెఖం మెటాని కోతుకోక మోతే మేము బత్కేదెట్లా భాభూ.

శబరి—భోడిమిల్లా గొట్రిమిల్లా తిన్కపోతేయెతాదొరా.

బుద్ధు—ఈయరణ్యములో నెన్ని ఫలములులేవు ఎన్ని కాయలులేవు ఎన్ని దుంపలులేవు యేళ్లక్రింద నివ్వరిధాన్యములేదా ఆకులులేవా సమస్తమునుకలదే.

శబరు—మరి సెప్పవేమి. సింతపిక్యాలు పనసపిక్కాల్యాలు ఇప్పపువ్వు కొమ్మరిటిపట్లు భాభూ వుంఛాయిగాని పిఱల్నే సుకొంరేగాని తిల్నే ముభాభూ.

బుద్ధు—మంచిది నేనుచెప్పినబుద్ధివిని ఆరుమాసములు మాంసాహారమును వర్జించిచూడుము, నీదేహము వజ్రదేహమగును నీవుపవిత్రుడవయ్యెదవు.

శబరు—భాభూ అతాగే చేస్తాముగాని యిఖన్నే వుంధావా, ఇప్పుపూధింతావా నీటి శేమ.

బుద్ధు—అన్నియు దినియెదగాని మాంసము. సుర. గంజాయి మాత్రముతిననురా:

శబరి—కోడిగుడ్డుసానూ గువ్వగుడ్లు పనికొధాయా.

బుద్ధు—ఛీఛీ! అవికూడదుతల్లీ. నీవునూ గుడ్డునుముట్టరాదుసుమా.

శబరి—మాబంధోగులు ఒప్పుకుంధారా?

బుద్ధు—మీబంధువులకందరికి నేనుచెప్పితినని చెప్పి నాకమీపమునంజేర్పుము.

శబరి, శబరు—అతాగే (నిష్క్రమింతురు)

బుద్ధు—గీ॥ కర్మవశతను శబరపుల్కసకిరాత
దేహులగుచుజనించి యీతీరుసంగతోర

మానసులగుచును గ్రూరులగుచు
జంతువులఁ జంపుదురరణ్యజనపదముల॥
సాధ్యమైనంతపనిచేసి మాన్పలేక పోదునా.

(నిష్క్రమణము)

పంచమాంకము.

ప్రథమరంగము—పూలతోట.

(మిశ్ర, విష్కంభము, ఇద్దఱు వనపాలకులు ప్రవేశము)

వన—౧ ఓయీ చెలికాఁడా విన్నావా.

వన—౨ ఏమిటి చెప్పవయ్యా.

వన—౧ మనరాజుగారి కుమారుఁడు ఈరాత్రి తన యిల్లాలిప్రక్కనుండి లేచి ఛన్నుని కంటకాశ్వమును దీసికొని యెక్కడికో పారిపోయినాఁడట. యశోధరాదేవిగారు లేచిచూచి చాలాదుఃఖపడినారటోయి.

వన—౨ అయ్యో! యెంతదుఃఖపడియుండునో కదా. సిద్ధార్థునకును యశోధరకును అంతపరస్పర ప్రేమానుబంధము కలదుగదా. ఇంతవింతపనిజరిగినదేమి! సరే కాని మనప్రభువుగారును రాణిగారును ఎచ్చటనున్నారో.

వన—౧ ఈవృత్తాంతము వారికిని దెలసి రాజకుమారుడు క్షేమముగా మరలివచ్చుటకై ఈశ్వరాలయమందు జపహోమాభిషేకాదులు జరిగించుటకై వెళ్లియున్నారట.

కమల—(వచ్చి) ఓహో వనపాలకులార.

వనపాలకులు ఇద్దఱు } (వేగముగావచ్చి) ఏమి కమలమ్మగారు సెలవు.

కమల—(విచారముతో) మీరు విననేలేదా!

ఉ॥ ముద్దులమూట సోయగపుమొల్లలతోట యశోధరమ్మ దా
దద్దయు వేదనంబడి నిదాఘజలంబుల మేను నానగా
బ్రొద్దుటినుండి యొక్కగతిఁ బొక్కుచునున్నది రాజపుత్రుఁడీ
యద్దమరేయి దన్ను విడనాడి తటాలునఁ బారిపోయినన్॥

వన—౧ సర్వార్థకుమారరాజుగారు లేచివెళ్లినవర్తమానముజూజాయాఁగా తెలిసినది. కాని యింకనురానేలేదా.

కమల—రానేలేదు వనపాలకా. అందుచేతనే ప్రభువుగారు కుమారునిక్షేమార్థము శివపూజాభిషేకాదులు చేయించుటకు మహాదేవాలయమునకు వెళ్లియున్నారు.

వన—౧ అమ్మా! ఒక్కరే లేచివెళ్లినారా?

కమల—కంటకాశ్వముతోను ఛన్నునితోను కూడవెళ్లినారు.

వన—౧ మేమీ యుద్యానమునకు వెలపలనుండి ఒకవేళతిరిగివత్తురేమో చూచుచుందుము.

కమల—యశోధరాదేవి యీనాడు జాముప్రొద్దువేళకు ఉద్యానమునకు దయచేయుదురు పరులనెవ్వరిని లోపలికిరానీక జాగ్రత్తతోనుండుడు వనపాలకులారా!

వనపాలకులు ఇద్దఱు } చిత్తము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

(విచారగ్రస్తయై యశోధర, కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము)

యశో—దైవమా యెంతపనిపుట్టెను. ఏమి కాంతిమతీ. ఏమే కమలా నాప్రాణనాథుఁడీయర్థరాత్రిమున నన్ను విడిచిపారిపోవుటకు కాళ్లెట్లాడెనోకదా యీ పూలతోటలో నెచ్చటనైనదాగి యుండలేదుగదా. చూతురు.

కాంతి—మేముచూచితిమి యెచ్చటనుకానరాలేదు. దేవీ! మేమేమిచేయుదుము.

యశో—హాప్రాణనాథా! హాధర్మరాజా! హాభగవంతుఁడా! హాదేవరా! హారాజకుమారా! హాసుకుమారశరీర. నాదుఃఖమునెవ్వరు తీర్పఁగలరు నిన్నువిడిచి నేనెట్లుజీవింతు నీపొత్తున గుడుచుభాగ్యమీనాడు లేకపోయెనే అన్నపానములు విసర్జించి యాయాపథంబునంజక్కి శల్యావశిష్టనై నానెచ్చెలుల కాయాసమిచ్చుటకంటె ఉరిబోసుకొని చచ్చుటర్హమైనను మేలు మూక్కుమూసుకొన్న మూఁడుగడియలదీప్రాణము. దీనికింతవగచిననేమిఫలంబు హా! హా! హా! దైవమా! దైవమా! చెలియలారా!

ఉ॥ హానను బాసియేగెనకటా విభుఁడిన్యసతీపరాఙ్ముఖుం
డౌనని యేనెఱుంగుదుగదా యిదియట్టిదికాదు ధర్మమే
పూనికగామెలంగెడిని ప్రట్టినవాటనుగోలెశాంతిమై
జ్ఞానదయాసముద్రుఁడ యుకాంతనుజింతను ముంపవ్యాయమా!॥

కమల—ఇది న్యాయమైనపనియని మేమెవ్వరమనఁగలము. ఆమహానుభావుని యంతరంగవృత్తియెట్లుగానుండి నిన్నువిడుచుటకు సాహసించెనో యెవ్వరికిఁ దెలియును. కాని నేఁడో రేపో మగలిరాకూడదా.

కాంతి—ఇంతకేమి నేనొక్కటి చెప్పెదను "అవశ్యమనుభోక్తవ్యమ్। కృతంకర్మశుభాశుభమ్" అనువాక్యము నీవెఱుఁగవా నేను నీకు జ్ఞాపకముజేయుటయ కాని బోధచేయుటకాదు కానిమ్ము ఎట్లుజరుగునో చూచెదము.

యశో—కాంతిమతీ! ఇంతకంటె నీసమయమునందు దుఃఖహేతువు మరియొకటి కలదా? "హాసద్భిఃక్రియతేకర్మ రుదద్భిరనుభూయతే" పూర్వమున నెవ్వనికే దోషముచేసియుంటినో. ఇప్పుడది యేడ్చుచు ననుభవించుచున్నాను.

పాట. జంఝూటి॥

మును పెంత దుష్కృతంబుజేసి యుంటినోకదే
 ఘనమైన దుఃఖసాగరమున మునిగిపోతినే॥ ము॥
కలగాంచి మేలుకాంచి యేడ్చికష్టమంటెనే
 మతికాదటంచు గనులనీరుగారఁదుడిచెనే॥ ము॥
నీకుగీకుగాదటంచు నిద్రబుచ్చె నెదిగఁ
 బ్రాకిపాన్పునుండి లేచిపాఱిపోయెనే॥ ము॥

కాంతిమతీ! యింతవచ్చునని నేనెఱిగియున్న యెడల నాప్రాణేశ్వరుని నేఁగనిత్తునా, మాయనిదుర నన్నింతజేసినది. ఇంతకేమి "బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీ" అను వాక్యమేలతప్పును.

పాట. పీలు.

మాయనిద్రబట్టెనే నేమగనిగోలుపోతినే
 కాయమే తెలిసియున్న చేయిఁబట్టివిడుతునే అయ్యో॥ మా॥
। కన్నులట్టేమూసితి కలవరమునొందితి అయ్యో
 కదలు టెరుగనైతి వానిగనులజూడనైతి అయ్యో॥ మా॥

సీ॥ చెలికానిజూడరే చెట్లలోనికి నేగి కోడిగానకదాగికొనియెనేమొ
 సదయాత్ముఁగానరే పొదలడొంకలలోన నవులాటకనిగూర్చి నడచునేమొ
 ప్రాణేశుఁజూడరే మ్రానికొమ్మలమీద మనసుశోధింపంగ మరిగెనేమొ
 గుణవంతుఁజూడరే కొలఁకులదరిఁజేరి వింతఁజూపెదనని విడిసెనేమొ॥

గీ॥ ధైర్యవంతునిఁజూడచే దట్టమైన
చలువపందిళ్లసురవేళ్ల నలరుపాళ్ల
మల్లెమామిళ్లసెలయేళ్ల మంచిరాళ్ల
దళ్లసెగతాఁకనితారితక్కనేమొ॥

(తెరలో)

ఛన్నుఁడువచ్చుచున్నాఁడు. వచ్చుచున్నాఁడు.

యశో—(కన్నులువిప్పి దిగ్గున మొగమెత్తి)
కాంతిమతీ! కమలా! ఛన్నుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనుమాటలు వినవచ్చినవి.
అటుబోయిచూచి నిజమాయెనేని వానినిటుదోడ్కొనిరండు.

కమల—అట్లుగానే చేయుచున్నాను (వెళ్లును)

యశో—కాంతిమతీ!

పాట. ఫరుజు.

అయ్యోయేమిచెప్పనో ఛన్నుఁడు
నయ్యో గొయ్యో చూపునో॥
నెయ్యుఁడునాగుండె వ్రయ్యలెసేయునో
వెయ్యేలనాకూ విషమేగతియనునో॥
కొమ్మనాయుల్లమిదే చాలఁగకొట్టుకొనుచున్నదే
లెమ్మలెమ్మబ్రహ్మలిఖితమెట్లున్నదో
కమ్మనివార్తలఁగాచిరక్షించునో॥ అయ్యో॥

(ఛన్నునిందీసుకొని కంటకాశ్వము వెంటరాఁగా కమలవచ్చును) దూరము.

యశో—కాంతిమతీ! ఛన్నుఁడేమి చెప్పనోకదే ఏమిసేయుదునే నాగుండెలుకొట్టుకొనుచున్నవికదా నేననిలువలేను ఎట్లో తెలియదు అయ్యో. ఛన్నుఁడు సమీపించుచున్నాఁడే దైవమా యేమిచెప్పనోకదా మొగమువాలియున్నది నడవలేక నెమ్మదిగావచ్చుచున్నాఁడే కట్టా యేడ్చుచున్నాఁడేమి ఏదోపుట్టి మునిగినదితల్లీ నామదిచెడిపోయినది. తా్రదులేదుగదా గట్టితీగనుకొనిరమ్మ కాంతిమతీ యింకనేమియున్నది. ఏలనన్నుబట్టుకొని యూరడించెదవే (వెక్కివెక్కియేడ్చుచు) ఏ. ఏ. ఏ. మి. మి. మి. ఛ. ఛ. ఛ. న్నా.

ఛన్న—(తొందరగా) అమ్మా సుఖముగానున్నారు.

యశో—వ. వ. చ్చి. చ్చి. రా.

ఛన్న—కొన్నాళ్లకు తిరిగివచ్చెదనని చెప్పినారు.
యశో—ఎం, యెం. దుకి, ప్పుడురాలేదూ:
ఛన్న—జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకు హింసనురూపుమాపుటకు పట్టుపట్టినారు.
యశో—ఏ. యే. మి. పట్టు.
ఛన్న—(యేడ్చుచు య య్యొ య్యొ య్యొ.
యశో—ఏమిటి. త్వ. త్వ. త. రగాఁజెప్పు ఛన్నా.
ఛన్న—య. తి. తి. తి. అయినారు (దుఃఖము)
యశో—అయ్యో యతియా యతియా ఆవేషమేధరించినారా.
ఛన్న—అవును.
యశో—ఇంకనేమున్నది. దైవమా. దైవమా నాజీవధనము నాకుఁదక్కకదాయెఁ
గదా (మూర్ఛ) ర నిమిషములు నిశ్చబ్దము)
కాంతి—ఏమికమలా మనయశోధరనెట్లు బ్రతికింపఁగలము. ఏమియుపాయము
మనమాటలువినదు సాహసించి యేమిచేయునోకదా.
కమల—నాకేమి తెలియకయున్నది. మనముమాత్రము బ్రతుకువారమా! మనయశో
ధరకేగతియో ఆగతియేమనకునుకాని యెట్లైన యశోధరను బ్రతికించగదవే.
కాంతి—ఆపన్నీరుబుడ్లుకొనిరమ్మా కమలా.
కమల—ఇదిగో తెచ్చితిని.
కాంతి—(యశోధర మొగమునఁజల్లుచున్నది)
యశో—(మూర్ఛతెలసి సగములేచి)
ఇస్సిరో. ఇస్సిరో. దైవమా! దైవమా!

పాట. పీలు.

నట్టేటినడుమను నన్ను ముంచితివా
కట్టడిదైవమా కారణమేమి॥ నా॥
ఇంతదోసకారి నేనెట్టులైతి
పంతానసామిభుఁడు బొంతఁగప్పెనుగా॥ నా॥
విడచెనన్ని టుడించి విభుఁడు నాబ్రతుకు
అడవిగాసిన వెన్నెలాయె నేమందు॥ నా॥

కాంత్రిమతీ! యింకేమున్నది.

పాట, ముఖారి.

ప్రాణేశుఁడెడమాయె బ్రతుకెల్లసరిపోయె
పజ్జనుమీరెలనే లేచీపోరే లేచీపోరే ఇఁక లేచీపోరే॥

కమల — కాంతిమతీ! యీయశోధర యేదోసాహసకృత్యము చేసుకొనఁదలంచినది సుమా మనము మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండవలయు.

యశో — (కంటకమును జూచి)

సీ॥ ఛీఛీయిటేలవచ్చితివి నాప్రాణేశుగానలోదిగఁజెట్టి కంటకంబ
పోపోవెనీమోము పోల్కిఁజూడఁగరాదు ఘనుఁబాసివచ్చితే కంటకంబ
అత్యంతముగనాకు నార్తిఁజెట్టిననీకు గలపేరునిజమాయె కంటకంబ
బుడిబుడియేడ్పుతో మెడవ్రాలవైచెదే కంటిబోనీటుక్క కంటకంబ
గీ॥ ఏడదిగడించివచ్చితో యెట్లునీకు
మరలి రామనసాయెనో మాన్యచరిత
దైవనాపతియాత్రఁజేసి యద్భుతంబు
దుఃఖమునుఁదోచు నావ్రాలు తుడువగలవే॥

ఛన్న — అమ్మా మహారాజుగారింజూడఁబోయెద.

(అని నిష్క్రమణము) అశ్వముతో.

యశో — సీ॥ భూదేవినీవైన నాదీనదశజెప్పి మందలించఁగదమ్మ సుందరాంగు
జలవేణినీవైన తెలిసినావెతజెప్పి మఱిద్రిప్పివేఁగదే మాన్యచరితు
అనలుఁడానీవైన వినినాగోడవఁజెప్పి బ్రతిమాలితోతెమ్ము ప్రాణవిభుని
అనిలుఁడానీవైన పనిబూనినామన్వి వినిపించిరావించు ఘనదయాళు॥
గీ॥ నింగి! నీవైన నాపాట్లెఱుఁగఁజెప్పి
కన్నులకుఁజూపుమాధర్మ కార్యనిరతు
సూర్యుఁడా చంద్రుఁడా నాకుఁజూపరయ్య
మీకు మ్రొక్కెదనివ్వేళ రాకుమారు॥

కాంతి — ఎందుకుతల్లీ యింతవెఱ్ఱి పూర్వజన్మకర్మమెట్లో అట్లుగా నడిపించును. నీ ప్రాణవల్లభుని యింగితము నీవెఱుంగనిదానవా! దయాళుఁడుగదా!

(తెరలో)

యశోధరా! నీగర్భస్థుఁడై యొకమహానుభావుండున్నవాఁడు నీవిభుఁడు నిన్నుంజూడ మరల కపిలవస్తుపురమునకువచ్చును. లోకరక్షణపరాయణత్వంబున యతియై దేశసంచారంబు సేయు నీవు దుఃఖింపవద్దు.

కాంతి—వింటివా! తల్లీ దేవతావాక్యము. ఇప్పుడింటికిబోవుదమా.
యశో—(లేచి దుఃఖముతో)

పాట. (శ్రీ)రాగము.

దయాలేదుగా మగవారికి॥ దయా॥
అయో యేమనందు జగంబెల్లనాకు
భయదాంధకార మయమాయెగదే॥ దయా॥
అట్టిసందర్భమున నట్టనడుమున
దిట్టతనమున ప్రుట్టిముంచిపోరు॥ దయా॥
ఎన్ని నాళ్లు నేను ఈవిధముగానూ
చిన్న బోయివాని సేవమానియుందు॥ దయా॥
పీఠికగల్గినైడి మెట్టుమీదినుండి
లోతుగలగోతిలోనఁ గూలద్రోచె॥ దయా॥

(నిష్క్రమణము).

ద్వితీయరంగము.

(శివాలయము, శుద్ధోదనుఁడు, గౌతమి, బ్రాహ్మణుఁడు, మంత్రి ప్రవేశము)

పాట. యదుకులకాంభోజి.

శుద్ధో—(భక్తి) దేవదేవ దేవమహా దేవనన్ను బ్రోవరా
భావమందునిన్ను నిల్పి భక్తినీరగొల్తురా॥ దేవ॥
మేరుశైలధీరశూర మారమారశంకరా
క్షీరవార్ధితూణీర ధారిదారితాసురా॥ దేవ॥
బాలచంద్రనాసుమార హారివారిసేలరా
జాలజాలజాలమేల వేళదైవశేఖరా॥ దేవ॥

ఉ॥ దేవజోహారు లోకములదిద్దినతండ్రిజోహారు భక్తసం
భావనసైపుణీసహితపాదజోహారు సమస్తదుష్టవి
ద్రావణఘోరఘోరసమరక్రమధీరజోహారు సంతత
శ్రీవిభవప్రదానవరసిద్ధిజోహారు జోహారునీకగుణ॥

మంత్రి—ప్రొద్దు నడునెత్తికివచ్చినది. ప్రభువుగారు భక్తిపరవశత్వముచే నేదియు తెలియకయున్నారుగదా సహస్రకమలపూజయు సహస్రఘటాభిషేకమును మహాన్యాసపూర్వకముగా జరిగినవిగదా మహాదేవునకు ధ్యానావాహనాది షోడశోపచారములును జరిగినవికదా ఇఁక నేమికావలసియున్నది.

బ్రాహ్మ—చిత్తము. అన్నియుజరిగినవి కాని ప్రభువుగారు భక్తిపరవశులై మహా! దేవునందే చిత్తమునిల్పియున్నారు. ఏమియుంజెప్పఁజాలకయున్నాము.

గౌత—(బ్రాహ్మతో) బ్రాహ్మణవర్యా! నాబిడ్డని క్షేమార్థమై గౌరీపూజసేయుచున్నను.

బ్రాహ్మ—చిత్తము అమ్మా.

గౌత—ఉ॥ ఓపరమేశ్వరీ మముసహోబహులార్తి సముద్రమగ్నులఁ
బాపులనీచులఁ బరమపావనియేలవె మాకుమారునిఁ
బాపనిగావవే విడచిపారెనెఱుంగమువానిజాడ వి
ద్యాపర యీవతెఱ్ఱఁకియుపాయము మాకిఁక వేఱయున్నదే॥

పాట. యదుకులకాంభోజి.

మహేశ్వరీ కృశోదరీ మతల్లితల్లి ప్రోవవే॥ మ॥
గుహాంబశిష్టపాంబనా కుమారుధీరు నేలవే
గృహీతభక్తజనసతీ కృతీసతీభరించవే
అహోనినుంభజింతుమమ్మ ఆదిశక్తికావవే॥ మ॥

ప్రతిహారి—(వచ్చి) మహాప్రభూ కంటకాశ్వముతో ఛన్నుఁడువచ్చియున్నాడు.

శుద్ధో—(దిగ్గునలేచి) ఏమియిది కుమారుడురాలేదా! ఏమిదైవమా. ఏమిసంభవించెనో. ఏమిఛన్నా ఉత్తగుఱ్ఱమును దోలుకొనివచ్చినావు. కుమారుఁడెడీ సుఖముగానుండెనా.

ఛన్న—మునుపటికంటె సుఖముగా నేయున్నారయ్యా.

శుద్ధో—మఱియేల రాలేదు.

ఛన్న—కొంతకాలమునకు వచ్చెదరయ్యా.

శుద్ధో—అదియేమో.

ఛన్న—(దుఃఖముతో) వారిచిత్తమట్లుగావచ్చినది.

శుద్ధో—దుఃఖించెదవేల.

ఛన్న—యతీశ్వరులైనారు మహాప్రభూ.

శుద్ధో—యతిఆయెనా. ఆయెనా. ఆయెనా! శుభలక్షణసంపన్నుండై శుభముహూర్తమునంబుట్టి దివ్యసుందరవిగ్రహుండై యత్యంత సుకుమారసర్వాంగకుఁడగు నాబిడ్డ కావిగుడ్డలుగట్టి దండమును కమండలువుఁబూనెనా, ఆహా నారాచగద్దియపైఁగూర్చుండి రాజ్యముసేయు యోగ్యతలేకపోయెనే అడవులలోఁదిరిగి యాకలములుదిని పల్లెలు పట్టణంబులుఁజూచుచు భిక్షాపాత్రము చేబూనునట్టి పాటుసంభవించెనే.

సీ॥ ఎండకన్నెఱుఁగక యీసౌధములనుండు బిడ్డండు దానెట్లుభిక్షమెత్తు
మేలిబనారసు శాలుగప్పినముద్దు పోరండుదానెట్లుబొంతగప్పు
బంగారుకంచాన పాయసాన్నముదిన్న శిశ్శుఁడేగతిచేతికూడుఁగుడుచు
వలిపెజల్తారు దువ్వలువజీరుగగట్టి కొండికయేలీలగోచిబెట్టు॥

గీ॥ పూలతోటలజాజి పుప్పొళ్లమల్ల
జలువపండిళ్లపరువేళ్లమలచుదళ్ల
దిరుగుగారాజుకొమరుండు దేశదేశ
యాత్రదానెట్లుసేయునో తెలియరాదు॥

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నాసపత్ని పరమపావనియగు మాయాదేవి ఈదుఃఖంబును తాననుభవించకయే ముక్తురాలాయెగదా నేనెంతపాపాత్మురాలనో నాకు బిడ్డలులేక పోయినను సిద్ధార్థునే నాబిడ్డగాఁగైకొని కనిపెంచినవిధంబునకంటె నెక్కుడుగా మనోవాక్కాయకంబులగు త్రికరణంబులచె నెల్లవిధముల ప్రేమచే జూచుకొనుచు మహారాజవైన నీచెట్టఁబట్టినది మొదలు దేవేంద్రభోగము లనుభవించుచుంటిని నేటితో నాదౌర్భాగ్యదశ వెలపటికివచ్చెగదా! నాయనా యిట్లుకమ్మని యెవ్వనికిల్లు తనకిచ్చుట నేమితక్కువయని సన్యసింపవలసివచ్చె బిడ్డనికి బంగారుకంచాన ఆవుపాలువఱఁగగాచి చల్లార్చితెచ్చి నేనువడ్డించినప్పుడుఁగదా సంతోషముతో అమ్మా! అనిపిల్చి చిఱునగవుఁనవ్వి నాయందుగల ప్రేమాతిశయమును జూపువాఁడు, ఏయదితనకుఁగావలసినను అమ్మా యనిపిల్చి నన్నే యడుగునే నన్నుఁబిలువనిగడియలేదే. ఎప్పుడైన తలనొచ్చికూర్చుండిన నాయొద్దనేకూర్చుండువాఁడు. అదియేమో చిన్ననాట నుండియు వానికి ఈప్రపంచముమీద రోతయేపుట్టినది. ఎట్లులాయెనేమి పూర్వజన్మకర్మపరిపాకవశమున యశోధరను వివాహముచేసుకొన్నను దాని కెంతదుఃఖముపెట్టెను గర్భిణికూడనైయున్నది తానెఱిగియేయుండెగదా తన

కేమియాడువచ్చినది వేయేండ్లును ఇరువది రెండేండ్లేకదా ఇంతవిరక్తియెట్లు పుట్టెనో, చిత్రమాయెను. ఛన్నా! నీవువచ్చునప్పుడు నీతోనేమైన చెప్పినాఁడా!

ఛన్న—మాఅమ్మగారితో మరలనేనువచ్చెదనని చెప్పుము. జ్ఞానముసంపాదించుకొనుటకును దేశములఁ జూచుటకును వెళ్లినాడనిచెప్పుము దుఃఖింపవలదని చెప్పుము. నేను సుఖముగానున్నానని చెప్పుము. అన్నారుతల్లీ.

ప్రతిహారి—(వచ్చి) అంతఃపురమున క్రొత్తమేడలో యశోధర అన్నపానాదులు విడిచి మిగులదుఃఖముతోనున్నది.

శుద్ధో—(మంత్రితో) అందరిని గృహంబునకుంజేర్పుము నేనునువచ్చుచున్నాఁడను

(నిష్క్రమణము)

షష్ఠాంకము.

ప్రథమరంగము—బింబిసారపురము.

(భిక్షుకుఁడగు బుద్ధదేవర ప్రవేశము)

బుద్ధ—(గృహాంగణముల యందిటునటుదిరుగుచు).

ఆహా! ఈప్రపంచ మెంతదుర్నీతినవలంబించినది. ఎంతెంతదుష్కృత్యములకు లోఁబడినది. ఈహింసలేమి ఈయసత్యములేమి ఈయపరిశుద్ధియేమి ఈసురాపానాది మహాపాతకంబులేమి శాంతియనునది యెచ్చటనులేదే దుర్వ్యాపార దురోదరములు మెండైనవి స్వార్థపరాయణులై యుద్ధంబులుసేయుచు ననేకజీవంబులనగ్గుచేయుచున్నారుగదా రాజన్యులు ఇట్టిలోకమును బాగుచేయంబూనువాఁడొక్కఁడును గానరాఁడే. నేనొక్కరుఁడ సమర్థుండనా కాను అయిననేమి చీమ కొండఁబ్రాకినట్లు బ్రాకెద. ఈజగచ్చక్రిలో నాకుసహాయపడు భాగముకొంతయైనను లేదా నాహృదయమును నిల్పనెట్టుకొనఁజాలకయున్నాను. ఇదిసత్యమని నాహృదయము నాకుపదేశించినరీతిని నేనును బ్రపంచమున కుపదేశించుచు నానావిధజాతులకు నుపన్యసించెద సాధ్యమైనకట్టు యథార్థంబులును మనుష్యప్రోక్తంబులునగు శాస్త్రంబులను వర్జించెద గ్రహించెద. ఈతనువు శాశ్వతంబుకాదుగదా. ఈతనువున్నన్నినాళ్లు ఇదేదీక్ష

గాఁబ్రవర్తించెదంగాక. ఏకష్టము ఏనష్టమువచ్చినను సరే శరీరాయాసమునకోర్చి స్త్రీలకనక, పురుషులకనక బిడ్డలకనక పెద్దలకనక యెల్లవారికి నాకున్యాయమనితోఁచినదియే చెప్పెద నామనస్ఫూర్తిగా యశస్సునకోరికాని దంభమునకైకాని స్వార్థమునపేక్షించి యేపనియుజేయదలంచినవాఁడనుగాను వ్యాధికిగాని ఆకస్మికములకుగాని శత్రువులకుగాని మృగములకుగాని మృత్యువునకుగాని కామక్రోధాదులకుగాని వెఱవక పురగ్రామ వన నదీసముద్రద్వీపప్రముఖంబులనెల్లయెడల నెల్లఋతువుల నొక్కరీతిగాదిరిగి దయను అహింసను నీతిని సత్యమును ఆశ్రమవివేకము నిదిధ్యాసనమార్గమును నిర్వాణేచ్ఛను జనులకుపదేశించెదగాక సురాపాన మాంసభక్షణ ద్యూతాచరణ కేవల యుద్ధపరతంత్రిల గృహంబులందక్క తక్కిన గృహంబులం భిక్షకైకొనియెద గృహస్థులకు నీతియు సన్యస్థులకు జ్ఞానంబును బోధింపయత్నించెద జగచ్చక్షు నాకుండోడుపడుము.

పాట. మోహన.

ఇదిమంచిమాట వరాలమూట॥ ఇది॥
సుదతులను బురుషులనుఁ బహుసం
పదలబొదలఁగఁజేయుసదయాత్మ॥ ఇది॥

ఒకధూర్తస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమిసయ్యా బాగాసెప్పున్నది తెల్లార్లేదు వాకిట్లోవచ్చి యేమో ఇదిమంచిమాటా ఇదెమంచిమాటా అంఘూను వల్లకాటిశ్రమ యిప్పుడే కొంచెము కునుకట్టింది మావారులేలే లేవరాదా అంఘూసేవున్నారు. గడపమీదముగ్గైనా వేసుకోలేను కలాపిచల్లుకోలేదు ఆవుపేడదెచ్చుకోవలె పోవలె ఈవేళ శుక్రవారంకూడాను మావాడు నన్నుసోమిదేవమ్మనంఘూ వక పేరుకూడా దెచ్చిపెట్టాడు దిక్కుమాలిశ్రిమ యిప్టికూడా యిప్పుడేవచ్చినది పసుపుకూడాగాబోలు యేమీతోచకుండా నేనుకొట్టుకుంఘూవున్నాను తెల్లవారిలేవగానె యేదోవసుటిగదా ఎందరికిముష్టి కంటికిపెట్టాలె గడ్డికిపెట్టాలె రోగికిపెట్టాలె బీదకుబెట్టాలె సావసపెట్టాలె చచ్చేయోగంవచ్చింది నూతికిబోవాలె మడిబట్టలువుతుక్కోవలె ఆఁవేసుకోవాలె పువ్వులుఁదేవాలె పూజకు పాత్రలుతోముకోవలె వచ్చేవారూ పొయ్యేవారూ, అబ్బా నాశల్యాలు రాలుతూవున్నాయి దిక్కుమాలినముష్టి దిసమాలినముష్టి మళ్లీరా యిష్టుడువల్లకాదు.

పాట

బుద్ధ— ప్రితమేలానమ్మా మాయమ్మా ప్రియమునకేసుమ్మా
కతలుగావివిసతమమీాకును ప్రితమదొక్కటిజెప్పవాఁడను
సతతమునుదయగలిగి జంతుప్రితతి కుపకారంబుసేయుడు॥

ధూర్తస్త్రీ—(మిక్కిలికోపముతో) ఎంతచెప్పినా వినిపించుకోవేమయ్యా! మానోములజోలెందుకు మావ్రితాలజోలెందుకు మానుగ్గులజోలెందుకు ఏమిషియిది అంఛాను నాకువేదాంతాలు చెప్పమని నిన్ను అడిగినాసా యేమిషీ అంఛాను సరేలే (బారసాచి) మావారికంటె మాయెరుగఁడువా యేమిషి పొండరీకంకూడా చెయ్యమోతూవున్నారుగదా వూళ్లో అమ్మవారిజాతరకూడాను అమ్మవారికి వారబొయ్యంది ముష్టిపెట్టేదిలేదు యెందుకూఅంఛా పోలే యేమిషి సుక్కురాఁవుప్రొద్దూ యెందుకు వాగిస్తావు కాస్సేపువుండిరా పెడ్తాను.

బుద్ధ—అమ్మగారూ నాకుభిక్షము పెట్టవలసినదనికాదు నేనుమొఱపెట్టుకునేది ధర్మములు పలుకుచున్నానుతల్లీ కొంచెముచెవియొగ్గివినుమూ.

ధూర్తస్త్రీ—మాధర్మాలు చెప్పేవాఁడవు బయిలుదేరావు ఏదీచెప్పూచూతాము.

పాట

బుద్ధ— తల్లీశాంతిల్లు అదినీకుజెల్లు ధరణినీయిల్లా
చల్లగావర్ధిల్లుకోపమువల్ల ఫలమింతయును గానము
కల్లగాదిదినమ్మునిజమని యెల్లయెడలనుకాలిమ ల్లు॥ తల్లీ॥

దయయేవ్రితము దయయేధర్మము దయయేజపము దయయేయజ్ఞము దయయేపుణ్యము దయనుమించినది మఱియేదియునులేదు శరీరమును గృశింపఁజేసి వ్రితోపవాసదీక్షవహించి కడపటమోక్షము సంపాదింతుననుట సర్వాబద్ధము ఈతనువుపోయినవెనుక పరలోకంబున మరలి దుఃఖభాజనంబగు శరీరంబునే గ్రహించి తుచ్ఛభోగంబులగొన్నిటి ననుభవించి పునర్జన్మంబుగాంచుటకుగాని మఱియేమియుఫలములేదు తల్లీ పునరావృత్తిరహితమైన కైవల్యము నిర్వాణంబనంబడునదిగదా ఆనందము కావున సర్వభూతములయందు సమదర్శనముగల్గి దయగల్గి యింద్రియములనిచ్చవచ్చినట్లు పోనీయక దేహమును నిష్కారణము ఆయాసపెట్టక తుచ్ఛమైన విషయభోగముల కాశపడక హింసచేయక బ్రితుకుటయే మోక్షసాధనము. మాయమ్మా కోపగింపకుము.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమి షేఅది వూవిసిరికొడతావేమిషీ మంచిపల్కులు చెపు తూవుంఛే వినలేవాయేమిషి నేనేగాగాపడి మేకలను యేలాగైతేనేమి కుయి క్కుమన్పించి సోమిదేవమ్మను అయినాననా యేమిషి ఊపిట్టిపీగుఛావు ఓశేవు వింటావే యిదిగోచూశావు (మెల్లగా) రాజుకొడుకల్లేవున్నాడే అంచక్కాను ఆమాటలుమూడు అమృతగుటకలేమే విందాము వూరుకోవే.

ధూర్తస్త్రీ—నీకేమి తెలియదులే మావారుయెన్ని కట్టలుతిరగవేసారనుకున్నావేమిషి ఆయనకుతెలిసిన వేదాంతాలకంటె యీయన యెక్కువచెపుతాడుషే పోని యిగ్గాని శుక్కురారవేమిషి వ్రితమేమిషి ఉపవాసమేమిషి యజ్ఞమేమిషి అంఛాడేమే మరి.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—వోషేవు తొందరపడకే విఁఛూవుందాంగా చూశావుషే ఏమిమ ధురధ్వని యెంతఅందంగావుంచున్న యేవ్యాచూడు ఆజానుబాహుడు ఇన్ని శు భలక్షణములుగల యీమహానుభావుడు యీప్లాదిరుగుచున్నాడేమోషుమా.

బుద్ధు—అమ్మా నేనీప్రాంతమున దిరుగుచుండుట కుద్దేశించినజోగిని నాకభిక్షకావల యుననిరాలేదు తోచినమంచిమాటలు నాలుగు చెప్పచుండును అనుదినము ఈవాడలందు సంచరింపగలను శేపునురలవచ్చెద సెలవు.

పుణ్యస్త్రీ—స్వామీ మీరుస్వాములవారువలెనున్నారు ఈరోజున మాయింటికి భిక్షకు దయచేస్తారా.

ధూర్తస్త్రీ—ఓషా ముందుగా నేనుగాదుషేచూసింది మాయింటికేవస్తారు.

బుద్ధు—అమ్మలారా! తగువేల యెప్పుడువచ్చినను వచ్చెద మాంసాహార సురాపా నాదులు వర్జించియున్న యందరిగృహములకుంబోయెద అయినను నాయిచ్ఛ వచ్చినప్పుడు మీకాయాసము ఎప్పుడైనను కలుగునేమోకాని ప్రికృతమున కంతశ్రియయిచ్చునదిలేదు తల్లీ పోయెద.

(అందరు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—శృంగారవనము.

మనుష్యవేషములతో.

(మన్మధుఁడు, వసంతుఁడు ప్రవేశము)

మన్మ—వసంతా! యేమి యీశృంగారవనము నేనీలోకమునందుగల స్త్రీ పురుషుల

నందరిని వశీకృతులంజేసికొంటిని నాఇక్షుకోదండంబునుండి వెడలు పుష్పబాణం
బులు దగిలినవాఁడు కామినీగృహకుంభదాసుండుగాని వాడెవ్వఁడైన గలఁడా
శంభుఁడు, స్వయంభుఁడు ఆదివిష్ణువుసైతము గౌరీ సరస్వతీ లక్ష్మీకాంతల
కౌఁగిళ్లంజిక్కి క్షణమెడబాయలేక చిక్కుకొని నిరంతరము వారింగొల్చుచు
న్నది నీవెఱింగినదేకదా భూలోకంబునం గపిలవస్తుపురంబునంబుట్టి శౌద్ధోదని
యొక్కఁడు నిష్కామవ్రతంబుపట్టి యశోధరయను గర్భిణియగు తనభార్యను
విడిచి అహింస దయ లోకంబున వెలయింపంజేసెదనని పట్టుపట్టియున్నాఁడు
వీని నేవిధంబుననైన జయించి రౌద్రుదునిమిషములలో కాముకుంజేయగలవాఁడ
ను నీవుసహాయుండవుగానుండుము.

వసం—చిత్తము.

పాట. ఖమాచ్,

హాయ్ హాయ్ హాయ్ హాయ్
అఖిలభూజనానందకరము వసంతమూ
శుకపికశిఖండిశోభితమూ వసంతమూ
మకరాంకశిలీముఖభూతమూ వసంతమూ
ప్రకటశిరీషకుసుమవాసితము
భళీ భళీ భళి భళిరే యీావసంతమూ॥

బుద్ధు—(వచ్చి) ఓహో యీావనము వామనము నాకర్షించుటలేదు. ఇందుఁగల వింత
లేమున్నవి ఇవికామవికారహేతువులు కాని యివినన్నేమిచేయఁగలవు యీా
మామిడిక్రిందగూర్చుండి కొంతసేపు ధ్యానంబుజేసికొనియెదగాక (చెట్టుక్రిం
ద పద్మాసనస్థుఁడై ధ్యానముద్రలోనుండును)

మన్మథు—(మెల్లగా చెట్లచాటునవచ్చి బుద్ధుంజూచి) వసంతా నీవీవనంబున నచ్చు
చ్చుటక్ శుకపికమయూరభసరాదులం బ్రేరేచి యొక్కముద్దులాడి నీమా
యాప్రభావంబున సృజించిపంపుము. ఈశౌద్ధాదని బింకంబు నేనుమట్టుపర
చెద.

వసంతు—చిత్తము ప్రభూ. (అని నిష్క్రమణము)

సుందరి—(వచ్చి బుద్ధునిసమీపించి) ఆహా యేమి యీాసుకుమారశరీరుఁడు. ఇప్పుడు
పరమధ్యాననిష్ఠుడైయున్నాడు వీనిధ్యానము నేరీతిగామాల్తు కానీ మన్మథ
మహారాజాకలఁడుగదా నేను వసంతునివలన సృజింపఁబడిన వాసంతినైయుండి

కంతు మహారాజు సేవజేయుటయు అతని ముదలనిర్వహించుటయు విధికదా వీని నావలను(జిక్కించుకొనలేకపోదునా.

మన్మథు—వాసంతీ! నీకుభయమేల నేను మెల్లగా వీనిపై బాణప్రయోగంబుసేయుచుండెద నీవు ముందుగా అంగసంయోగాదుల కారంభింపక మధురగానాదులచే యోగనిద్రనుండి లేపుము ఎట్లంకెకురాడుచూచెదము.

వాసంతి—చిత్తము మన్మథమహారాజా!

పాట. పీలు.

రారాయిటురారా రాజాకుమారా
సౌరైననీమోము చందమామరా॥ రా॥
ఇక్కడనొక్కముద్దిచ్చిలేవరా
చక్కనినీమోవి చక్కెరతీవి॥ రా॥
ఇతరులనేనొల్ల నిటుజూడవేరా
ప్రేమిదినిన్నే నే వలచితిగదరా॥ రా॥

బుద్ధు—ఎవ్వరది ఏమియల్లరి కొంచెముదూరముగాపోయి నేడ్పైన నీవేడుకలుచూచుకొనుము ఇచ్చట ప్రయోజనములేదు అమ్మా మాతల్లీ నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను.

వాసంతి—హరిహరిహరీ ఎంతనిర్దయుఁడవు జీవహింసాపరుఁడవుగా గన్పట్టుచున్నావే నీదిహృదయముకాదా నల్లశిలా నీకైవలచి నీమనోహరాకారమువలన నాకర్షింపఁబడి నీయొద్దఁజేరి ఇతరులజేరను నిన్నే కలసెదనని ప్రేమవలంబించివచ్చితినే అట్టి నను తల్లీ అమ్మాయని నిరాకరించిన నీయట్టికటికి యెందైనఁగలఁడా నీవు నన్నిప్పుడే పరిగ్రహింపవేని యీరేల పూలచెట్లక్రిందఁబడియున్న చితుకులంచేర్చికొని నీయెదుటనే మరణమునొందెద ఈహింసవలన నీవుకృతార్థుండవగుదువుగాత.

మన్మథు—(తనలో) ఈజగన్మోహినియగు వాసంతి యెదుటనిలచియుండగా నాకోదండంబునుండి పుష్పబాణపరంపరలు గురియుచుండగా వసంతుఁడుపన్నిన ప్రద్యుమ్న వ్యూహంబున శుకపికశాలికామయూరబంభరాది సేనాసమూహంబునట్టనడుమంజిక్కువడియు మలయమారుతగంధగజంబుపై దుముకుచుండ చలింపకయున్న వీనిమనస్సు నేవిధంబున జయింపంగలను కానీ యెట్లుండునో చూచెదను.

పాట. హిందూస్థానీకాఫీ.

వాసంతి— వన్నె కాఁడా నిన్నే కోరితి నాకన్నులాన కౌఁగలీరా॥ వన్నె॥
చిన్నదానా సన్యమెఱుఁగరా నాచిత్తము నీవిత్తమేరా॥ వన్నె॥
దేహమెల్లపులకరించెరా ఓమోహనాంగా ముద్దివ్వరా॥ వన్నె॥

అని దగ్గిరకుజని ముట్టుకొని ముద్దుబెట్టుకోబోవుచుండగా.

బుద్ధు—(దండముమ అడ్డముగాబట్టి)

క॥ పొలతీయేటికితొందర
కలరెందఱుకోరితేని కాంతులుజగతిన్
వలదువలదు వలపుగొనని
యతినివలవంత పెట్టనగు నేనీకున్॥

అదియుంగాక నేను నిష్కామఁడనై యోగనియతినున్న వాఁడను నిమిషమాత్రసుఖంబునకై నానిర్వాణానుభూతిని నీరుజేసుకొనుట యోగ్యమా నీవు నావలన సంగస్పర్శసుఖంబుమాత్రమే కాక యేమిభోగంబులనుభవించెదవు ఛీ! ఈమలమూత్రాదికోశదుర్వాసితంబగు దేహస్పర్శంబునంగలుగు సుఖమెంత అది యేమిసుఖము మాయమ్మ నీబిడ్డనింగరుణింపుము.

మన్మథు—(తనలో) వీఁడేమి మిక్కిలి కంటివానికంటెంగూడ మిక్కిలి పట్టుదలవహించినాడే కానీ.

వాసంతి—నీవు సరసుఁడవనుకొంటిని గొల్లన గొట్టుకొనఁగా గోవులంజంపుదుర్జాతికంటెను పాపాత్ముండవు నీవేగతియని నీభోగంబుకోరివచ్చిన నన్ను నిరాకరించి తల్లియని ప్రశంసించితివి నీమీాద నిడినచిత్తమును ఈశరీరముతో నన్యులకమ్మజాలను కావున ఇదే చిచ్చుచేర్చుకొని నీయెదుటనే మృతినొందెదఁజూడుము (అని చితుకులేరి నిప్పంటించి మంటయగుచుండగా)

బుద్ధు—(లేచి చేతులుజోడించి)

ఉ॥ ఏదృఢశక్తియీజగము లెల్లను జూపునుదారవృద్ధిమ
ర్యాదలబెంచుజక్కఁడచునంతయు దానయినిండియుండునే
భేదముదానెఱుంగక యభేదములంబొడకట్టమించునా
కావృఢశక్తితోడయిసుధాధర యాపదదీర్చుగావుతన్॥

కిరాతుఁడు—(వచ్చి) తత్తణమ్మచిచ్చుమీాద నీళ్లుపోసి వాసంతికనెత్తుకుపోవును.

మన్మధు—(తనలో) ఏమిచిత్రము వసంతమన్మధులశక్తికి మించినశక్తి కలదే ఓరీ!

దుష్టబుద్ధా నీపనిచూచుకొనుము.

(అని నిష్క్రమణము)

(రాళ్లవానపటియును మహావాయువుఫీచును చెట్లుపడినట్లుకనపడును)

బుద్ధ—ఓహో యేమి యీవాన యేమి యీగాలి యేమి యీరాళ్లు కానీ యీపొదచాటునకూర్చుండెదను నాయుద్దిష్టకార్యంబు నెరవేర్చుకొనకమున్నె యంతంబునొందెదగాబోలును ఏది యెట్లుజరిగిన నేమిసేయంగలవాఁడను చూచుచుండుటయే నాపని (ధ్యానము) వానవెలియుచున్నది. వేచి నేటికి యేడు అహోరాత్రములు నిద్రాహారములులేక రాళ్లుపడి శరీరంబంతయు గాయములయ్యె బ్రతికియుంటిగదా యీరాలిన ఫలంబులు భక్షించి యీనీళ్లు పానముచేసితినా కొంచెము శక్తివచ్చును.

(అని నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—పురమార్గము.

(గొల్లవాఁడు, మేక, బుద్ధుడు ప్రవేశము)

బుద్ధ—(మేకను దయతోపట్టుకొని దువ్వుచుగూర్చుండును).

గొల్ల—తాసెతాసె నీదొమ్మదగలా అట్టామోతాయే యేనీగొంతుగ్గాయ నిన్నతోడెత్తెయ్యా ఇట్ట యిట్ట యిట్ట యిట్ట టుర్రు టుర్రు టుర్రు ఏఁ ఏఁ అదిగో అదిగో మల్లుమంటే మల్లవు యాచి యాచి తిరుగోసి బామ్మర్లు మట్టుకొని మూక్కునోరూమూత్తారే యేచ్చేటప్పు తెలుత్తుంది వోరయ్యో వోరయ్యో అడ్డం రామోకయ్యో మేక మేక మేక పోనియ్యయ్యో తోలుకువోతావాయేంటి (అని గద్దించును).

బుద్ధ—నెరికీగొల్లా తొందరపడ్డావేమి మేక కాలుకుంటుచున్నది నడవలేకయున్నది నీవెక్కడికి దోలుకొని పోతావో అక్కడికి నేనుయెత్తుకొని వస్తానులే.

గొల్ల—యేంతయ్యో నీఖెందుకంతేను యినవేమియ్యా అధిగో ఆభాంఢేటి అగంఢేంటి ఆకాయగడ్డలేంటి అఁ అంటాగందా అఁ ఆవహాఖదేంఠి సద్ధిగంజికా యేంబో అన్నిశరేకాని అంతాయిసిద్ధిరం యేంతయ్యా నీఖెంధుసుమోవయ్యా వొంగా

లెవ్వుంఢా వేంఠయ్యా యియ్యాల యీ మేఖను కుయిక్కమన్నించా లెసనా యేఁటి పో పోవయ్యా.

బుద్ధ—తమ్ముడా! నేనటువంటివాఁడను కాను.

గొల్ల—అదిగో తమ్ముడా అంఠావుంఢావు ఆఁ ఆఁ అదేఁటయ్యా నీవ్వోడవు నేనోణ్ణి నా పెళ్లాముకూడా వత్తాందిగందా మరదలా యితారా అంతావు చఠే భాగావుండదిలే.

బుద్ధ—వోసి తమ్ముడా నీభార్య నాకుతోడబుట్టువు గాని మరియొకటికాదు సంశయింపకుము యీ మేకను యెక్కడికి దోలుకొని పోయెదవు.

గొల్ల—(నవ్వి) ఏంఠిబాబూ యిదీ నేంతమ్ముణ్ణంఠి నా పెళ్లాముతోడబుట్టినదేఁటి యేపిచ్చెత్తిందాయేంఠి విడువు విడువయ్యా విడువుమంఠేను.

బుద్ధ—నేను ప్రపంచములోనుండు స్త్రీలను పురుషులను సహోదరులుగాను భావించి ప్రవర్తించుజోగివాడను అందరు సమానమే మాఆచారమిదే కోపముచేయకుము ఈమేకను ఎక్కడికి దోలుకపోయెదవో చెప్పుము.

గొల్ల—అట్టచెప్పుబాబూ మరిగత్తేఁ మారాజుగారు యాగం శాత్తావుండారు యియ్యాల పచ్చువు పడ్తానంటూరంట ఆడేంఢా నాకుతెలియదు ఘూని ముక్కు చెవులు నోరు అన్నీ మూసి చంపుతారు అగ్గిలో బామ్మర్లు గొట్టులుగొణిగినట్టు గొణుక్కుంటూ యేలుస్తారు తర్వాత తలాకాత్తంతా తింటారు.

బుద్ధ—ఎంతపాపము! ఎంతపాపము! పోదాముపద రాజుగారికి కోపమువచ్చునేమో నేనీమేకను యెత్తుకొనెదలే!

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—రాజగృహము.

బింబిసారమహారాజు హోమకుండము.

(ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు కుండమునద్ద దూరముగా నొక గొల్లవాఁడు గిఉమక్రింద కర్రతో మేకను యెత్తుకొని బుద్ధుడు ప్రవేశము)

గొల్ల—ఏఁటిభాభూ బామ్మనయ్యవేసంవుండారు వకెక్కంటికైనా తెల్లగావుండకూడదంటాకు అట్టే వ్వారికే ఖ్యెక్కడమడితే అక్కడవుండయ్యా రేుంఠి యిందు

కోసమే ఒకనల్లమేకను నల్లమోతుకు సంపాదించానుబాభూ వకనల్లపిల్ల నెట్టింది దాన్ని దీస్కొచ్చాను దీనికి యిచ్చేదేంటో యిట్లామడెయిస్తే మోతానుబాభూ.

బ్రాహ్మ—(దగ్గిరకువచ్చి) ఏమిటిరా వరహా మామూలుయిప్పిస్తాలే రేపు పోరాదా యేమి ఇప్పుడేమితొందర.

గొల్ల—బాబో యేంతయ్యా జోగయ్యచేత్తుల్లుకూగారు రాలేదుటయ్యా బాబూ.

బ్రాహ్మ—వచ్చినారు యెవ్వరైతేనేమిరా (మెల్లగా) సఘంమాది, సఘంమీదికాదు.

గొల్ల—అవునుమాని భాభూ మామూలుమాడగాదంటయ్యా వరహా అంతావేమి నాకొద్దుభాభూ మీగొల్లరిమీద మద్తుంది వరావద్దు మాడాయిప్పించండి.

బ్రాహ్మ—ఓరివెర్రివాడ నీకుతెలియదు (మెల్లగా) నీకు మాడేయిప్పిస్తాపో మేకను దించుము.

గొల్ల—జోగులయ్యగారు దింఘండిభాభూ.

బుద్ధ—(బింబిసారమహారాజుకై చెయిసాచి) మహారాజా! యీమేకనెందుకు తెప్పించితిరి.

బ్రాహ్మ—యజ్ఞార్థము.

బుద్ధ—దీనినేమిచేసెదరు.

బ్రాహ్మ—వేదోక్తమంత్రములతో హననముచేసి వేల్చెదరు.

బుద్ధ—గీ॥ అయ్యయౌరా అన్నలారవిటాయాత్మయందు
కరుణయుమనస్తువున్న దో కలిగనేని
స్వప్రయోజనపరులై స్వర్గమును
పొనమ్మగలమేక లజ్జుచ పడుగనె॥

పాట. ఫారసీమోస్తరు.

పాపముపాపమువో ఉపసుహింసా
ఎంతకుదోసమే మీతమాసా యిదీయేల యేల॥
అయ్యవైన్యమునకేమి ఆపదుజేసె
చాలాగ మూలాగ జాలిమాలి తూర్చి
ప్రక్రి కూలగా పేరీపడా ఈలానెం
పా వంపా మేలగునా యిదేల॥ .. పాప॥

మఱియొకపాట. జంఝూటి.

చంపుట సులభము సాకుట దుర్లభము
తెంపున చర్మము చింపి నాడులను
తెంపివహ్నిలో దింపి చిటికలో॥ చంపు॥

మహారాజా! మనుష్యులకును ఇతరజంతువులకును సుఖదుఃఖానుభవంబులయం దు భేదంబుకానరాదుగదా. ఈమేక తల్లిగర్భంబునంబుట్టి తల్లిపాలు గుడిచి గునిసి గునిసి యాడుచు పెరిగి పెద్దదై దుష్టమృగబాధలనుండి రక్షకులు తొలగించి కాపాడగా పెరిగి పెద్దదై వేడుకతో పచ్చికమేసి జీవించుచున్నది. ఇట్టి సాధుమృగమును తుచ్ఛభోగంబులకాసపడి నవరంధ్రంబులు మూసిచంపి యగ్నిలో వేల్చుట ధర్మమా! అయ్యో బ్రతుకవలయునను ఆస దానికిమాత్ర ములేదా! ఆసమయంబునసది యెంతగిలగిలకొట్టుకొనునో ఎంతదీనధ్వనితో నేడ్చునో బ్రాహ్మణోత్తములారా! మీ రెరుంగనిదేమున్న యది హింసకంటెను దోషముకలదా! దయకంటెను పుణ్యముకలదా మనుష్యునకుంగల విశేషమిదియేకదా.

ఉ॥ మేకనుజంపి రంభనురమించి పదంపడిక్షీణపుణ్యుడై
నాకమునుండిక్రిందఁబడి నక్కయొకక్కయొయ్యై జనింపఁగా
శాకలపాకలంభవ పరంపరకంతము లేకశోకమే
చేకుఱు వేఱపుణ్యమునుఁజేసిన ముక్తిఘటింపకుండునే॥

బింబిసా—యతివర్యా! నీసిద్ధాంతము క్రొత్తదిగానున్నయది సత్కర్మంబులు పుణ్యంబునకు హేతువులని పూర్వమీమాంసకులు కంఠాప్తిగావచించుచుండగా వేదంబులు కర్మాచరణంబును గూర్చియేపుట్టియుండగా ఉత్తరమీమాంసయు నిషేధించకుండుటయేకాక ముక్తికిపరంపరాసాధనముగా నంగీకరించియుండగా యోగంబు చిత్తశుద్ధికొఱకుంగొంతవరకు కర్మంబులు యోగ్యంబులేయని చెప్పుచుండగా న్యాయవైశేషికంబులు కర్మంబులను నిందించకయుండఁగా కేవలసాంఖ్యంబు నాశ్రయించి మీరిట్లుపలుకుచున్నట్లు తోచుచున్నయది పిత్రాచారము సత్కర్మానుష్ఠాన విషయమున నవశ్యానుష్ఠేయమని ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుటంబట్టి మాపెద్దలమార్గము నవలంబించి యాగముచేయుచున్నారను ధర్మమని నాయభిప్రాయము.

బుద్ధు—దయారాహిత్యమును హింసాకృత్యమును మంచివియని నూరశాస్త్రములు చెప్పినను హృదయమంగీకరించునా? నీహృదయమును పరిశుద్ధిచేసుకొని ముందు దానినడిగి అదియేమిచెప్పునో విని యట్లుగాజరిగించుటకంటె ధర్మముచేత యొకచోటనున్నదని శాస్త్రములను వెదకివెదకి యాచరించవలసిన పనియేమి. అదిగాక సమస్తశాస్త్రములు దర్శనములు వేదములు సర్వమును ముఖ్యమైన ధర్మములు సత్యజ్ఞానదయాశౌచంబులుగా వర్ణించుచుండగా దయలేని ధర్మ మెక్కడిది శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన గీతోపనిషత్తులో "త్రైగుణ్యవిషయావేదా నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున" అనిచెప్పలేదా. భక్తియోగములో "సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్రసమబుద్ధయః। తేప్రాప్నువంతిమామేవ। సర్వభూత హితేరతాః" ఈధర్మము మీరంగీకరించదగినదా కాదా హింసకూడునని యొకరుచెప్పిరి హింసకూడదని యొకరుచెప్పిరి యీరెండును విని మీహృద యము మీకేమిచెప్పుచున్నది వాదములెట్లుగానున్నవి సిద్ధాంతము హృదయము ను న్యాయకర్తకదా తీర్పును హృదయమను న్యాయకర్తతీర్పునట్లు సిద్ధాంత మును గ్రహించనియెడల హింసచేయుటయు చేయకపోవుటయుగూడ నొకని యందెట్లు ప్రవర్తించును గావున మీహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును నాహృ దయము చెప్పుసిద్ధాంతమును వేరైయుండవు హింస సర్వదా నిషేధమేయను సిద్ధాంతము నవలంబించుమురాజా!

పాట. మోహన.

పునర్భవంబులేక యుండమూలమైనదే
దయా దయా దయా దయా దయా॥
పరోపకారబుద్ధికిన్ సదాయుపాయమే దయా దయా దయా॥
జగంబునందుప్రాణికోటి సౌఖ్యమైనదే దయా దయా దయా॥
సదాసుధీజనాళికెల్ల శాంతిహేతువే దయా దయా దయా॥

పాట. హిందూస్థానీభైరవి.

హింసా చెడు హింసా
హింసమానియున్నవాడె హంసా పరమహంసా॥
మాంసరుచికైనపటు రిరంసపడియుచెడునట్టి
హింసచేయు నేటికి ఛీ హింసా పాడుహింసా॥

ఆరోగ్య యీమేకనుజంపి యీవేడుక కనులంజూచెదవా రాజా! స్వర్గలోక మునందు రంభకౌగిటిలోనుండి రంభను కుంభదాసునిఁజేయగలుగుటకా అరోగ్య ద:ఖము (లేచి) మీపాదములకు నమస్కరించెద నామనవినివిని యీమేకను స్వేచ్ఛగావుండునట్లు విడిపింపుము.

గొల్ల—బాగుండది నాకూడుమూడకుండ్రావాయేంది బాభా మాకునాట్లోమనిస్ని స్తావా భాభూ బాగుంఢదిలే యెక్కడధాపరించావు తెలెగయ్యా లెమ్మంటేను.

బుద్ధు—ఓరీ యిదిగో రామాడా (యిచ్చి)

గొల్ల—(పుచ్చుకొని) మనవియ్యుండిభాభూ శెలవుచేసుకుంటా.

బింబిసా—(కొంతసేపు చింతించి) యీమేకను విడిచివేసితిని తోలుకొనిపొమ్ము.

(మేకతో నిష్క్రమణము)

(తెరలో)

జయజయజయ మహారాజ

జయ కారుణ్యనిధీ ధర్మరాజ॥

బింబిసా—కారుణ్యనిధీ యతిశేఖరా సర్వజ్ఞమూర్తీ దయాధర్మస్వరూపా నీకుసహస్రవందనంబులాచరించెద ఇంతటినుండి మీరుచెప్పినచొప్పున నటించెద నాకుం బదియారువత్సరంబుల యీడుగల పద్మయను నొకచిన్నదియున్నది దానిం బరిగ్రహించి యీరాజ్యంబును బూర్ణంబుగానేలుము నేను నీవేషమును ధరించెదస్వామీ!

బుద్ధు—అట్లుకాదుమహారాజా నేనిదివరకు వివాహితుండనయ్యు సంసారత్యాగంబు చేసి యీవృత్తి నవలంబించినాడంగావున పునస్సంసారగ్రహణంబు నిద్యంబు నేను నీరాజ్యంబున నన్యభూముల సంచరించుచుండు మాత్రిమాజ్ఞయిమ్ము నే బోయెద యథాక్రమరాజ్యంబుసేయుచు దయాసత్యశౌచంబులు విడనాడక హింసయనునది నీరాజ్యంబున లేకయుండునట్లు కట్టుసేయుము.

బింబిసా—అప్పుడప్పుడు దర్శనంబిచ్చుచుండుడు మీరుకోరినట్లనే యీరాజ్యంబున నెప్పుటనేని దేవతావారి యాజ్ఞచెల్లసలిపినదిగా కట్టుచేసెదను స్వామీ.

బుద్ధు—నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

(అని నిష్క్రమణము)

బింబిసా—ఓంటిగా బ్రాహ్మణోత్తములారా! యింతటినుండి మన రాజ్యమంతయు హింసారహితమై యుండవలయు దేవర సెలవిచ్చినవిధంబున బౌద్ధమతవ్యా

ప్తి సేయింపవలయు.

బ్రాహ్మ—అట్లుగానే జరుగును. (అని అందరు నిష్క్రమణము)

సప్తమాంకము.

ప్రథమరంగము—పద్మాపురము రామగిరిక్షేత్రము

మిశ్రవిష్కంభము.

(బుద్ధశిష్యులు, దయానందుడు ప్రవేశము)

దయా—ఓహో మహానుభావులై భగవంతులని పేరువడసిన శ్రీసర్వజ్ఞ బుద్ధదేవుల వారు దక్షిణాపథంబున దమ మతమును వ్యాపింపఁజేయుటకుఁబోవుచు దమ శిష్యులమైన మాలోఁగొందఱినిఁ బశ్చిమంబునకునుఁ గొందఱినిఁబూర్వదిగ్భాగంబునకునుఁబంపి నన్నును యోగానందుని నుత్తరాపథమునకుఁబంపిరి యోగానందుఁడు కాశిలోనన్ను విడిచి కాశ్మీరంబునకుంబోయెను నేనీరామగిరికి వచ్చితిని ఇచ్చట యీకార్తికమాసములో నీపద్మాపురంబున నన్నుగలిసెదనని చెప్పియుండియు నింకనురాలేదే.

(సత్యానందుడువచ్చును)

దయా—ఓహో సత్యానందులవారా నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

సత్యా—ఓహో దయానందులవారు ఇచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—అయ్యా! మీరుదయచేసిన యెల్లరాజ్యములందును జయసిద్ధియేకదా.

సత్యా—సుగతకటాక్షమువలన సర్వసిద్ధి.

దయా—మీరేయే దేశములనుజూచితిరో సెలవిచ్చెదరా.

సత్యా—చాలదేశములఁజూచితి మీతోఁజెప్పఁదగిన యొకశుభవర్తమానముగలదు వింటిరా.

దయా—సెలవిండు, ఏమిటి.

సత్యా—క॥ దేవియశోధర మనజిన
దేవుఁ విడనాడి దుఃఖతీవ్రతయుడుగం
దావెడలె దండ్రియింటికిఁ
భోనేగమె సౌగతుండుపుల్లైనటమహిన్॥

దయా—ఆహా! యెట్టిసుభవర్తమానము వింటిమి.

సత్యా—అయ్యా! ఆచిన్నవాని చక్కఁదనము చెప్పనలవికాదని నేవింటిని.

దయా—ఎన్నాళ్లైనదో అయ్యా.

సత్యా—మన కేశవ బింబిసార రాజగృహమునకు రాకముందేను.

దయా—అటులైన సుగతులవారు కపిలవస్తుపురమువిడిచిన రెండు మూఁడు మాసములకే అయియుండును అదిగో యోగానందులవారుకూడను వచ్చుచున్నారే ఓహో యోగానందులవారు కాబోలును నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

యోగా—దయానంద సత్యానందులవారు ఇరువురు నిచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—మీరువెళ్లిన సర్వస్థలములయందును జయసిద్ధియేకదా.

యోగా—సందేహమేమి జయసిద్ధియేకాని మీకు తెలియఁజేయవలసిన యొకవిశేష మున్నది.

దయా—మీనోటను విననిచ్ఛయించెదము త్వరగా సెలవిండు.

యోగా—చెప్పెదగాని మతబోధార్థము సత్యానందునిం బంపుము పొరిద్దేశ్కఁచు న్నది.

దయా—సత్యానందులవారు ఈదినము మతబోధార్థము దయచేయవలయును.

సత్యా—చిత్తము (వెళ్లును)

యోగా—గీ॥ మనసుగదె దివ్యసామగారు నపుమార్తి
సుప్రసిద్ధమహారాజు నూఁచినాఁడె
స్వామికి నర్పణంబుచేసి మనసారా
లోకమెల్ల మెరుగఁజిక్కె దానెక్కె వెక్కెయేచ్చె॥

దయా—అయ్యా! యెంతకుపక్షించినారు.

యోగా—క॥ భగవత్రియైయశోధర
సన్నైక్యమొనరించి దుఃఖసాగరమున నీ
దగ లేక యున్న దేవి
తిన నైనన్ సుగతునటుచెదమ్మరిపగ చున్॥

దయా—శ్రీమతి యశోధరాదేవికిఁ గుమారుఁడుగల్గినాఁడటఁగా.

యోగా—అవును నేనుజూచితిని ఇప్పుడా చిన్నవానికారేండ్లున్నవి అహాహా ఆచి న్నవాని చక్కఁదనమెన్నఁదరమా.

దయా—పేరేమో.

యోగా—రాహులుఁడు.

దయా—బహుశః మనదేవర యొక్క రూపరేఖావిలాసములతోనే పుట్టియుండును.

యోగా—సందేహమా విను.

చ॥ హలకులిశాంకుశాదిక సమస్తశుభాంకములం గరాబ్జ సం
కలితములా మొగంబు సరిగా [illegible] మనోహరంబు వి
నలదమలంటితిరెన కనులొ[illegible] [illegible] [illegible]
బలునిరూపమై [illegible] చేతులు జానువులంటు నేమనన్॥

దయా—ఇప్పుడు చిన్నవాఁడును దల్లియు నెక్కడనుండిరో.

యోగా—ఈకార్తికములోనే కపిలవస్తుపురంబునకు అత్తవారింటికి [illegible] యిప్పుడు యశోధరాదేవి పుట్టినింటనే యున్నది. నన్ను [illegible] గాఁ [illegible]ది.

దయా—యేమి పలికి[illegible]నారో చెప్పుము.

యోగా—ఉ॥ నా [illegible] [illegible] [illegible] భూపణమా [illegible]
లోక [illegible] పుయిలో [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]॥

దయా—బుద్ధుని సన్న్యాస [illegible] మీ రాహులునితో చెప్పినారా యేమి?

యోగా—కాదు [illegible] గారితో చెప్పుచుండగా చాటుగానుండి విన్నది కాబోలును.

దయా—ఏమని చెప్పినది.

యోగా—ఉ॥ [illegible] [illegible] [illegible] సహించఁగా
లేక [illegible] వృధా [illegible] చేసి నీ
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] లేవకో॥

అని నా[illegible] [illegible] చెప్పినది.

దయా—వి[illegible] [illegible] లయమునని.

యోగా—[illegible] [illegible] కరిగెను.

దయా—నే[illegible] [illegible] బోయెద.

(ఇద్దరు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—సు[illegible]

(యశో[illegible], [illegible])

యశో—నాయనా యేమియిది [illegible] (దృష్టిదీసి) నాయనా మొదలు [illegible].

పాట. [illegible]—[illegible].

నాయనా [illegible]
నీ[illegible] [illegible]॥
జడ[illegible] [illegible]
[illegible]॥

రాహు—[illegible] అమ్మా! [illegible].

యశో—ఏమిటి నా[illegible] [illegible] [illegible] గుమన్నావుగదా [illegible]. —[illegible]!

కమల—అమ్మ! [illegible] యేవో [illegible] అయ్యగారి అంటు[illegible] [illegible].

యశో—తాతయ్యగారి చిన్న[illegible] [illegible].

రాహు—అమ్మా! [illegible] అమ్మా [illegible] ఏ [illegible] ఎన్ని [illegible] [illegible].

యశో—కమలా!

కమల—(వచ్చి) అమ్మా యేమిపిల్చినావు.

యశో—[illegible] మంచి[illegible] [illegible] నాయన[illegible].

కమల—(రాహులుకిచ్చి [illegible]) [illegible] నా[illegible] [illegible] ఇదిగో [illegible] [illegible].

రాహు—బాగావుందే [illegible].

కమల—[illegible]ది.

రాహు—(సమాలుదు) బాగుంది [illegible] అమ్మా [illegible] నాకల్లు.

యశో—నాయనా నాగా [illegible] దిగాని [illegible] చెప్పవూ.

రాహు—ఏమిలేదు [illegible] యుగ్గా [illegible] గే యేమిటో అప్పచ్చి అని [illegible] నాకు [illegible] వేస్తున్నాను [illegible] న్నా [illegible] అమ్మ [illegible] వాడూ [illegible] వాటికి అదేమిటం తేను మాంసమంతాడే.

యశో—ఏమి నాయనా [illegible] మాంసముతిందు దు మా యింటిలోనికి అది రానీక [illegible] బాబూ.

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible] పిల్లలు [illegible] సీతని చంపితినదానికి [illegible]

యశో—వాటిని [illegible] నా.

రాహు—[illegible] వూ.

యశో— ఉ॥ ఏమిరా [illegible] నా! [illegible] యీ వృషభేంద్రునిబోలి వాని [illegible]

[illegible] చేసిన [illegible] మునినన్ను నన్ను న

[illegible] దాత్మ [illegible] యక్కా

[illegible] గుంటిదవు [illegible]॥

రాహు—[illegible] నాయితం [illegible] చెప్పవూ.

యశో—[illegible] తండ్రీ (దుఃఖము).

[illegible]

రాహు— [illegible] యుంచు [illegible] అమ్మ

[illegible] అమ్మా

[illegible] పోయుండే

[illegible]

[illegible]॥

యశో—గుమ్మపాలెక్కడ యిప్పుడుదొరుకుతవితండ్రీ.

రాహు—ఏమీ.

యశో—తాత్తయ్యగారి ఆవునూడలను విడిచివేస్తిని కుడుచుకొనిపోయెను.

రాహు—మూడలూ వాటి అమ్మలదగ్గరకే వెళ్లి కుడుచుచున్నాయే.

యశో—మనకు పాలేలాగుతండ్రీ.

రాహు—మరెట్లా.

యశో—కొన్ని మనముపితికికొని కొన్ని వానికి వదలిపెట్టవలయును.

రాహు—అట్లాఅయితే సరే నేనూ ఇకనువిడువనూ సగంపాలు దూడలకిమ్మని తాతయ్యగారితో చెప్తాలే.

యశో—నాయనా అచ్చనగూడ్తినాయరా తండ్రిగుణాలే అడుగునదేమున్నది.

రాహు—తండ్రేమిటీ చెప్పవుగా ఊ.

యశో—ఏమిచెప్పుదునాయనా.

పాట. కనాడా.

నడువలేనురా తండ్రీ॥ నుడు॥

నడుగేయిలేచినన్ను విడిచిపారిపోయెరా॥ నుడు॥

నేనెంతనిర్భాగ్యురాలనో నాయనా॥ నుడు॥

దీనురాలనగుచు నేనీనోటితో నుడీను॥ నుడు॥

అమ్మో సౌభాగ్యదశ పూర్వజన్మమందు నేనెంతపాపముచేసుకొంటినో నా ముద్దుబిడ్డ పెదవిగదల్చి నాయనా అనుచుండగా వినుభాగ్యమునాకిప్పటికి లేకపోయెనే అఖండజ్ఞానసంపన్నుఁడై యెక్కడనో బహుశిష్యావృతుండై యున్నట్లు వినవచ్చెడిని యీబిడ్డను ఏడీనాయనాయని యడుగుచున్నాడే దుఃఖాగ్నిలో సమిధలువేసి ప్రజ్వరిల్లజేయుచున్నాడే ఏమిగతి ఎటులైన నాప్రాణవల్లభుని నొకసారి నాకన్నులంజూచినఁ జాలునే నాబిడ్డకితడేమీ తండ్రియని చెప్పియొప్పించి నాప్రాణంబుల విడచెదంగాక (అని) కమలా యిటుదగ్గరగూర్చుండుము.

కమల—ఏమి సెలవు.

యశో—కమలా! ఇదిగో ఎవ్వరికిని తెలియకుండ మన ఉదయన అన్నయ్యనిటుపిల్చేదవా.

కమల—(వెళ్లి ఉదయునితో వచ్చును)

ఉద—అమ్మాయీ! యేలనన్ను బిల్పించితివి.

యశో—అన్నా నాదురవస్థ నీకుం జెప్పవలసినదేమున్నది. రాజకుమారులు గయా సమీపంబున వటవృక్షముక్రిందనున్నారట ఆమహానుభావునితో నేను జెప్పినట్లు కొన్ని సంగతులుచెప్పి మనసు కపిలవస్తుపురంబునకుం దిప్పఁగలవాఁడవు నీవేయని నమ్మిపిల్పించితిని నేనును రేపుబయలుదేరి రాహులునితో గపిలవస్తుపురంబునకుఁ బ్రవేశించెదను. నావచనంబులుగా ఈమాటలను జెప్పుము.

సీ॥ చిక్కారికట్టిన చింతకాయలతల కట్టుతోనెన్నాళ్లు నెట్టికొందు
వ్రితపట్టితాల్చిన ముతకజిల్లెడునార వలువతోనెన్నాళ్లు గలచియుందు
కొలపోసిరెండుపూటలకద్దసేరావు పాలతోనెన్నాళ్లుబ్రతికియుందు
మూలగాబడియుత్త నేలపైకొంగిడి పైవాల్చియెన్నాళ్లుమనిసహింతు

గీ॥ ఇదిపగటివేళ యిదిరేయి యిదియుదయము
ఇదిగదా యస్తమయమనియెఱుఁగకొక్క
సరిగ నేడ్చుచునెన్నాళ్లుచావకుందు
దయగలదయేనియిమ్ము నీదర్శనమ్ము॥

ఇంకను.

సీ॥ ప్రేమతోనాపేరు బెట్టిపల్కించిన చిల్కలన్నియు జెట్లఁజేరెఁజుమ్ము
ఆటకైనాకొంగు నంటిరాఁదోలిన హంసలన్నికొలంకు లందెననుము
కోడిగానపునాదు కొప్పుపైనాడించు నెమలిపిల్లలుదారెనింగికనుము
గికురించిచెవియొద్దఁ గిచకిచలాడించు గొఱవంకలుపొలాల కరిగెననుము

గీ॥ కోరినాచేతఁబాడించు కొన్నవీణ
సాలెపురుగులగూళ్లతో జాలనిండి
మేడగదిలోన మూలవ్రేలాడుననుము
యువతిజీవచ్ఛవంబయి యుండెననుము॥

మఱియు.

సీ॥ చిన్ననాఁడేనీదు చేతిప్రసాదంబు స్వీకరించినదియీశిష్యురాలె
వయసువచ్చినవెనక వదలకనీపాద సేవజేసినదియీశిష్యురాలె
అనుభవంబుననిన్ను నంటుచుదనలోనఁ జేర్చిపట్టినదియీశిష్యురాలె
మున్ముందుగానె నీమూలానవైరాగ్య సిద్ధిగాంచినదియీశిష్యురాలె

గీ॥ చెక్కిలిపదంబు పెట్టవే ఒక్కసారి
యనుపదద్వయమీరెంటికిని నడుమను
కూర్చితివి రెండువర్ణముల్ కోర్కెదీర
నవి యొకడ సారి యోగమాయని యెనను ము॥

పదపడి.

సీ॥ అర్ధరాత్రిని భార్యకావంత జెప్పక తారుచేకాంబోలు దయయనంగ
ఎన్నటికాత్మని న్నెడఁబాయనని చెప్పి జరుగు చేకాంబోలు సత్యమనఁగ
ఆలి చూలాలి చేయటుల్ ద్రోచి మెత్తచా టిడుటకాంబోలు నహింసయనఁగ
తల్లిఁదండ్రి నిసత్రిఁదనయు నాత్మఁదలంప మానుటకాంబోలు జ్ఞానమనఁగ
గీ॥ మూఢులాలను దుఃఖ సముద్రమందు
మునిగియున్నా మనా కొక్క ముక్క తనదు
పుణ్యమయమగు నోటితో బోధఁజేయ
రాదు గాబోలునని చెప్పిరమ్మ హా మ్మ॥

మనసు నిలువక మఱియొకటి చెప్పెద వినుమనుము.

మీరు జన్మించిన యేడుదినములకే మీ తల్లిగారు మాయాదేవి స్వర్గస్థురాలైనది మీవలన గర్భంబు దాల్చిన యేకునెలలకే మీ సాంగత్యంబు కపిలవస్తుపురంబున కు గరవాయె మీకు నాయందు బొదమిన కుమార రాహులున కేడువత్సరంబులు నిండవచ్చుచున్నవి నాగతియెటులుండునో చూచెదము గాకయని నిరీక్షించు చుంటి రాయేమి! అక్రోధనులని బిరుదువహించిన పెద్దలుగదా మీరు. మూఢురాలనగు నామాటలకుం గోపింపరాదనియు మనవిచేయుము. అన్నా నీవు వచ్చు దనుక ప్రాణంబులు నిలచి యుండుసుమా త్వరగా జయసిద్ధింగనుము.

ఉద—చిత్తము అట్లు గానే పోవుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—వటవృక్షము

(బుద్ధుడు, శిష్యగణము ప్రవేశము)

బుద్ధు—అన్నలారా! ఇటువిఁటందు ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణంబులవలన మాన వులకుం దెలియనసాధ్యంబగు జగజ్జన్మాదికారణంబిట్టిదని చెప్పఁబూనువారు

పరమమూఢుఁడు కార్యంబుచే కారణంబుండునని తెలిసికొనుట మాత్రమే మనుష్యునకుం దెలియఁదగిన విషయము అదియొకించిద్జ్ఞత్వము సర్వకారణము దృష్టాంతరహితము గాన నవాఙ్మానసగోచరము అకారణంబగు కారణంబగు కారణము సత్యము ఏకము నిత్యమును జ్ఞానరూపంబునైయుండు దేశకాలనిమిత్తంబులచే ననవచ్ఛిన్నంబు అదియెట్టిదియైననేమి గుణరహితమును నిర్వికారమునునగు జ్ఞానియగు జీవి పరిశుద్ధవర్తనుండై ఫలంబననుభవించుట యనుభవసిద్ధంబు శమదమాదిగుణసంపత్తిగలిగి యహింసయేధర్మంబని యెఱిఁగి సర్వభూతంబులయందును దయఁగల్గి సమదర్శనుండై కామాదిశత్రువర్గంబుచే బీడింపంబడక స్వార్థపరాయణుఁడుగాక పరోపకారపరాయణతగల్గి జీవించుటకూడదనువాఁడు కలఁడా ఎల్లదేశంబులవారు ఎల్లమతంబులవారు పరమార్థకృత్యవిచారణంబున నేకీభవించిన విషయమువినియే తక్కినమార్గములు పరస్పరవిరుద్ధంబులు మలినంబులునైయున్న యవి. ఇట్లు తెలిసికొనుటయే మోక్షము.

(ఉదయనుఁడు ప్రవేశము)

ఉద—(వచ్చి)

పాట

జోగీధర్మరాజా జోహార్ జోహార్ జోహార్ జోహార్॥ జోగీ॥
నరాధిపతనూజా జోహార్॥ జోగీ॥
విరాజన్మహారాజా జోహార్॥ జోగీ॥
అహోనాథతేజా జోహార్॥ జోగీ॥

బుద్ధ—(చూచిచేరునట్లు) ఓహో ఉదయనుఁడు కాఁబోలును నిర్వాణ్ క్షేమమా యేమివర్తమానములు.

ఉద—నన్ను మఱచితిరా.

బుద్ధ—కాదోయి క్షేమవర్తమానములడుగుచున్నాను.

ఉద—నేను నీచెలికాడనే.

బుద్ధ—(తనలో) ఏమియిది నేనొకటియడిగిన తానొకటిచెప్పుచున్నాడేమి (ఉదయనుని చెవులవంకఁజూచి) చెవులలో యేమోపెట్టుకన్నాడేమి తీసివేయుదునా (అని చేతితోదీయును).

ఉద—ఈమధ్య చెవులు జబ్బుచేసినవి వైద్యుఁడు మందిచ్చి చెవులలోనుంచినాఁడు

తీసివేయ్యవద్దు వద్దు.

బుద్ధ—నీవబద్ధములాడుచున్నావు (అని తీసివేసి) ఇప్పుడు చక్కఁగా వినఁగలవు.

ఉద—అయ్యో మీమాటలు చెవినిబడ్డతర్వాత నేనుతిరిగి కపిలవస్తువు ప్రవేశింతునా.

బుద్ధ—అవును గాని నీవుఅడిగినదానికి నేనుచెప్పనట్టి యుత్తరము లెట్లుగావిందువు పోనీ నామాటలువినినట్లయిన జ్ఞానధనము మూటగట్టుకొనియెదవు అక్కర లేదా!

ఉద—కపిలవస్తువునుండి అయిదువందలమంది తమదగ్గరకువచ్చినారు జ్ఞానధనము సంపాదించుకొని యిక్కడనేయుండిపోయినారు గదా నేనును అంతేనా.

బుద్ధ—అయిన నేమియిబ్బంది.

ఉద—అట్లాగేనినియెద గాని తమరు కపిలవస్తువున కొక్కసారి దయచేయవలయునని నాకోరిక అట్లుగానే వచ్చెదనని వాగ్దానముచేసినయెడల మీరెన్ని చెప్పినను వినియెద.

బుద్ధ—అట్లేచేసెదను గాని యేమితొందర.

ఉద—అయ్యా యశోధరాదేవిగారిట్లుగాచెప్పిరి (చిక్కారికట్టిన మొదలు నాల్గ సీసములు తుదివ్యాము చెప్పును).

బుద్ధ—ఉదయనా నేనయిదారుదినములలో వచ్చుచున్నాడనని చెప్పుము.

ఉద—చిత్తము. చిత్తము. త్వరగా పోదునా.

బుద్ధ—మంచిది (శిష్యులతో).

అన్నలారా! నేను కపిలవస్తుపురంబునకుం బోయెద నామతవ్యాప్తియచ్చట నుంగూడ సాధ్యమైనవరకుం జేయవలసియున్నది. మీరును ఇష్టముచొప్పున నావెంటనుండుడు.

శిష్య—చిత్తము గురుస్వామీ.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—శుద్ధోదనమందిరము.

(యశోధర, రాహులకుమారుడు, శుద్ధోదనుడు, గౌతమి ప్రవేశము).

శుద్ధో—ఉదయనుఁడువచ్చి చెప్పినప్రకారము సిద్ధార్థుడు రావలసిన దినములిదేకదా,

రాహు—సిద్ధార్థుఁడెవ్వడే అమ్మా.

యశో—నాయనా నిలువనివ్వవుకదా వచ్చునుగా చూచెదవుగాని తండ్రీ ఏమియేడ్పి స్తావు మీనాయనగారే (కన్నీళ్లుపెట్టుకొను ముందుగాబిడ్డనితో నిలుచుండును).

(తెరలో)

శ్రీమన్మహారాజ రాజకిరీటవిరాజిత పద్మరాగ నీరాజితచరణయుగళ దివ్యజ్ఞానవిభవాభిరామ దయాసత్యశౌచాద్యనంత కల్యాణగుణసమేత అహింసాధర్మసంస్థాపనాచార్య ఆదినారాయణ నవమావతార నిఖిలదేవగంధర్వ యక్షకిన్నరకింపురుష సంస్తూయమాన మనోవాక్కాయశక్తి సంకలితపరమతత్త్వప్రకాశక జగద్దీపక ధర్మజ్ఞ సుగత సుమంతుభద్ర భగవత్ మారజిత్ లోకజిత్ జిన మాయాదేవీతనూజ శౌద్ధోదని గౌతమి అర్కబంధు ముఖబిరుదాంకితుండగు యతిశిఖామణి బుద్ధదేవ సిద్ధార్థ స్వాములవారు వచ్చుచున్నారు.

యశో—(రాహులుం బ్రక్కనుంచుకొని సిగ్గుతో భయముతో కంపముతో దుఃఖముతో అడుగులు తడబడ ముందుకునడచుచుండగా)

బుద్ధు—(పరిమిత శిష్యులతో వచ్చును).

శ్లో॥ దయాసిద్ధిరేవాస్త్వహింసాస్తులోకే
సదాస్తి స్వశాంతిస్సునీతిస్సదాపి
స్వరాదిప్రసక్తిః పునర్జన్మహేతు
ర్భజధ్వంనిరాకారనిర్వాణమేకమ్॥

యశో—(ఏడ్చుచు బిడ్డను పాదములమీదవైచి బుద్ధునింగౌఁగలించుకొనియుండును).

పాట

నాథా నాథా నాప్రాణనాథా
నాటికీ నేడాదర్శనము॥ నాథా॥

(తలయెత్తిచూచి)

మేలైనకాశ్మీర శాలుగప్పినమేను
రేలాయోర్చెను యిట్టిత్రోలుగప్పటకు॥ నాథా॥
కలవిప్పినిదురబొమ్మని నాకుసెలవిచ్చి
గడిగుమ్మముమదాట గాల్లెటులాడే॥ నాథా॥

ఎఱుగుదువే కదా యేనూ గర్భిణినని
పురమైన దాటించి పోవైతివి గా॥ నాథా॥
మగబిడ్డ బుట్టిన మాటైన దెలిసితో
తగదాయె నా నీమతం బేమి మతమో॥ నాథా॥

బుద్ధ — ఎందుకు దుఃఖించెదవు కర్మవశంబులై సుఖదుఃఖంబులుండు కామినీ నీవును సౌగతంబు పూని జ్ఞానంబున నిర్వాణంబునందుము శిష్యగణంబులో నిన్నును లెక్కఁగొంటిని కపిలవస్తుపురనందేయుండి స్త్రీజనంబుల కహింసాదులుపదేశించుచుండుము నీకుపదేశంబు జేయుకొరకును పురజనులకు నామతంబు వెల్లడిచేయుటకును రెండు మాసంబులిచ్చట నేయుండెద. లోపలికిఁబొమ్ము.

రాహులుని లేవనెత్తి (ముద్దు బెట్టుకొని)

చ॥ ఎఱుగుదు నీవు నాతనువ వేయని యేడ్చెద వేలయూరకొ
మ్మెఱుగవు లోకయాత్ర త్వదభీప్సిత సిద్ధి ఘటిల్లు రాజవై
ధరఁ బొగడొంది నామతము దప్పక యేలుము కొల్వ గద్దెపై
పరతర సౌఖ్య హేతువగు బాటకు జేరెదు గాక రాహులా॥

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

—(దుఃఖము) నాయనా నీకీనా పెక్కడవచ్చినదోయి అహో దైవమా నాకేమి గతి చెప్పెదవు బిడ్డా నీవే యేడుగడయని నమ్మితిగదా నాకన్నులు చేసుకొనిన పాపము నిన్ను పింహాసనంబునం గూర్చుండగా జూడనైతిగదా.

ద్ధ— క॥ అమ్మా యేటికి దుఃఖము
నమ్మి త్రిజగమెల్ల నేలజాలినవాడున్
బొమ్మయనుకొమ్ము నిర్వా
ణమ్మును జెందంగఁగలఁడె జ్ఞానరహితుడై॥

దయాసత్యశౌచాదివిహీనుండై స్వార్థపరాయణత్వమున సింహాసనస్థుండగుటచే బునర్జన్మపీడితుండుగావుట యెన్నటికిందప్పదు నిరాకార నిరామయంబగు నవ్యయపాదనంబగు మార్గంబిదియని నమ్ముము నీవు దుఃఖింపఁబనిలేదు దయాహింసావర్జనంబులు ఆచరణంబునను బ్రచారణంబునను బరమధర్మంబులని స్త్రీ సముదాయంబుల కుపన్యసించుచు నీగొడలితోడంగూడ జీవితంబుఁగడపుము. అదిగో అయ్యగారువచ్చుచున్నారు.

గౌత — (లోపలికి వెళ్లును)

శుద్ధో—(వచ్చిచూచి తలయూచి కొంచెమాలోచించి దయతోను దుఃఖముతోను కోపముతోను).

ఉ॥ ఔరకుమార చేసినమహావ్రతముల్ జపహోమదానముల్
భూరిధరామరప్రితతి పూజలునాకిటువంటిప్రత్తిని
గూరిచె నేరదండమును గుండికగంతయుబొంత దాల్పగా
గోరికయెట్లుపుట్టె రిపుకోటికిగోరికదీర నేటికిన్॥

బుద్ధు—(తండ్రిపాదములకు నమస్కరించి)

క॥ పరమార్థ మొకటిచెప్పెద
పరలోకము లెల్ల సకలబాధలకొరకే
తిరమైనదిజన్మపరం
పర నుందనిముక్తి లోకపాలకతర్జడీ॥

ఈతుచ్ఛభోగంబులవలన నేమిప్రయోజనము వేయిమాటలేల సప్తద్వీపములం బరిపాలించినను మనుజుని యాశకుమేరయున్నదా ఏల ఈయాశ పరోపకారచింతరోకదా పుణ్యంబు ఇంద్రియనిగ్రహంబును శమదమాదిగుణసంపత్తియు సమదర్శనంబును భూతదయయు అహింసయు బ్రజ్ఞానసాధనంబులై మోక్షంబు నిచ్చుగావున నేజేసినతప్పలేదు క్షమించి నామార్గము నెల్లరునవలంబించునట్లనుగ్రహింపుము. శాంతి శాంతి శాంతి.

యశో—(బాలునితోవచ్చి, మంగళమిచ్చును)

పాట. సురటి.

సదాస్తుశుభమంగళమ్ - నిరాకుళమ్
మదాదిరిపుగణ - భిదానిరర్గళమ్॥ సదా
దయాసత్యశౌచభూషితాయ - భయభ్రాంతిశంకారహితాయ
గయాకలితసౌగతసుమతాయ - గయావటసమీపస్థితాయ॥ సదా
తథాగతాయధర్మరాజాయ - పదాగ్రపతితసకలరాజాయ
విదారితాంబుచరధ్వజాయ - వదాన్యశుద్ధోదనతనుజాయ॥ సదా
సమస్తజనసుఖసాధనాయ - ప్రమాదాదిదుర్గుణమథనాయ
శమాదిసద్గుణధనాయజినాయ - రమాధీశనవమావతరణాయ॥ సదా

బుద్ధనాటకము సంపూర్ణము.